

KRAJSKÝ PAMIATKOVÝ ÚRAD BANSKÁ BYSTRICA

PAMIATKOVÁ REZERVÁCIA ŠPANIA DOLINA

ZÁSADY OCHRANY PAMIATKOVÉHO ÚZEMIA

Riaditeľ: Ing. arch. Zuzana Klasová

Hlavný spracovateľ: Ing. arch. Mária Flórová

Spracovatelia: Ing. Anna Fatureová

Ing. arch. Anna Hojčková

Ing. arch. Zuzana Klasová

Mgr. Martin Miňo

TEXTOVÁ ČASŤ

A. ZÁKLADNÉ ÚDAJE O ÚZEMÍ	4
A.1. Názov pamiatkového územia	
A.2. Kraj, okres, mesto podľa základnej územnej jednotky a katastra	
A.3. Orgán, ktorý pamiatkové územie vyhlásil, dátum vyhlásenia	
B. PARCELNÉ VYMEDZENIE HRANÍC ÚZEMIA	4
B.1. Popis hranice Pamiatkovej rezervácie Špania Dolina	
B.2. Informácia o zanesení hraníc v katastri a o označení územia príslušným kódom	
C. ÚDAJE O ZADANÍ A SPRACOVANÍ VÝSKUMU	6
C.1. Účel a cieľ realizácie urbanisticko-historického výskumu	
C.2. Metóda spracovania a dátum spracovania výskumu	
D. ÚDAJE O ÚPN, PODKLADOCH, PRAMEŇOCH, POUŽITEJ LITERATÚRE A PREDCHÁDZAJÚCICH VÝSKUMOCH	6
D.1. Prehľad predchádzajúcich urbanisticko-historických výskumov	
D.2. Prehľad platných územnoplánovacích dokumentácií, štúdií a návrhov	
D.3. Mapové podklady	
D.4. Staršie prieskumy a výskumy, archeologické výskumy územia	
D.5. Archívne materiály	
D.6. Literatúra a ďalšie pramene	
E. HISTORICKÝ A ARCHITEKTONICKÝ VÝVOJ ÚZEMIA	16
E.1. Stručný historický a stavebný vývoj územia	
E.2. Zásadné urbanistické vývojové etapy územia	
F. CHARAKTERISTIKA PAMIATKOVÝCH HODNOT ÚZEMIA	27
F.1. Pamiatkové hodnoty územia hmotnej povahy	
F.1.1. Obraz krajiny (reliéf terénu, vodné plochy, prírodné prvky) - charakteristické pohľady	
F.1.2. Vonkajší obraz územia - panoráma, silueta	
F.1.3. Vnútny obraz územia - priestorová štruktúra	
F.1.3.1. Hmotová skladba zástavby	
F.1.3.2. Strešná krajina	
F.1.4. Funkčné využitie územia	
F.1.5. Historický pôdorys	
F.1.6. Objektová skladba územia - kompozícia	
F.1.6.1. Dominanty a akcenty – celouzemné a miestne	
F.1.6.2. Systém opevnenia	
F.1.6.3. Priestory územia - námestia, ulice a voľné plochy	
F.1.6.4. Zástavba	
F.1.6.5. Zatriedenie nehnuteľností	
F.1.7. Archeologické náleziská	
F.1.8. Technické diela - banská činnosť, spracovanie medenej rudy a s tým súvisiace činnosti	
F.1.8.1. Krajina, banská činnosť	
F.1.8.2. Technické diela	
F.1.9. Zeleň v pamiatkovom území, plochy záhrad a parkov	
F.1.10. Prvky uličného interiéru a uličného parteru	
F.1.10.1. Drobná architektúra a historické cintoríny	
F.2. Pamiatkové hodnoty územia nehmotnej povahy	
F.3. Vyhodnotenie pamiatkových hodnôt územia a odôvodnenie jeho ochrany	
F.3.1. Zachovanie architektonicko-historických hodnôt	

G. NÁVRH ZÁSAD OCHRANY, OBNOVY A PREZENTÁCIE HODNÔT ÚZEMIA 55

- G.1. Požiadavky na primerané funkčné využitie územia**
- G.2. Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu historického pôdorysu a parcelácie**
  - G.2.1. Požiadavky na zachovanie a ochranu historickej pôdorysnej schémy
  - G.2.2. Požiadavky na reguláciu novej zástavby a riešenie rezervných plôch
- G.3. Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu hodnotnej objektovej skladby**
  - G.3.1. Požiadavky na ochranu charakteru tradičnej skladby zástavby
  - G.3.2. Požiadavky na zachovanie a ochranu historických dominánt a kompozície výškového zónovania sídla
  - G.3.3. Požiadavky na zachovanie a ochranu obnovu a prezentáciu systému opevnenia
  - G.3.4. Požiadavky na zásady diferencovaného prístupu k ochrane, obnove a údržbe objektov
- G.4. Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu výškového a priestorového usporiadania objektov**
  - G.4.1. Požiadavky na zachovanie, úpravu a regeneráciu technických pamiatok
- G.5. Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu prvkov uličného interiéru a uličného parteru**
  - G.5.1. Požiadavky na ochranu typických prvkov prostredia
  - G.5.2. Požiadavky na zachovanie a použitie charakteristických stavebných materiálov
  - G.5.3. Požiadavky na zachovanie, ochranu, obnovu a údržbu pamiatkových a výtvarných hodnôt drobnej architektúry a výtvarných diel
  - G.5.4. Požiadavky na umiestňovanie reklám
  - G.5.5. Požiadavky nasvetlenia - iluminácie
  - G.5.6. Požiadavky na riešenie infraštruktúry a jej technických zariadení
- G.6. Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu charakteristických pohľadov**
- G.7. Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu archeologických nálezísk**
- G.8. Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu ďalších kultúrnych a prírodných hodnôt územia**
  - G.8.1. Požiadavky na zachovanie, ochranu, obnovu a údržbu zelene v pamiatkovom území
  - G.8.2. Pamätihodnosti

H. LEGISLATÍVA, manažment ochrany, využívania a regenerácie územia 94

- H.1. Legislatíva, medzinárodné dohovory**
- H.2. Pamiatkový zákon a základné pojmy**
- H.3. Krajina, základné pojmy a legislatíva**

I. ZÁVEREČNÉ USTANOVENIA 98

GRAFICKÁ ČASŤ

- Príloha č. 1** Diaľkové pohľadové uhly a chránené pohľadové uhly v interiéri pamiatkového územia
- Príloha č. 2** Fotodokumentácia
- Príloha č. 3** Historické mapy a fotografie – za textom uvádzame HM alebo HF spolu s poradovým číslom
- Príloha č. 4** Mapy
  1. Širšie vzťahy
  2. Vymedzenie územia – právny stav
  3. Technické diela a banská činnosť
  4. Rozbor pamiatkových hodnôt objektov a priestorov v pamiatkovom území
  5. Zásady ochrany pamiatkového územia
  6. Historická mapa z roku 1858
  7. Historická mapa z prelomu 19. a 20. storočia

A. ZÁKLADNÉ ÚDAJE O ÚZEMÍ

A.1. Názov pamiatkového územia

Názov : Pamiatková rezervácia Špania Dolina
ďalej len „PR Špania Dolina“

A.2. Kraj, obec, mesto podľa základnej územnej jednotky a katastra

Kraj: Banskobystrický
Okres: Banská Bystrica
Obec: Špania Dolina
Katastrálne územie: Špania Dolina
Iné chránené územia a ochranné pásma: Ochranné pásmo Národného parku Nízke Tatry
zóna D,II. stupeň ochrany

Podľa evidencie chránených ložiskových území (stav ku 31.1.2010) obvodného banského úradu v Banskej Bystrici sa v území Španej Doliny, časť Piesky vyskytujú 2 CHLÚ

Názov CHLÚ	Nerast	Organizácia
Špania Dolina I.	medené rudy	Rudné bane š.p. Banská Bystrica
Špania Dolina II.	medené rudy	Štátny geologický ústav Dionýza Štúra Bratislava

V katastrálnom území Španej Doliny je podľa evidencie dobývacích priestorov (stav k 12.2.2012) obvodného banského úradu v Banskej Bystrici evidovaný dobývací priestor:

Názov DP	Nerast	Organizácia
Špania Dolina I. - Piesky	medené rudy	Rudné bane š.p. Banská Bystrica

A.3. Orgán, ktorý pamiatkové územie vyhlásil, dátum vyhlásenia

Vláda Slovenskej socialistickej republiky uznesením č. 10 z 10. januára 1979 podľa § 4 zákona SNR č. 7/1958 Zb. o kultúrnych pamiatkach, vyhlásila pamiatkovú rezerváciu ľudovej architektúry v Španej Doline, kde určila územný rozsah a podmienky pre stavebnú a inú hospodársku činnosť v území. Uznesenie ukladá vykonať potrebné opatrenia na záchranu, obnovu a vhodnú využívanie pamiatkovej rezervácie ľudovej architektúry v Španej Doline. Uznesenie nadobudlo účinnosť 10. januára 1979.

Vláda Slovenskej republiky nariadením č. 188/2011 Z. z. o pamiatkových rezerváciách Vlkolínec, Špania Dolina a Osturňa z 8. júna 2011 vymedzila hranicu územia pamiatkovej rezervácie Špania Dolina, uvedenú v prílohe č.2. Nariadenie nachádzajúce sa v Zbierke zákonov v čiastke 60, nadobudlo účinnosť 1. júla 2011.

B. PARCELNÉ VYMEDZENIE HRANÍC PAMIATKOVÉHO ÚZEMIA

B.1. Parcelné vymedzenie hraníc pamiatkovej rezervácie špania dolina

„Popis hranice pamiatkovej rezervácie Špania Dolina bol spracovaný podľa katastrálnej mapy katastrálneho územia Špania Dolina poskytnutej Správou katastra Banská Bystrica so stavom k 11. máju 2010.

Priebeh hranice (v zmysle prílohy č. 2):

Východiskový bod hranice pamiatkovej rezervácie (ďalej len „hranica“) sa nachádza v severnej časti územia v bode dotyku parciel č. 49, 48 a 47. Od určeného bodu hranica pamiatkovej

rezervácie vychádza po severnej hranici parcely č. 48. Hranica pamiatkovej rezervácie opisuje jej severný roh a prebieha po východnej hranici parcely č. 48, až dosiahne východný roh uvedenej parcely. Hranica pamiatkovej rezervácie pretína parcelu 679/3 (cesta tak, že prechádza východným cípom parcely č. 36/2 a dosahuje bod dotyku parciel č. 679/3, 29 a 35/1. Hranica pamiatkovej rezervácie prebieha po východnej hranici parcely č. 29, po severovýchodnej hranici parcely č. 31, pretína parcelu č. 679/2 (cesta) a dosahuje bod dotyku parciel č. 679/2, 398 a 763. Hranica pamiatkovej rezervácie pokračuje východnou hranicou parcely č. 398, prebieha po severnej hranici parcely č. 399, až dosiahne východný cíp tejto parcely. Hranica pamiatkovej rezervácie prechádza po východných hraniciach parciel č. 398 a 396/2, po severnej hranici parcely č. 401 a po západnej hranici parcely č. 682. Hranica pamiatkovej rezervácie sa odkláňa na severné hranice parciel č. 687,444, 695 a 447; potom po západnej hranici parcely č. 447, po západnej a južnej hranici parcely č. 449/1, pretína parcelu č. 694/1 (potok) tak, že dosahuje južnú hranicu parcely č. 449/2, ktorou prechádza v krátkom úseku. Hranica pamiatkovej rezervácie pretína parcelu č. 689 (cesta), dosahuje východný roh parcely č. 457 a odkláňa sa na východnú hranicu parcely č. 459/2. Južný úsek hranice pamiatkovej rezervácie prebieha juhovýchodnou hranicou parcely č. 459/2, južnými hranicami parciel č. 461/2, 468, 472, 474, 475, 477, západnou hranicou parcely č. 664, južnými hranicami parciel č. 478, 482, 483, juhozápadnými hranicami parciel č. 666, 485, 486 a južnými hranicami parciel č. 487/2 a 667/2. Hranica pamiatkovej rezervácie pokračuje východnou a západnou hranicou parcely č. 556, východnou a južnou hranicou parcely č. 670/3, južnou a západnou hranicou parcely č. 560 a krátkym úsekom západnej hranice parcely č. 561. Hranica pamiatkovej rezervácie sa odkláňa na východnú hranicu parciel č. 660, 693/1, 692, potom prebieha po južných hraniciach parciel č. 692 a 607/2, západnej hranici parcely č. 607/2, juhozápadnej a západnej hranici parcely č. 607/1 a juhozápadnej hranici parciel č. 608 a 842/11. Hranica pamiatkovej rezervácie sa ďalej odkláňa na severozápadné, resp. západné hranice parciel č. 842/11, 842/12, 842/13, 842/14, 605/2 a 604/1. Hranica pamiatkovej rezervácie sa odkláňa po južných hraniciach parciel č. 671, 611, 691, 626, 627/1, až dosiahne západný roh naposledy uvedenej parcely. Hranica pamiatkovej rezervácie pretína parcelu č. 672/1 (cesta) a dosahuje južný roh parcely č. 203 (v dotyku s parcelami č. 672/1 a 202). Hranica pamiatkovej rezervácie prebieha po juhozápadnej hranici parciel č. 203 a 676, po juhovýchodnej hranici parcely č. 200, krátkym úsekom južnej hranice parcely č. 207 a odkláňa sa na východnú a južnú hranicu parcely č. 675/1 a južných hraniciach parciel č. 195, 194, 196 a 180/4, až dosiahne východný cíp naposledy uvedenej parcely. Hranica pamiatkovej rezervácie sa odkláňa na severnú hranicu parcely č. 180/4, po juhozápadnej hranici parcely č. 182 a 181, odkláňa sa na severozápadnú hranicu parcely č. 181, až dosahuje západný roh parcely č. 182. Odtiaľ pretína parcelu č. 674/1 (cesta) tak, že dosahuje východný roh parcely č. 146, a ďalej prebieha po západnej hranici parciel č. 674/1, 143, 674/1 a 674/2. Hranica pamiatkovej rezervácie sa odkláňa po severných (severozápadných) hraniciach parciel č. 674/2, 138/2 a 135/2, lomí sa západnou a severozápadnou hranicou parcely č. 130/2 prechádza po západných hraniciach parciel č. 126/4 a 126/2, krátkym úsekom západnej a po severozápadnej hranici parcely č. 115 a prebieha po severozápadnej hranici parcely č. 97, až dosiahne severný roh naposledy uvedenej parcely. Odtiaľ pretína parcelu č. 678/1 (cesta) a dosahuje bod určený dotykom parciel č. 79/4, 678/1 a 678/2. Hranica pamiatkovej rezervácie pokračuje po severozápadnej a severnej hranici parcely č. 79/4, 79/1 a 79/5, potom sa odkláňa na západné hranice parciel č. 680/2 a 65/2, až dosiahne severozápadný roh naposledy uvedenej parcely. Hranica pamiatkovej rezervácie sa odkláňa na severnú hranicu parcely č. 65/2, severozápadnú hranicu parciel č. 60/2 a 59/2, po západných hraniciach parciel č. 56, 55/1, 679/1 a 52, odkláňa sa na severnú hranicu parciel č. 52 a 679/3, po západnej a severnej hranici parcely č. 50 a po severnej hranici parcely č. 49, až dosiahne miesto určené ako východiskový bod.“

B.2. Informácia o zanesení hraníc v katastri a o označení územia príslušným kódom

Hranica PR Špania Dolina je zaznačená v grafických katastrálnych operátoch, katastrálnej mape k. ú. Špania Dolina. Nehnutelné kultúrne pamiatky, nachádzajúce sa na pamiatkovom území, sú označené kódom ochrany **201 – Kultúrna pamiatka**, ostatné nehnuteľnosti nachádzajúce sa v pamiatkovom území sú v katastrálnych operátoch (listy vlastníctva) označené kódom ochrany **202 – Pamiatková rezervácia**.

C. ÚDAJE O ZADANÍ A SPRACOVANÍ ZÁSAD

C.1. Účel a dôvod spracovania zásad

Základná ochrana pamiatkového územia je definovaná v § 29 zákona č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu (ďalej len „pamiatkový zákon“) a je vykonávaná na základe spracovaných zásad ochrany pamiatkového územia, ktoré na základe urbanisticko-historického výskumu určujú požiadavky na zachovanie, ochranu a prezentáciu pamiatkových hodnôt územia.

Súčasnú zásadu ochrany pamiatkového územia „Zásady pamiatkovej starostlivosti pre pamiatkovú rezerváciu ľudovej architektúry Špania Dolina, aktualizácia“, boli spracované Štátnym ústavom pamiatkovej starostlivosti Bratislava, zodpovedný riešiteľ: Mária Medvecká, v januári 1988. V súčasnosti neakceptujú reálne nároky a potreby ochrany pamiatkového fondu a nezodpovedajú rozšíreným hraniciam pamiatkovej rezervácie.

Zásady ochrany stanovujú požiadavky na komplexné riešenie aktuálnych problémov stavebnej a inej činnosti v pamiatkovom území na základe poznania aktuálneho pamiatkového fondu predmetného územia.

C.2. Metóda spracovania a dátum spracovania zásad

Práce na aktualizácii sa začali v priebehu mesiaca august 2013 archívnym výskumom (mapové podklady, literatúra, historická fotodokumentácia a veduty, projektová a výskumná dokumentácia, predmet ochrany v dobe vyhlásenie PR Špania dolina a pod.) a následne terénnym výskumom v mesiacoch september a november 2013.

Analýza uvedených výskumov je prezentovaná v textovej a výkresovej časti. Spracovaná bola v mesiacoch september 2013 – november 2013.

Zásady boli spracovávané podľa interného dokumentu „Usmernenie Pamiatkového úradu SR k spracovaniu dokumentácie Urbanisticko-historický výskum“, ktoré nadobudlo platnosť od 01.01.2011.

D. ÚDAJE O ÚPN, PODKLADOCH, PRAMEŇOCH, POUŽITEJ LITERATÚRE A PREDCHÁDZAJÚCICH VÝSKUMOCH

D.1. Prehľad predchádzajúcich výskumov a podkladov

- **Zásady pamiatkovej starostlivosti pre PRLA Špania Dolina**, ŠÚPS Bratislava, 1980, autori Mária Medvecká, PhDr. Zuzana Liptayová (spracovaný text zásad z dôvodu potreby jeho dopracovania nebol odborom kultúry ONV Banská Bystrica predložený Rade ONV na schválenie. Daný text bol podkladom pre vypracovanie ÚPN-Z PRLA Špania Dolina URBION Banská Bystrica 1984).
- **Špania Dolina, Zásady pamiatkovej starostlivosti pre pamiatkovú rezerváciu**, ŠÚPS Bratislava 1988, autori Mária Medvecká, PhDr. Zuzana Liptayová, Ing. arch. Viera Dvořáková (dopracovanie zásad z r. 1980 so zohľadnením pripomienok ONV Banská Bystrica).
- **Aktualizované zásady pamiatkovej starostlivosti pre PRLA Špania Dolina – doplnok**, Národné pamiatkové a krajinné centrum Bratislava SPÚ, krajské stredisko Banská Bystrica 1996, autori PhDr. Zuzana Liptayová, Ing. arch. Renáta Lieskovská (doplnok predchádzajúcich zásad vypracovaných na základe požiadavky Obecného úradu Špania Dolina. Návrh bol doplnený a aktualizovaný o : - určenie územia PR a jej navrhovaného ochranného pásma
- zoznam objektov na území PR a ochranného pásma,
- vytipovanie nových lokalít pre ďalšiu výstavbu v obci - rezervné plochy,
- Zásady boli podkladom pre spracovanie ÚPN-Z doplnku č. 2.
- **Návrh na zmenu vyhlásenia pamiatkovej rezervácie Špania Dolina**, Pamiatkový úrad SR, máj jún 2010, autor Mgr. Tomáš Kowalski (Pamiatkový úrad Slovenskej republiky na základe vyhodnotenia miestnej obhliadky pamiatkovej rezervácie Špania Dolina v roku 2010 a

porovnania s jestvujúcimi materiálmi, podkladmi a dokumentáciou zistil nedostatočné vymedzenie pamiatkovej rezervácie vo vzťahu k rozsahu zachovania sústredených pamiatkových hodnôt nachádzajúcich sa za hranicami PR Špania Dolina. Materiál bol podkladom zmeny vyhlásenia PR Špania Dolina v roku 2011).

D.2. Prehľad platných územnoplánovacích dokumentácií, štúdií a návrhov

- **Územný plán veľkého územného celku Banskobystrický kraj** (ďalej len „ÚPN VÚC Banskobystrický kraj“)
  - a/ spracovateľ: URKEA s.r.o., Urbanizmus, krajinná ekológia, architektúra, 974 00 Banská Bystrica, Zvolenská cesta č.20; zástupca firmy – Ing. arch. Ľudovít Jankovič; hlavný koordinátor – Ing. arch. Mária Chocholová
  - b/ dátum: september 1998
  - c/ schválila: Vláda SR uznesením č. 394/1998 z 09.06.1998. Nariadenie vlády SR, ktorým sa vyhlásila jeho záväzná časť, bolo uverejnené v Zbierke zákonov SR č. 263/1998, čiastka č. 99, dňa 18. augusta 1998.
- **ÚPN VÚC Banskobystrický kraj – Zmeny a doplnky č. 2004** boli schválené Zastupiteľstvom Banskobystrického samosprávneho kraja uznesením č. 611/2004 zo dňa 16. a 17. decembra 2004, záväzná časť bola vyhlásená Všeobecne záväzným nariadením BBSK č. 4/2004 zo dňa 17. decembra.2004, ktoré nadobudlo účinnosť 21.januára 2005.
- **ÚPN VÚC Banskobystrický kraj – Zmeny a doplnky č. 1/2007** boli schválené Zastupiteľstvom Banskobystrického samosprávneho kraja uznesením č. 222/2007 zo dňa 23.augusta 2007, záväzná časť bola vyhlásená Všeobecne záväzným nariadením BBSK č. 6/2007, ktoré nadobudlo účinnosť 27. septembra 2007.
- **ÚPN VÚC Banskobystrický kraj – Zmeny a doplnky č. 2009** boli schválené Zastupiteľstvom Banskobystrického samosprávneho kraja uznesením č. 94/2010 z 18.júna 2010, záväzná časť bola vyhlásená Všeobecne záväzným nariadením BBSK č. 14/2010, ktoré nadobudlo účinnosť 10. júla 2010.

Územnoplánovacia dokumentácia pre územie Pamiatkovej rezervácie Špania Dolina

- **ÚPN-Z PRLA Špania Dolina**
Schválený Radou Stredoslovenského KNV Banská Bystrica, uznesením č. 133/1984 z 20.07.1984. Spracovateľ: URBION Banská Bystrica 1982. Hlavný riešiteľ: Ing. arch. Vladimír Letovanec, Ing. arch. J. Dižka.
Spracovaný v rámci Územnoplánovacej dokumentácie veľkého územného celku Nízke Tatry.

Zmeny a doplnky

- **ÚPN-Z PRLA Špania Dolina doplnok č. 2**
Schválený obecným zastupiteľstvom, uznesením č. 33/1998 z 9.12.1998. Spracovateľ: Ing. arch. Vladimír Letovanec, FUTURE, Ing. arch. Ľ. Dižková, A.U.R.A. Banská Bystrica, v auguste 1998.
Vo výslednom elaboráte neboli akceptované všetky požiadavky a pripomienky SPÚ, krajského strediska Banská Bystrica, najmä požiadavka redukcie počtu navrhovaných stavebných pozemkov a rozvojových plôch na území PRLA, navrhovaného priestorového usporiadania a funkčného využitia územia.
- **ÚPN- Obec Špania Dolina. Prieskumy a rozbor**
Obecné zastupiteľstvo uznesením č. 63/2012 zo dňa 30.7.2012 schválilo zabezpečenie spracovania nového územného plánu obce Špania Dolina.

D.3. Mapové podklady, katastrálne mapy, historické mapy

Katastrálne mapy (príloha HM – 20,21)

- VKM - Katastrálne územie Špania Dolina, GKÚ Bratislava.
- HKG 13008 – Sine Katastrálne mapy Španej Doliny. Pôdorys. (*Úrvölgy község*). B. a., b.r. (konc. 19. stor.), b. M, kol. Rkp., rôzne rozmery. 6 plánov – archív ŠÚBA Banská Štiavnica
- Vojenský letecký snímok č.11358/49, z r.1949, Vojenský topografický ústav
- Katastrálna mapa Španej Doliny z roku 1859, reambulácia rok 1910. Ústredný archív geodézie a kartografie Bratislava, arch. číslo ZV 99.
- Katastrálna mapa Špania Dolina – Úrvölgy község – koniec 19. storočia. Štátny ústredný banský archív Banská Štiavnica, č. arch. 13.008.
- Katastrálna mapa Sandberg (Piesky), koniec 18. storočia. Slovenské banské múzeum Banská Štiavnica.

Historické a banské mapy (príloha – HM 1-19, HF 1-211)

- Vojenská mapa – prvé vojenské mapovanie horného Uhorska 1769 – 1775 v M 1:14 400, Hadtörténeti Intézet és Múzeum Budapest. Kópia mapy v Archíve PÚ SR Bratislava
- Vojenská mapa – druhé vojenské mapovanie Uhorska 1806 – 1869, M 1:28 800, Hadtörténeti Intézet és Múzeum Budapest. Kópia mapy v Archíve PÚ SR Bratislava
- Inventár a katalógy fondov Štátneho slovenského ústredného archívu v Bratislave 6/3, Hlavný komornogrófsky úrad v Banskej Štiavnici IV., Mapy slovenských a cudzích banských lokalít 1591 – 1917, Inventár Jozef Vozár, Slovenská archívna správa, Bratislava 1967 a Inventár a katalógy Ústredného banského archívu v Banskej Štiavnici 6/4 Hlavný komornogrófsky úrad v Banskej Štiavnici V. Plány, Koniec 17.stor. - 1918, Inventár Jozef Vozár, Slovenská archívna správa, Bratislava 1969 ; HKG č.: 2202,2207,2222, 2225, 8993, 8994, 8997, 9001, 9003, 9005, 9007, 9012, 9018, 9025, 9030, 9034, 9039, 9051, 9055, 99324,10929, 10936, 12521,12528,13008 - 2207 – Zameranie banských polí štôlní: Leopold, Zelená, Slobodnikova, Farb štôlna a mestské b. pole na žile Richtár v Španej Doline. Pôdorys a priečny rez. / *Einschurfungs Plane derer im Richter und Sander wie auch zum Theil im Herm Grund einzuschurfenden Felder .../ Göllner, b.r. /2. pol. 19. stor./, kol. rkp., M kr. v š.b.s, 62 x 93 cm, (príloha – HF – 156) - 8993 – B. f. I- I (D.a. No 93) Prehľadná mapa baníctve v Španej Doline. Pôdorys a pozdĺžny rez. (*Grund und Seiger Riss über das K.K. Haupt Kupfer Bergwarck Herregrund ...*). Jozef Aschenbrier 1775, M kr. v š.b.s., kol. rkp. s legendou, 398x 227 cm.Veduta Španej Doliny, 1764 (autori: J.I.Arvey, F.X.E. Schöner, exemplár z archívu Dvorskej komory vo Viedni. In: Zlatá kniha banícka, Veda SAV, Bratislava, 1983) (príloha – HF- 126, 132, 135) - 8994 – B. f. I- 2 (D. a. No 64) Prehľadná mapa baníctva v Španej Doline. Pozdĺžny rez s površím. (*Profill des K.K. Haupt Kupfer Bergwerks Herregrund ...*). Jozef Ignác Arvey 1765, kop. Ján Nep. Fierer 1766, M kr. v b.s., kol. rkp., 94x23 cm (príloha - HM 11) - 8997 – B.f. I-4 (D.a. No 50) Prehľadná mapa baníctva v Španej Doline a okolí. Pôdorys a pozdĺžny rez. (*Grund ... Riss von K.K. Herregrund, Retzen Grunder, Haliarer, des gleichen gewerkschaftlichen Richter Grunder, Sandberger, Haliarer und Goldtgrunder Berg Bauen*). Narcis Lolog 1768, M kr. v b.s., kol. rkp., 61x56 cm. - 9001 – B.f. I- 9 (D.a. No 34) Banská diela v Španej Doline so šachtou Mária, Ferdinand a Maximilián. Pozdĺžny rez s površím. (*Entwurf über die zehen Herregrunder Gruben Felder*). Jozef Ignác v' Arvey 1762, M kr. v b.s., kol. rkp., 56x18 cm. 9002 – B.f. I- 10 Baníctvo v Španej Doline- Pieskoch- Haliari. Pôdorys pozdĺžny rez. B.a., b.r. (pol. 19. stor.), M kr. v s., kol. rkv. 49X38 cm (príloha – HM-12) - 9003 – B.f. I-11 Situačná mapa baníctva v Španej Doline s rezmi a ...gickými pomermi. (*Plau des mines de cuivre de Urvölgy. Urvölgyi ....nyák helyzeti térképe*). František Pošepný, Alfonz Sziklay 1877, M kr. v .... kol. Rkp. a kmt., 95x71 cm. 2 exempláre (príloha - HM-4, HF-160) - 9005 – B.f. I- 14 Prehľadná mapa baníctva na meď a striebro v Španej Doline a na Starých Horách. Pôdorys a pozdĺžny rez s površím. (*Übersichts-Karte über den ganzen Herregrunder .... Altegebirg vereinigten K.K. Kupfer und Silber Ben.... B. a., b.r. (pol. 19. stor.)*, M kr. v s., kol. Rkv. 95 x 61 cm (príloha HM-17) - 9007 – Sine Prehľadná geologická mapa okolie Španej Doliny a Starých Hôr. Povrchová a podzemná situácia v pôdoryse. (*Geologisch montanistische Karte des Bergbaureviers von Herregrund*). F. Pošepný 1872, M kr. vo v.s., b. s. a v m., kol. Rkp., 63x83 cm (príloha HM-18)*

- 9012 - B.f. 11 – 2 (D. a. No 87) Sklon tzv. Červenej krížnej žilky na úrovni dedičnej štôlne pri šachte Mária a východzy hlavnej španodolinskej žily. Pôdorys a povrchom. Pozdĺžny a priečny rez. (*Grund Siss über den...rothe Kreuz-Kluft ins Ligend verbrochene und bey A und B ausbeissenden... Herregrunder Hauptgang*). Jozef Lill 1793, M kr. v š. d. s., kol. Rkp., 296x92+55x46 cm (príloha HF-136, 137)
- 9018 – B. f. II- 8 (D. a. No62) Banské práce (dobývky) medzi šachtou Ferdinand a Mária v Španej Doline. Pôdorys a pozdĺžny rez. (*K.K. Haupt Kupfer Berfwrckhs Herregrund Khorcheims Thür oder No 1 Felds Grund und Proffill Mappa...*). Jozef Ignác Arvay 1763, kop. Vincent de Prean 1763, M kr. v b.s., kor. Rkp., 177x122 (príloha HF – 127, 138)
- 9025 – B. f. II- 15 (D. a. No 59) Banské diela a dobývky na okolí šachty Maximilián v Španej Doline. Pôdorys a pozdĺžny rez. (*Kay. Kön. Haupt Kupfer Bergwerckhs Herregrund Ober und Unter Gag oder Nro 10, wie auch Mittnachtiges Erbstollen, oder No 9. Feldes Grund und Proffill Mappa...*). Jozef Ignác Arvay 1763, kop. Vincent v' Prean, M kr. v b.s., kol. Rkp., 107x120x31x56 (príloha HF-134)
- 9034 – B.f. II- 24 (D. a. No 27) Hranice medzi banským územím Španej Doliny, Pieskov a Richtárovej s príslušnými banskými dielami. Pôdorys a pozdĺžny rez. Kop. Adam Durmer 1769, M kr., kol. Rkp., 92x67 (príloha HF-157, 158)
- 9051 – B.f. III – 14 (D.a. NO 57) Štôľňa „Pfeiffer“ od ústia po šachtu Maximilián v Španej Doline. Pôdorys a pozdĺžny rez. Ignác Jozef v' Michalowitz 1770, M kr. v b.s., kol. Rkp., 66x34 (príloha HF-131)
- 9055 – B. f. III – 19 (Á. 81 sz.) Dedičná štôľňa Ferdinand v Španej Doline s výškovým údajmi od ústia. Pôdorys, pozdĺžny a priečne rezy. (*Úrvölgyi m. k. Nándor altáró emelkedési viszonyainyilázés kereszt palló között*). Jozef Šipoš 1898, M kr. v m., kol. Rkp., 253x70. (Mapa je na 2 listoch) (príloha HF-149)
- Mapa ložiska Špania Dolina. Autor A. F. Marsilius: Danubius Pannonico mysicus, 1726. Publikované Peter Zámora (ed.): Dejiny baníctva na Slovensku I. diel. Košice: 2003, s. 78.
- Banská mapa revíru Špania Dolina- Staré Hory. Autor Jakub Amhof 1732. 309x240 cm. ŠÚBA Banská Štiavnica.
- Mapa stredoslovenských kráľovských slobodných banských miest. Autor Andreas Organist 1703.
- Mapa Profil... kráľovských hlavných medenorudných baní v Španej Doline z roku 1766. Autor Jozef Ignác Arvay 1766.
- Mapa šácht v Herregrund z roku 1819. ŠÚBA Banská Štiavnica.
- Mapa a veduta banských diel v oblasti Herrngrund a Altgebirg (Špania Dolina a Staré Hory) z roku 1817. Slovenské banské múzeum Banská Štiavnica.
- Rozmiestnenie banských diel roku 1873 v oblasti Špania Dolina - Staré Hory, mapa (J. Pošepný).
- Mapa komplexné zhodnotenie zatvoreného ložiska Špania Dolina, 99324. Prehľadná mapa starých banských prác. AuREX Trade s. r. o. Banská Bystrica. Autor Ing. Miroslav Kusein, RNDr. Viera Maľová. M 1: 10 000. Archív štátneho geologického ústavu Ľudovíta Štúra- archív, sign. 84 330/26 (nedatované).

Výkresy (pôdorysy a pohľady) banských budov a banských diel

- Budova rudného prádla v Španej Doline, r. 1843 – 1844, pôdorys, pohľad, Zechenter, pol. 19. stor. ŠÚBA Banská Štiavnica, č. arch. 12.532.
- Mapa Španodolinského banského vodovodu, Zlatá kniha banícka, 1764, F.Meyer.
- Súčasné rozmiestnenie banských diel v oblasti Špania Dolina – Mazúrek 1989 – mapa.
- N No 56 Budova banskej správy v Španej Doline. Pôdorys a pohľad. (*Herregrunder Gebäude*) Frant. Fischer, b.r. (konc. 18. stor.), M kr. v d.s., kol. Rkp., 36x44 cm. Archív ŠÚBA Banská Štiavnica, HKG – 12528 (príloha HF-52, 53)

Veduty

- Veduta Španej Doliny Kais. kön. Kupferbergwerk Herregrund. Jozef Vozár: Zlatá kniha banícka, Bratislava: 1983, s. 210. Autor J. I. Arvay 1764, kresba F. X. E. Schoner. Archív Dvorskej komory Viedeň (príloha HM-10)

- Veduta Španej Doliny z polovice 18. storočia. Slovenské banské múzeum Banská Štiavnica.
- Agricola: „DE RE METALLICA LIBRI XII“. Basileae: 1556. Baňa v Španej Doline Publikované Jozef Vozár: Zlatá kniha banícka, Bratislava: 1983, s.
- Vodné koleso s lanovým bubnom, rytina. Publikované Jozef Vozár: Zlatá kniha banícka. Bratislava: 1983, s.
- Herrengrund, rytina z roku 1726. Autor L. Marsigly. Slovenské banské múzeum Banská Štiavnica.

Historická fotodokumentácia (príloha HF 1 – 211)

- Špania Dolina, pohľadnica z 20-tych rokov 20. storočia.
- Špania Dolina, pohľad na centrum obce a južné svahy. Pohľadnice z 30. rokov 20. storočia.
- Drevená ťažná veža nad šachtou Ferdinand, rok 1952. SBM Banská Štiavnica.
- Údvôzlek Urvölgyröl – pohľadnice Španej Doliny zo začiatku 30. rokov 20. storočia – centrum obce.
- Pohľad na centrum a južné svahy obce a areál šachty Ludovika z 30. rokov 20. storočia. Archív Obecného úradu v Španej Doline.
- Pohľad na dom č. 65 z roku 1929.
- Areál kostola – pohľady z roku 1929 a r. 1980. Archív KPÚ Banská Bystrica.
- Klopačka v r. 1929 a areál Rudných baní z r. 1980. Archív KPÚ Banská Bystrica.
- Centrum obce – pohľady z r. 1987. Archív KPÚ Banská Bystrica.
- Piesky, pôvodná zástavba osady v roku 1962.
- Piesky, pôvodná zástavba osady v roku 1965.
- Pohľad na južné svahy bez vegetácie osídlenej krajiny Španej Doliny v 50. rokoch 20. storočia.
- Špaňodolinský banský vodovod r. 1500 – 1910, návrh využitia trasy, r. 2000

D.4. Staršie prieskumy a výskumy, archeologické výskumy územia

Historické výskumy

- Dom súp. č. 118. Architektonicko-historický a umelecko-historický výskum. Projektový ústav kultúry Bratislava , stredisko Banská Bystrica, 1982. Autor Mgr. Miroslav Sura. Archív KPÚ Banská Bystrica, sig. T256.
- Klopačka, súp. č. 102. Architektonicko-historický a umelecko-historický výskum. Projektový ústav kultúry Bratislava , stredisko Banská Bystrica, 1983. Autor Mgr. Miroslav Sura, Mgr. Ľubica Fillová. Archív KPÚ Banská Bystrica, sig. T253.
- Dom súp. č. 65. Architektonicko-historický a umelecko-historický výskum. Autor Mgr. Ľubica Fillová, rok 2011. Súčasť spisu.

Archeologické výskumy

- Špania Dolina – Piesky. Situácia nálezov archeologického výskumu z roku 1972.
- Špania Dolina – Piesky – kamenné mlaty zo zisťovacieho archeologického výskumu. AÚ SAV Nitra, 1971.
- Špania Dolina – Piesky, keramika, zisťovací výskum. AÚ SAV Nitra, 1971.
- Špania Dolina – Piesky – kamenné mlaty zo zisťovacieho archeologického výskumu. AÚ SAV Nitra, 1971.
- Špania Dolina – Piesky, rez a profily sond. AÚ SAV Nitra, 1971.
- Špania Dolina – Piesky, situácia zisťovacieho archeologického výskumu, 1971 – 1972.

D.5. Archívne materiály

- Štátny ústredný banský archív Banská Štiavnica. Fond: Banská komora Banská Bystrica (1535 – 1851). 4. Pozemkové knihy. Inv. č. 136 – 137 Špania Dolina.

- Štátny ústredný banský archív Banská Štiavnica. Archív hlavného komorsko-grófskeho úradu. Súpis obyvateľov, domov a pozemkov, rok 1664. Rkp. 60 s. Fond: Banská komora Banská Bystrica (1535 – 1851). 4. Pozemkové knihy. Inv. č. 136 – 137 Špania Dolina.
- Fugger Archiv Augsburg. Krabice 26-38.
- Štátny archív Banská Bystrica, pobočka Banská Štiavnica. Bergprotokol 1501 – 1557.
- Archív Banskobystrickej diecézy Visitatio Canonica Ecclesiae Parochialis Vetero Montanae, 1783, CV č. 10.
- Archív Banskobystrickej diecézy Visitatio Canonica Ecclesiae Parochialis Vetero Montanae, 1804, CV č. 18.
- Archív Banskobystrickej diecézy Visitatio Canonica Ecclesiae Parochialis Vetero Montanae, 1829, CV č. 20.

D.6. Literatúra a ďalšie pramene

- ALBERTY, Július: Banskobystrický mediarsky podnik. Nosný, jedinečný historický fenomén. In: *Päťsté výročie thurzovsko-fuggerovského mediarskeho podniku v Banskej Bystrici*. Banská Bystrica: 1995, s. 54-63.
- ASCHENBRENNER, Štefan- TURISOVÁ, Ingrid- ŠTRBA, Tomáš: Flóra a vegetácia haldového poľa v Španej Doline. In: *Acta Universitatis Matthiae Belii: séria enviromentálne manažérstvo 13/2*. Banská Bystrica: FPV UMB, s. 71-77.
- AUGUSTÍN, Milan: Európske cesty obchodu slovenskej medi. In: *Z histórie medenorudného baníctva v banskobystrickom regióne*. Zborník prednášok zo seminára, konaného 23.-24. júna 2005 na Španej Doline. Banská Bystrica: KB press, s. r. o. pre Slovenské banské múzeum v Banskej Štiavnici a obec Španiu Dolinu, 2005, s. 15 – 27.
- AUGUSTÍN, Milan: *Kovové križovatky pani Histórie*. Bratislava: Litera 1994, s. 153 – 186.
- Banskobystrický mediarsky podnik*. In: *Technické pamiatky krajín vyšehradskej štvorky*. Bratislava: vydavateľstvo Jaga, 2010, s. 21- 51.
- BÉDI, Daniel: Kostol Premenenia Pána. 750. výročie posvätenia špaňodolinského kostola. In: *Bystrický Permon, banskobystrická revue pre popularizovanie vedy, umenia a cestovného ruchu*. Rok 2004, ročník II., č. 2, s. 1, 3.
- BELL, Matej: *Notitiae Hungariae Novae II*. Viedeň: 1742.
- BENČAŤ, Tibor – JANČURA, Peter: Význam a funkcia drevín v krajinnom obraze. In: *Vybrané problémy krajiny podhorských a horských oblastí*. Poniky: Janka Čižmárová – Partner, 2008, s. 5-8.
- BERKOVÁ, Alexandra: Klasifikácia urbanizovanej krajiny vo väzbe na jej kultúrno-historický potenciál. Náčrt postupov. In: Zborník K-Č-K 1998, s. 8 – 18.
- BERKOVÁ, Alexandra: Kultúrno-historický potenciál krajinných a sídelných štruktúr – determinanty urbanistickej tvorby a tvorby krajiny. In: *Zborník K-Č-K*, rok 1999, s. 16 – 20.
- BROWN, Edward.: *Cesta z Komárna do banských miest v Uhorsku a odtiaľ do Viedne*. Martin: vydavateľstvo Osveta, 52 s.
- ČELKOVÁ, Mária: Zbierky výtvarnej povahy zo Španej Doliny. (Z majetku rím.- kat. farského úradu ako aj z majetku Slovenského banského múzea v Banskej Štiavnici). In: *Z histórie medenorudného baníctva v banskobystrickom regióne*. Zborník prednášok zo seminára, konaného 23.-24. júna 2005 na Španej Doline. Banská Bystrica: KB press, s. r. o. pre Slovenské banské múzeum v Banskej Štiavnici a obec Španiu Dolinu, 2005, s. 155-156.
- ČIČO, Martin- KALINOVÁ, Michaela- PAULUSOVÁ, Silvia a kolektív: Kalvárie a križové cesty na Slovensku. Bratislava: Pamiatkový ústav 2002, s. 66-73.
- GINDL, Jozef: Tradičné metódy rozpojovania hornín v stredoslovenskom rudnom baníctve. In: *Z dejín vied a techniky na Slovensku V*. Bratislava: 1969, s. 95 – 124.
- HERČKO, Ivan: Európska odborná verejnosť a jej záujem o Španiu Dolinu. In: *Z histórie medenorudného baníctva v banskobystrickom regióne*. Zborník prednášok zo seminára, konaného 23.-24. júna 2005 na Španej Doline. Banská Bystrica: KB press, s. r. o. pre Slovenské banské múzeum v Banskej Štiavnici a obec Španiu Dolinu, 2005, s. 73 – 79.
- HERČKO, Ivan: Špaňodolinské a ľubietovské ložisko a minerály v pozornosti cestovateľov a mineralógov do roku 1918

- HRMO, Jozef- LONGAUER, Viliam: *25 rokov závodu rudné bane Špania Dolina*. Banská Bystrica: Tlačiarne SNP, 1989, 28 s.
- HUSÁK, Vladimír: Industriálne stopy renesančného mediarskeho podniku v Banskej Bystrici a jeho pokračovateľov. Príspevok k analýze ikonografie a k identifikácii priemyselných pamiatok v Španej Doline. In: *Z histórie medenorudného baníctva v banskobystrickom regióne*. Zborník prednášok zo seminára, konaného 23.-24. júna 2005 na Španej Doline. Banská Bystrica: KB press, s. r. o. pre Slovenské banské múzeum v Banskej Štiavnici a obec Španiu Dolinu, 2005, s. 169-185.
- HUSÁK, Vladimír: Hic sunt Leones. Pamiatky na mediarsku výrobu banskobystrického podniku. In: *Päťsté výročie thurzovsko-fuggerovského mediarskeho podniku v Banskej Bystrici*. Banská Bystrica: 1995, s. 82-90.
- HUSÁK, Vladimír: Neznáme barokové staviteľstvo z produkcie stredoslovenských erárnych banských komôr. In: *Zlatá a strieborná cesta cisára Františka Štefana Lotrinského po stredoslovenských banských mestách*. Zborník príspevkov z medzinárodného seminára, konaného v Banskej Štiavnici 6.-9. júna 2001. Banská Štiavnica-Bratislava, Slovenské banské múzeum – Historický ústav SAV 2001.
- CHLADNÁ, Zuzana: Kostol Premenenia Pána v Španej Doline z aspektov archívno-historického výskumu. In: *Acta Historica Neosoliensia 10*, rok 2007, s. 78-84.
- CHLADNÁ, Zuzana: Vizitácia Španej Doliny a Starých Hôr v roku 1713. In: *Bystrický Permon, banskobystrická revue pre popularizovanie vedy, umenia a cestovného ruchu*. Rok 2006, ročník IV., č. 2, s. 5.
- JAKAB, Zoltán: Špaňodolinské baníctvo v druhej polovici 19. storočia. In: *Z histórie medenorudného baníctva v banskobystrickom regióne*. Zborník prednášok zo seminára, konaného 23.-24. júna 2005 na Španej Doline. Banská Bystrica: KB press, s. r. o. pre Slovenské banské múzeum v Banskej Štiavnici a obec Španiu Dolinu, 2005, s. 83 – 86.
- JANČURA, Peter- MALINIÁK, Pavol- BELÁČEK, Boris: Význam historických krajinných štruktúr pri výskume banských regiónov. In: *Z histórie medenorudného baníctva v banskobystrickom regióne*. Zborník prednášok zo seminára, konaného 23.-24. júna 2005 na Španej Doline. Banská Bystrica: KB press, s. r. o. pre Slovenské banské múzeum v Banskej Štiavnici a obec Španiu Dolinu, 2005, s. 129 – 133.
- JURKOVIČ, Emil: *Dejiny kráľovského mesta Banská Bystrica*. Na základe poverenia predstaviteľov mesta napísal v rokoch 1896-1922 Emil Jurkovič. Preklad Imrich Nagy. Banská Bystrica: Občianske združenie Pribicer- 1. banskobystrická vzdelávacia a kultúrna spoločnosť, 2005.
- KAFKA, Richard: Návštevy nórskeho odborníkov Španej Doliny v 18. storočí. In: *Z histórie medenorudného baníctva v banskobystrickom regióne*. Zborník prednášok zo seminára, konaného 23.-24. júna 2005 na Španej Doline. Banská Bystrica: KB press, s. r. o. pre Slovenské banské múzeum v Banskej Štiavnici a obec Španiu Dolinu, 2005, s. 80 – 82.
- KAMENICKÝ, Miroslav: Hutnícke spracovanie banskobystrických medeno-strieborných rúd a výroba striebra z nich v rokoch 1495-1546. In: *Päťsté výročie thurzovsko-fuggerovského mediarskeho podniku v Banskej Bystrici*. Banská Bystrica: 1995, s. 91-99.
- KAMENICKÝ, Miroslav: Hutníctvo v banskobystrickej oblasti v druhej polovici 18. storočia. In: *Z histórie medenorudného baníctva v banskobystrickom regióne*. Zborník prednášok zo seminára, konaného 23.-24. júna 2005 na Španej Doline. Banská Bystrica: KB press, s. r. o. pre Slovenské banské múzeum v Banskej Štiavnici a obec Španiu Dolinu, 2005, s. 68 – 72.
- KAŠIAROVÁ, Elena: Špania Dolina pre 220 rokmi. (Prierez udalostí roku 1785). In: *Z histórie medenorudného baníctva v banskobystrickom regióne*. Zborník prednášok zo seminára, konaného 23.-24. júna 2005 na Španej Doline. Banská Bystrica: KB press, s. r. o. pre Slovenské banské múzeum v Banskej Štiavnici a obec Španiu Dolinu, 2005, s. 51 – 63.
- KIRNBAUER, Franz- STEISKAL-PAUR, Richard: *Herrngrunder Kupfergegenstände*. Wien: 1859.
- KLADIVÍK, Eugen: Výstavba špaňodolinského medenorudného banského závodu s dôrazom na realizáciu banských objektov v 2. polovici 20. storočia. In: *Z histórie medenorudného baníctva v banskobystrickom regióne*. Zborník prednášok zo seminára, konaného 23.-24. júna 2005 na Španej Doline. Banská Bystrica: KB press, s. r. o. pre Slovenské banské múzeum v Banskej Štiavnici a obec Španiu Dolinu, 2005, s. 94 – 99.
- KLADIVÍK, Eugen: Špaňodolinský medenorudný revír v 1. polovici 20. storočia. In: *Zborník Med' v Európe*. Zborník z medzinárodného seminára 15.-17.10.2003. Banská Štiavnica: 2003.

- KODĚRA, M.: *História baníctva v Španej Doline a okolí*. <http://permonik.host.sk/ms1a3d.htm>, 2003.
- kol.: *Súpis pamiatok na Slovensku*, zväzok tretí R-Ž. Bratislava: SÚPSOP vo vydavateľstve Obzor Bratislava, 1969, s. 250-252.
- KROPILÁK, Miroslav (zost.): *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku III*. Bratislava: vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied Veda, 1978, s. 133-134.
- LABUDA, Jozef: Špania Dolina ako významná archeologická lokalita. In: *Med' v Európe*. Zborník z medzinárodného seminára 15.-17.10.2003. Banská Štiavnica: 2003, s. 30 – 33.
- LACKO, Miroslav: Sociálne hnutie banského robotníctva v rokoch 1525 až 1526 a jeho vplyv na život v banskobystrickom regióne. In: *Z histórie medenorudného baníctva v banskobystrickom regióne*. Zborník prednášok zo seminára, konaného 23.-24. júna 2005 na Španej Doline. Banská Bystrica: KB press, s. r. o. pre Slovenské banské múzeum v Banskej Štiavnici a obec Španiu Dolinu, 2005, s. 37 – 44.
- LIESKOVSKÁ, Renáta: *Špania Dolina*. http://www.snm.sk/pamiatky/pam_2002_4c.htm, 2003.
- MATULAY, Ctibor: *Mesto Banská Bystrica. Katalóg administratívnych a súdnych písomností (1020) 1255 – 1536*. Bratislava: 1980.
- MAZÚREK, Jaroslav: Špania Dolina- Staré Hory, základňa Thurzovsko-fuggerovského mediarskeho podniku. Súčasný pohľad. In: *Päťsté výročie thurzovsko-fuggerovského mediarskeho podniku v Banskej Bystrici*. Banská Bystrica: 1995, s. 64-73.
- MAZÚREK, Jaroslav: Ťažobný prírodno-technický systém v banskej oblasti Špania Dolina – Staré Hory. In: *Stredné Slovensko 8, Prírodné vedy*, Zborník Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici. Martin: vydavateľstvo Osveta, 1989, s. 23-68.
- MAZÚREK, Jaroslav: Prírodno-technické systémy v Banskej oblasti Špania Dolina – Staré Hory. In: *Zborník Slovenského banského múzea*, roč. XVI., 1993, s. 7 – 22.
- PAULÍNYOVÁ, N., ŽUFFA-ELLEK, Milan: Historický Špaňodolinský banský vodovod. In: *Vodohospodársky spravodajca*. Banská Bystrica, č. 2, 2002, s. 20 – 21.
- PISOŇ, Štefan: *Slovník obcí banskobystrického okresu*. Banská Bystrica: 1968.
- RATKOŠ, Peter: *Banícke povstanie na Slovensku 1525- 1526*. Bratislava: vydavateľstvo SAV 1963.
- RATKOŠ, Peter: *Dokumenty k baníckemu povstaniu na Slovensku (1525-1526)*. Bratislava: 1957.
- RATKOŠ, Peter- VOZÁR, Ján: Osídlenie banskobystrického rudného revíru v 13.-18. storočí. In: *Atlas slovenskej socialistickej republiky*. Bratislava: 1980, s. 116, mapa č. 24.
- RATKOŠ, Peter. Predpoklady vzniku thurzovsko-fuggerovskej spoločnosti roku 1495. In: *Československý časopis historický*, rok 1966, roč. XIV., č. 5, s. 759.
- RUSKOVÁ, Jana- RUSKO, Ivan- JELEŇ, Stanislav- ANDRÁŠ, Peter- GAJDOŠ, Alfonz: Vybrané environmentálne aspekty ťažby Cu-Ag rúd v oblasti Špania Dolina. In: Zborník Medzinárodný seminár *Med' v Európe*, 15.-17.10.2003, Banská Štiavnica, 2003.
- SIKOROVÁ, Elena: Baníctvo a život baníkov v Španej Doline v 17. storočí. In: *Z histórie medenorudného baníctva v banskobystrickom regióne*. Zborník prednášok zo seminára, konaného 23.-24. júna 2005 na Španej Doline. Banská Bystrica: KB press, s. r. o. pre Slovenské banské múzeum v Banskej Štiavnici a obec Španiu Dolinu, 2005, s. 45 – 47.
- SKLADANÝ, Marián: Prvé thurzovsko-fuggerovské zmluvy o spoločnom mediarskom podniku. In: *Historický časopis*, rok 1995, roč. 43, č. 2, s.
- SKLADANÝ, Marián: Thurzovsko-fuggerovský mediarsky podnik v Banskej Bystrici a jeho európsky význam. In: *Päťsté výročie thurzovsko-fuggerovského mediarskeho podniku v Banskej Bystrici*. Banská Bystrica: 1995, s. 8 - 37.
- SKLADANÝ, Marián: Špaňodolinská med' v stredoveku a ranom novoveku. In: *Z histórie medenorudného baníctva v banskobystrickom regióne*. Zborník prednášok zo seminára, konaného 23.-24. júna 2005 na Španej Doline. Banská Bystrica: KB press, s. r. o. pre Slovenské banské múzeum v Banskej Štiavnici a obec Španiu Dolinu, 2005, s. 28 – 36.
- SKLADANÝ, Marián: Zápas o banskobystrickú med'. In: *Historica*. Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, rok 1976, roč. XXVII, s. 194
- SKLADANÝ, Marián: Zhutňovanie medených rúd a sciedzanie medi v banskobystrickej oblasti. In: *Veda a technika v dejinách Slovenska 4*. Prvý seminár k dejinám hutníctva na Slovensku. Košice: Vysoká škola technická. Hutnícka fakulta 1990, s. 32.

- SLAMOVIÁ, Martina- JANČURA, Peter: Typológia reliéfnych foriem historických krajinných štruktúr (HKŠ). In: *Z histórie medenorudného baníctva v banskobystrickom regióne*. Zborník prednášok zo seminára, konaného 23.-24. júna 2005 na Španej Doline. Banská Bystrica: KB press, s. r. o. pre Slovenské banské múzeum v Banskej Štiavnici a obec Španiu Dolinu, 2005, s. 121 – 128.
- SOMBATHY, Ladislav: Cementácia medi na Španej Doline a výroba medených pohárov. In: *Z histórie medenorudného baníctva v banskobystrickom regióne*. Zborník prednášok zo seminára, konaného 23.-24. júna 2005 na Španej Doline. Banská Bystrica: KB press, s. r. o. pre Slovenské banské múzeum v Banskej Štiavnici a obec Španiu Dolinu, 2005, s. 87 – 89.
- SOMBATHYOVÁ, Magdaléna: Flotačné spracovanie špaňodolinských medených rúd v druhej polovici 20. storočia. In: *Z histórie medenorudného baníctva v banskobystrickom regióne*. Zborník prednášok zo seminára, konaného 23.-24. júna 2005 na Španej Doline. Banská Bystrica: KB press, s. r. o. pre Slovenské banské múzeum v Banskej Štiavnici a obec Španiu Dolinu, 2005, s. 100 – 109.
- STILLHAMMEROVÁ, Martina: O výrobe zelenej farby v Španej Doline. In: *Z histórie medenorudného baníctva v banskobystrickom regióne*. Zborník prednášok zo seminára, konaného 23.-24. júna 2005 na Španej Doline. Banská Bystrica: KB press, s. r. o. pre Slovenské banské múzeum v Banskej Štiavnici a obec Španiu Dolinu, 2005, s. 90 – 93.
- SUROVEC, Jozef: Zainteresovanosť ťažiarov v špaňodolinskom medenorudnom revíre v 18. storočí. In: *Z histórie medenorudného baníctva v banskobystrickom regióne*. Zborník prednášok zo seminára, konaného 23.-24. júna 2005 na Španej Doline. Banská Bystrica: KB press, s. r. o. pre Slovenské banské múzeum v Banskej Štiavnici a obec Španiu Dolinu, 2005, s. 64 – 67.
- ŠTEFÁNIK, Martin: Benátky a stredná Európa. Ekonomické súvislosti a vývoz medi v 14. storočí. Dizertačná práca. Historický ústav SAV Bratislava: 2002, rkp., s. 104.
- ŠTEFÁNIK, Martin: Pramene o banskobystrickej medi v Benátkach z druhej polovice 14. storočia. In: *Štúdie z dejín baníctva a banského podnikania*. Zborník k životnému jubileu Mariána Skladaného. Bratislava: Katedra všeobecných dejín FFUK, 2001, s. 48 – 63.
- ŠTUPÁKOVÁ, Terézia: Stratégia rozvoja obce Špania Dolina. In: *Z histórie medenorudného baníctva v banskobystrickom regióne*. Zborník prednášok zo seminára, konaného 23.-24. júna 2005 na Španej Doline. Banská Bystrica: KB press, s. r. o. pre Slovenské banské múzeum v Banskej Štiavnici a obec Španiu Dolinu, 2005, s. 198 – 200.
- ŠVARCOVÁ, Alexandra: Návrh na náučný chodník Staré Hory – Sásová. In: *Z histórie medenorudného baníctva v banskobystrickom regióne*. Zborník prednášok zo seminára, konaného 23.-24. júna 2005 na Španej Doline. Banská Bystrica: KB press, s. r. o. pre Slovenské banské múzeum v Banskej Štiavnici a obec Španiu Dolinu, 2005, s. 186 – 189.
- ŠVARCOVÁ, Alexandra: Prezentácia významu baníckej obce Špania Dolina prostredníctvom expozície. In: *Z histórie medenorudného baníctva v banskobystrickom regióne*. Zborník prednášok zo seminára, konaného 23.-24. júna 2005 na Španej Doline. Banská Bystrica: KB press, s. r. o. pre Slovenské banské múzeum v Banskej Štiavnici a obec Španiu Dolinu, 2005, s. 190 – 193.
- TOČÍK, Anton- BUBLOVÁ, Helena: Príspevok k výskumu zaniknutej ťažby medi na Slovensku. In: *Študijné zvesti AÚ SAV, Nitra, 1985*.
- VAJCIKOVÁ, Z.: *Zmapovanie starých banských záťaží v lokalite Špania Dolina*. Diplomová práca. UMB FPV, Banská Bystrica, 2002, 66 s.
- VLACHOVIČ, Jozef.: Hutnícke spracovanie medených rúd v B. Bystrici v druhej polovici 16. storočia. In: *Historické štúdie*, rok 1959, s. 110 – 148.
- VLACHOVIČ, Jozef: *Slovenská med' v 16. a 17. storočí*. Bratislava: 1964.
- VLACHOVIČ, Jozef: Špaňodolinské poháre. In: *Zborník Slovenského národného múzea História 8*, rok 1968, roč. 62, s. 203 – 228.
- VLACHOVIČ, Jozef: Technika dobývania ťažby a úpravy rúd v Mediarskom podniku v Banskej Bystrici v 16.-18. storočí. In: *Historické štúdie VII*, rok 1961, s. 5 - 30.
- VOZÁR, Jozef: *Zlatá kniha banícka*. Bratislava: vydavateľstvo SAV, 1983.

- VOZÁR, Jozef: Banícke osadenstvo Španej Doliny podľa súpisu z roku 1664. In: *Z histórie medenorudného baníctva v banskobystričskom regióne*. Zborník prednášok zo seminára, konaného 23.-24. júna 2005 na Španej Doline. Banská Bystrica: KB press, s. r. o. pre Slovenské banské múzeum v Banskej Štiavnici a obec Španiu Dolinu, 2005, s. 48 – 51.
- VOZÁR, Jozef: Prechod banskobystričského mediarskeho podniku z Fuggerovského prenájmu do správy banského eráru. In: *Päťsté výročie thurzovsko-fuggerovského mediarskeho podniku v Banskej Bystrici*. Banská Bystrica: 1995, s. 73 - 81.
- ZÁMORA, Peter (ed.): *Dejiny baníctva na Slovensku, 1. a 2. diel*. Košice: Zväz hutníctva, ťažobného priemyslu a geológie Slovenskej republiky, Banská agentúra 2003 a 2004.
- ŽOVINEC, J.: O žleboch a žlebiaroch Špaňodolinského vodovodu. In: *Krásy Slovenska*, rok 1973, č. 8.
- ŽUFFA-ELLEK, Milan: Špaňodolinské banské múzeum- ťažisková aktivita banskobystričského geomontánneho parku. In: *Z histórie medenorudného baníctva v banskobystričskom regióne*. Zborník prednášok zo seminára, konaného 23.-24. júna 2005 na Španej Doline. Banská Bystrica: KB press, s. r. o. pre Slovenské banské múzeum v Banskej Štiavnici a obec Španiu Dolinu, 2005, s. 194 – 197.
- ŽUFFA-ELLEK, Milan: *Špania Dolina - pamiatková rezervácia ľudovej architektúry*. In: Bystrický Permon : Banskobystričská revue pre históriu, literatúru a popularizované vedy, ročník I., č.0, Banská Bystrica, 2003, s. 4 – 5.

Archeológia :

- BALAŠA, G.: Najstaršie osídlenie stredného Slovenska, Martin 1960.
- ILLÁŠOVÁ, Ľ.: Petrografický rozbor a geologické posúdenie kamenných artefaktov, z archeologických lokalít, In: Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1984, Nitra 1985, s. 106 - 108.
- ILLÁŠOVÁ, Ľ.: Petrografický rozbor a geologické posúdenie kamenných artefaktov, z archeologických lokalít, In: Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1985, Nitra 1986, s. 105 - 107.
- KUŠNIEROVÁ, A.: Špania Dolina, Výstavba rodinného domu, výskumná dokumentácia archeologického výskumu, Banská Bystrica, 2011.
- KVIETOK, M.: Správa o zisťovacom výskume na Španej Doline v sedle Glezúr, In: Acta historica neosolensia 15, Banská Bystrica 2012, s. 155 – 175.
- MÁCELOVÁ, M.: Praveké a včasnohistorické osídlenie Horného Pohronia, In: Z histórie a súčasnosti Banskobystričského okresu, Banská Bystrica 1989, s. 21-30.
- MOSNÝ, P.: Stredoveké nálezy zo Španej Doliny, In: Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2008, Nitra 2011, s. 196.
- MIŇO, M. – RUSKO, Z.: Správa z metodického dohľadu: Špania Dolina, r. k. kostol Premenenia Pána (predtým sv. Klimenta), Banská Bystrica 2011.
- NOVOTNÁ, M.: Medené nástroje a problém najstaršej ťažby medi na Slovensku, In: Slovenská archeológia 3, Bratislava 1955, s. 70 – 100.
- TOČÍK, A. - BUBLOVÁ, H.: Príspevok k zaniknutej ťažbe medi na Slovensku, In: Študijné Zvesti AÚ SAV 21, Nitra 1985, s. 47 - 121.
- TRGINA, G.: Ďalší kamenný mlat zo Španej Doliny, In: In: Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1985, Nitra 1986, s. 227 - 228.
- UŠIAK, P. - ŽUFFA, P.: Nové výšinné sídlisko z doby bronzovej pri Banskej Bystrici, In: Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2000, Nitra 2001, s. 207 - 208.
- ŽEBRÁK, P.: Ďalší doklady praveké ťažby medi v Španí Dolině – Piescích, In: Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1981, Nitra, s. 256 - 257. (1982)

Iné :

- Geologická stavba a ložiská nerastných surovín okolia Banskej Bystrice, Exkurzný sprievodca, Juraj Galvánek, Milan Háber, Stanislav Jeleň, Ján Soták, Ján Spišiak, Banská Bystrica 15. - 16. mája 1998
- Historický špaňodolinský banský vodovod, Milan Žuffa-Ellek, Banská Bystrica, 2003 (*príloha HF-162*)

Malý špaňodolinský banský okruh – projektový zámer, 2004, obec Špania Dolina, OZ PERMON, Špania Dolina, OZ Nový kumšt, Banská Bystrica

Plán využitia kultúrno-historickej trasy špaňodolinského banského vodovodu pre turizmus, asociácia seniorov expertov Bratislava, sekcia pre historický špaňodolinský banský vodovod, Banská Bystrica, 2001

Projekt umiestnenia a zriadenia Špaňodolinského banského múzea v Španej Doline, 2004, Milan Žuffa-Ellek

Správa o prieskume trasy bývalého Špaňodolinského banského vodovodu – F.Kiripolský, mat. OPS Banská Bystrica, 1974

Špaňodolinský banský vodovod – M.Baláž, Š.Zimnikoval, mat. ÚHA mesta B.Bystrica, 1960-1964

Z minulosti štátneho lesného hospodárstva v okolí Banská Bystrica – J.Barták, Št.lesy Banská Bystrica, 1920

E. HISTORICKÝ A ARCHITEKTONICKÝ VÝVOJ ÚZEMIA

E.1. Stručný historický a stavebný vývoj územia

Historický dátum	Historická udalosť	Stavebná činnosť	Banská činnosť
staršia doba bronzová <i>bronzovej</i> (2000-1700 r. pr. n. l.).	dobývanie medených rúd v regióne, nálezy kamenných eneolitických kameňomlatov, ktoré v roku 1969 na Pieskoch zachránili pracovníci Geologického prieskumu (uložené v Slovenskom banskom múzeu v Banskej Štiavnici), z rozptylu mlatov vyplýva, že v praveku sa ťažilo v celom priestore Pieskov		na základe prieskumu vytipované dve miesta s predpokladaným miestom nálezov artefaktov najstaršej ťažby in situ - sedlo medzi dolinami Piesky a Richtárová a severné úbočie Pieskov. podľa konfigurácie terénu a výskytu mlatov sa pravéka ťažba na Pieskoch koncentrovala pravdepodobne na severnom úbočí pri Zelenom potoku, ale predovšetkým v sedle na hrebeni medzi dolinami Richtárová a Piesky a na príhľadom svahu Glezúru
rok 1006	severná starohorská oblasť (Haliar). spočiatku sa ťažba medzi obmedzovala na oxidačné a horné cementačné vrstvy		
10. - 11. storočie	začiatok baníctva – Staré Hory, neskôr Špania Dolina a Polkanova – majiteľmi boli predchodcovia banskobystrických ťažiarov		
12.-13. storočie			ťažba najmä železnej rudy z gosanu sideritových žíl, menej meď a striebro <i>povrchové dobývky</i> na Šachtickách, po povrchovej ťažbe zachované malé terénne priehlbiny, pokryté krovinatým porastom na trase turistického chodníka
rok 1255	Belo IV. udeľuje výsady nemeckým hosťom <i>hospitibus de nova villa Bisticze</i> , prichádzajúcim do Zvolenskej kotliny z juhu vo výsadách bolo zakotvené právo ťažby drahých kovov zlata a striebra, z ktorého odovzdávali kráľovi výťažok vo forme urbury	v chotári mesta bolo založených viacero poddanských dedín na základe tzv. zákupného práva, ich zakladatelia sa stali dedičnými richtármi, väčšina z nich boli ťažiar	Špania Dolina tvorila teritoriálnu súčasť Banskej Bystrice, jej vznik súvisí s rozvojom banského podnikania nemeckí hostia sa riadili nemeckým banským a mestským právom a priniesli vyspelejšiu banícku techniku, z povrchovej ťažby prešli na hlbinnú
rok 1263	metačná listina Bela IV. adresovaná richtárovi Ondrejovi, ktorou mu daroval zem a les medzi Banskou Bystricou a Slovenskou Ľupčou, prvý písomný doklad o ťažbe striebra v starohorskej oblasti, územie <i>montana</i> , uvádzané v listine sa často nesprávne spája so Špaňou Dolinou, v listine nie je vo význame miestneho názvu a ani banskej oblasti, ktorá sa tom čase rozprestierala v južnej starohorskej oblasti v Richtárovej <i>Richtergrund</i>		ťažba postupovala z Haliara smerom do Richtárovej, odtiaľ po žile smerom k Pieskom <i>Sandberg, Santberg, Zantpergk</i> a až potom do Španej Doliny
polovica 14. storočia	prechod na výlučne podzemnú ťažbu	razenie odvodňovacej, tzv. „dedičnej“ štôlne	

Historický dátum	Historická udalosť	Stavebná činnosť	Banská činnosť
rok 1327	Karol Róbert – reforma banského regálu, rozvoj finančného kapitálu, silný domáci patriciát.		
rok 1386	zápis v účtovnej knihe s menami mažiarov v Hlbokej štólňi	situovanie štôlní so zápisov nie je zrejme	v zázname sa spomínajú viaceré druhy medi <i>cuprum nigrum</i> čierna meď, <i>cuprum mollis</i> mäkká meď a <i>cuprum durum</i> tvrdá meď, ktoré zložením zodpovedajú zloženiu rúd v oblasti Pieskov
rok 1388	záznam ohľadom sporu v zatopenej dedičnej štólňi		
2. polovica 14. storočia	jedným z najvýznamnejších mažiarov waldbürgerov, lat. montanistae, bol Karoli, vlastnil dom na námestí, patrili mu obce Podlavice, Riečka, Ulmanka, Majer, Svätý Jakub a Kostiviarska, mestské kúpele, bane na Pieskoch Newstollen a Erbstollen		okrem banského revíru na Starých Horách sa ťažila ortuť v Malachove, meď v Ľubietovej
koniec 14. storočia	vznik Zväzu 7 stredoslovenských banských miest na čele s Banskou Bystricou, Kremnicou a Banskou Štiavnicou		
rok 1443	spomína sa ťažba striebra v oblasti Strieborných vrchov Silbergebirge, pravdepodobne na Starých Horách		
koniec 1. polovice 15. storočia	majetok rodiny Karoli získal Štefan Jung Schwangrätzel, ktorý neskôr zápisil s finančnými ťažkosťami a predal preto svoj majetok Jánovi Thuzovi a Jánovi Ernstovi		
rok 1470	Ján Ernst sa stal výhradným majiteľom, ďalšími významnými ťažiarimi boli Vít Mühlstein, Michal Königsberger, Ján Kolmann, Ján Lang, Benedikt Glocknitzer a Ján Koncovič	mnohí z nich boli významnými donátormi, Vít Mühlstein venoval peniaze na výstavbu kaplnky Božieho tela vo farskom kostole, Michal Königsberger daroval peniaze a vecné dary farskému kostolu, bol donátorom prestavby sásovského kostola, Ján Kolmann bol fundátorom kaplnky sv. Jána Krstiteľa vo farskom kostole	prevádzkovali hlavne podniky na Pieskoch
2. polovica 15. storočia			kríza banskej ťažby pre technické problémy, ktoré si vyžadovali veľké investície, väčšina ťažiarov bola zadlžená
koniec 15.-začiatok 16. storočia			šachta pod baníckou osadou Piesky, stredovekú a novovekú ťažbu dokladajú početné štólne sústredené na severnom a východnom svahu úžľabiny, dokladom tejto činnosti boli haldy, ktoré vyplňali úžľabinu približne až po banícku osadu, vybudované na stredovekých haldách
rok 1493	Michal Königsberger a Benedikt Glocknitzer odstúpili Jánovi Thurzovi z Betlanoviec bane, huty a lesy na Pieskoch so zariadením		
rok 1494	Ján Lang predal svoj podiela na štólňi Topperstollena hutami a lesmi Vít Mühlstein, Michal Königsberger, Ján Kolmann, Ján Lang, Benedikt Glocknitzer a Ján Koncovič		rok 1494 hĺbenie hlavnej ťažobnej šachty Ferdinand šachta Ludovika, ktorá dosiahla hĺbku 440 m ťažba na dvoch hlavných žilách - Haliarovej a Pfeifferovej
rok 1495	Juraj Szathmár predal Jánovi Thurzovi bane na Pieskoch, strieborné bane Schubstein a Krottenpfuhl, stupy, majere		
16.3.1495	Ján Jakub Fugger (člen významnej augsburskej podnikateľskej rodiny) a Ján Thurzo zakladajú zmluvu mediarskeho podniku Der Ungarischer Handel		

Historický dátum	Historická udalosť	Stavebná činnosť	Banská činnosť
rok 1496			v Španej Doline postavil Thurzo prvú ťažnú šachtu hlbinného typu s gáplom - na šachte Ferdinand
roky 1496 - 1546	obdobie maximálneho rozvoja ťažby medenej rudy s vysokým obsahom Ag. vyrobených 58 234 ton medi a 111 280 kg striebra (Farbaky), v rokoch 1494 - 1539 dosiahla zisk 2 166 108 zlatých z Uhorska sa do konca 15. storočia väčšina vyťaženej medi vyvážala do Benátok, ďalej do Gdaňska, Vratislavi, do Pomoranska a Flandier	predpoklad vzniku trvalejšieho osídlenia osady z dôvodu veľkej vzdialenosti od mesta, kde boli baníci zdaňovaní, napriek tomu, že nevlastniliehnuteľnosti, súvis s nárastom ťažby	zavedenie novej hutnickej metódy oddeľovania striebra sciedzaním pomocou olova, zriadenie 1. sciedzacej huty na Slovensku v Moštenici porušovanie regálneho práva vývozom „čiernej medi“ z krajiny.
rok 1500	veľký požiar Banskej Bystrice, zhorel archív mesta, z toho dôvodu chýbajú písomné pramene z obdobia pred rokom 1500		
koniec 15.-začiatok 16. storočia	vrchol ťažby v revíre Špania Dolina dosiahla vrchol, <i>revír Špania Dolina - Piesky k najväčším dodávateľom medi v Európe</i> , v roku 1469 sa medená ruda z lokality Piesky dodávala výlučne Thurzovskej huti v Mogile pri Krakove (Koch 1926, s. 200 n.). Táto ruda pochádzala z hlbinej ťažby na spodnom konci Pieskov. Pražiarne patrili malým súkromným ťažiarom, ktorí získanú surovú meď povinne odpredávali veľkopodnikateľom. Pomerne početné nálezy z 15. a 16. stor. možno odôvodniť predovšetkým tým, že časť medenej rudy sa drvila na mieste a že tu sa realizoval aj ďalší stupeň spracovania, t.j. praženie (podľa nemeckej terminológie v preklade aj ako hutnenie) významný nárast prosperity obchodu s meďou v celej Európe.	nálezy hmotnej kultúry zriedkavejšie, čo možno vysvetliť vznikom osady (baníci sa z ťažby denne vracali), resp. tým, že vtedy sa ruda už nespracúvala na mieste, ale v surovom stave sa dovážala do pražiarní v Španej Doline alebo Banskej Bystrici.	
rok 1525	prvá písomná zmienka o osade banskobystrickí ringbúrgeri presadili u kráľovnej Márii ukončenie nájmu mediarskeho podniku Thurzovsko-Fuggerovskou spoločnosťou príchod odborníkov z Nemecka		
roky 1525 - 1526	povstanie baníkov z dôvodu nízkych miezd, vyplácaných v nehodnotnej minci,		
rok 1526	podľa schematizmu banskobystrickej diecézy na Španej Doline zriadená samostatná protestantská farnosť, prvým kazateľom bol ľubietovský farár Mikuláš konfiškácia majetku Thurzovsko-Fuggerovskej spoločnosti, podnik prešiel do vlastníctva Banskobystrického mediarskeho podniku, podpísaná zmluva o nájme s Fuggerovcami		
roky 1541 - 1546	zmluva o päťročnom nájme s Fuggerovcami zatiaľ čo v roku 1525 priamo v bani pracovalo 500 baníkov, v roku 1535 asi 370, v roku 1543 len 197 napriek tomu, že Fuggerovci boli rozhodnutí podnik opustiť, banská komora nevykonala prípravné práce na jeho prevzatie, 16. apríla 1546 prebehlo prevzatie ťažiarstva na Španej Doline zánik Thurzovsko-Fuggerovskej spoločnosti mediarsky podnik spolu s hutníckymi a uhliarskymi osadami prešiel pod správu Dolnorakúskej komory		výrazný pokles ťažby za posledné roky od roku 1537 Fuggerovci začali s masovým spracovávaním starých banských odvalov

Historický dátum	Historická udalosť	Stavebná činnosť	Banská činnosť
roky 1542 - 1543	narastajúca turecká hrozba po obsadení Budína (1540) problémy so zásobovaním baníkov		
od roku 1548	po odchode Fuggerovcov nastal problém s predajom medi, ktorý začala zabezpečovať augsburská firma Matej Manlich a spol.		
rok 1549	Dolnorakúska komora zriadila hlavný komorskogrófsky úrad Používanie nového banského poriadku		
rok 1555	správu a prevádzku baní na Španej Doline prevzala cisársko-kríľovská Dolnorakúska banská komora vo Viedni		pri šachte Ferdinand pracovali 2 gáple, jeden na dopravu rudy a hlušiny, druhý na čerpanie vody - Wassergappel
rok 1561		Budovanie špaňodolinského vodovodu	ťažné stroje pri šachte Ferdinand boli opotrebované, banská komora nariadila komisárom hľadať nové zdroje vody
rok 1567	Opustenie šachty Márie		začala sa hľbiť nová tzv. Maximiliánova šachta
rok 1573	Maximiliánov banský poriadok, ktorý upevnil pozície štátu v banskom podnikaní banský majiteľ s rozšírenými právomocami mal byť podriadený komorskému grófovi 70. roky pretrvávajúce problémov so zásobovaním baníkov, nevyplácanie miezd, obstarávaním banských a hutníckych potrieb		
rok 1580	zníženie počtu dopravných koní prehĺbenie krízy v podniku	výstavba žľabu zo Španej Doliny do Uľanky, ktorým splavovali rudu do nádrže, odtiaľ rozvážaná do hút	
roky 1583 - 1586	nepokoje baníkov pretrvávajúce turecké nebezpečenstvo		
rok 1593	mesto Kremnica prispelo výdavkom 6 zlatých na stavbu kostola	prestavba kaplnky na cintoríne na kostol, najstarší zvon Umieráčik datovaný rokom 1596	
	začiatok pôsobenia jezuitskej misie na Španej Doline, prvým jezuitom bol P. Leopold Rott	v komorskom dome zriadená kaplnka, kostol ešte v rukách evanjelikov	
rok 1569			cisár Maximilián povolil hĺbenie šachty Maximilián, doviest' k nej vodu na pohon
roky 1573 - 1575	štrajkové hnutia baníkov kvôli nevyplateným mzdám, časť nezamestnaných baníkov sa vrátila do okolitých poddanských dedín, odkiaľ pochádzali		všetky práce v baniach, hutách, na lesných handlocha a Uhliskách boli zastavené, hrozilo zničenie prevádzok, v baniach sa správcovi podarilo udržať 170 baníkov, ktorí len čerpali vodu z baní
rok 1581	počet banských robotníkov 592		zvýšenie výroby, aj po zvýšení dosahovala len polovicu kapacity pred nepokojmi

Historický dátum	Historická udalosť	Stavebná činnosť	Banská činnosť
2. polovica 16. storočia	opakované nevyplácanie alebo oneskorené vyplácanie		rok 1556- zástupcovia baníkov apelovali kvôli mzdám na kráľovskom dvore 1558- komora dlhovala mzdy za 2 výplatné obdobia 1563- baníci z Ľupče nedostali mzdu už 20 týždňov 1573- vyplatená časť mzdy, baníci štrajkovali 2 týždne 1574- opätovný štrajk pre nevyplatené mzdy, 92 baníkov uväznených 1575- baníci sa dožadovali nevyplatených miezd 1586- 2-týždňový štrajk, baníci napadli komorský dvor
kóniec 16. storočia		výstavba špaňodolinského vodovodu herrengrunder <i>Wasserführung</i>	
16. a 17. storočie	ťažbu na Pieskoch najpodrobnejšie hodnotí práca J. Vlachoviča (1964).		
roky 1601 - 1602			od vysilenia zomrelo v banskobystrickom revíri okolo 500 baníkov
rok 1606	Bočkayovo povstanie		baníkom nevyplácali mzdy, po skončení povstania boli bane opustené, povrchové zariadenia zničené, robotníci sa rozišli
	zmluva s nákladníkmi Wolfgangom Pallerom a L. Henckelom		zvýšenie ťažby, v roku 1612 sa ťažilo 8000-10000 centov medi, vyvážala sa cez Hamburg do Masterdamu a cez Viedeň do Benátok
	povstaneí Gabriela Bathlena		zastavená výroba, do Sedmohradska presťahovaných asi 200 baníkov a hutníkov
rok 1620	najstaršie zdokumentovanie baní na Španej Doline – na obraze maľbe sv. Klimenta so šachtami Dolná (neskôr pomenovaná Ferdinand) a šachta Horná (Maximilián), a štôľňami		
rok 1626	banské podnikanie preberá erár použitie pušného prachu na odstrel horniny v baniach, zvýšenie ťažby		
rok 1639	v 30. rokoch začala slovenskej medi konkurovať švédská meď, neskôr japonská	na starý vodovod napojený prívod vody zo vzdialenejších zdrojov	
rok 1642	dvor prenajal bane bratom Joaneliovcom		
rok 1645	povstanie Rákocziho		v baniach sa prestalo pracovať
začiatok 2. polovice 17. storočia			rast produkcie medi
rok 1657	vizitácia archidiakona Štefana Bartóka, v tom čase v osade žilo 60 katolíkov a 2000 evanjelikov		
3. tretina 17. storočia	pokles produkcie medi		
17. október 1663	na slávnostnej omši sa obyvatelia Banskej Bystrice zaviazali, že za spoluúčasti cisársko-kráľovskej komory postavia sedem zastavení smerom do Panského údolia	v rokoch 1663-1665 výstavba Bolestnej cesty, ktorá viedla od kaplnky v jezuitskej rezidencii v Banskej Bystrici (od roku 1673 od farského kostola) ku Kalvárii a svätému hrobu na Španej Doline, postavenému podľa jeruzalemského vzoru	

Historický dátum	Historická udalosť	Stavebná činnosť	Banská činnosť
rok 1673	zabratie kostola evanjelikom, zajatie evanjelického farára Adama Brestovína, baníci evanjelického vierovyznania obsadili kostol a školu, sústredili na cintoríne okolo kostola, nakoniec podľahli presile cisárskeho vojska baníci síce dostali od panovníka milosť, ale museli odovzdať zbrane, na výstrahu bola v obci postavená šibenica, nemohli pochovávať svojich mŕtvych a krstiť deti		
80. roky 17. storočia	nástup protireformácie		
rok 1680	zriadenie erárneho úradu pre odpredaj medi vo Viedni		
rok 1694	príchod jezuitov, žiadali mesto o pridelenie miesta na výstavbu kostola		
rok 1699	zabratie kostola jezuitami, zakrátko však vrátený kostol evanjelikom		
roky 1703 - 1709	Rákócziho povstanie, do baní bol dosadený komorský gróf Hellenbach podľa ustanovenia snemu v Sečanoch, kostol pripadol konfesii s väčším zastúpením- evanjelikom, katolíkom bola vyhradená spodná časť bašty, 1709 sa vrátili do obce jezuiti – útlm aktivít		baníci nedostávali mzdu, v roku 1704 sa vzbúrili
rok 1713	vizitácia archidiakona Medňanského, v tom čase len 3 z 1508 obyvateľov boli evanjelického vierovyznania	v lodi kostola boli empory, veľký organ, oltár s obrazom Premenenia Pána, bočný oltár sv. Klimenta, vo veži 3 zvony,	
roky 1722 - 1726	Juraj Mihalóczy	prestavba kostola v barokovom duchu	
roky 1740 - 1830	obdobie banskej kartografie na Slovensku		banské mapy i technické výkresy v správe majú vysokú technickú úroveň a sú dôkazom vyspelého banského meračstva, vyvinutej banskej kartografie a neraz aj nevšedného kresliarskeho umenia ich autorov
1.pol. 18.stor.	vzrástla produkcia medi v Španej Doline		ruda ťažila v 3 šachtách, hlbokých okolo 300 m, ale aj vo viacerých štôľňach, udržovaných bolo cca 60 km banských chodieb
3. august 1761	najväčší požiar v histórii mesta, vznikol v Medenom Hámri, cez Lazovnú a Striebornú bránu sa rozšíril do celého mesta, vyhorel hradný areál, 305 domov zo 400, v Hornej Striebornej len 1 dom		
rok 1763			sa buduje štôľňa Mann, Denná štôľňa, Dedičná štôľňa a štôľňa Karol, Nová štôľňa (v súvislosti s razením dedičnej štôľne v Potkanovej); pri Hornej šachte (pri šachte Maximilián) a pri Dolnej šachte (pri šachte Ferdinand) boli postavené (podľa banskoštiavnického vzoru) dve nové odvalové premývacie zariadenia, okrem toho bolo na území špaňodolinského závodu ešte osem premývacích zariadení postavených starým spôsobom

Historický dátum	Historická udalosť	Stavebná činnosť	Banská činnosť
rok 1764	cisárska návšteva banských miest, habsburgskí princovia Jozef II. a Leopold II. prešli Dennou štólňou až do osady Richtárová	v súvislosti s prípravou na cisársku návštevu vznikla aj veduta od Josepha Ignáca Arvaya so zakreslením Banských objektov v Španej Doline	z cesty bola spracovaná odborná (rozsiahla správa), ktorá oboznámila panovníkov - s baníctvom, úpravníctvom, hutníctvom, o unikátnej banskej technike, o lesoch, uhliarstvach, s vodohospodárskym systémom, so železiarstvom, s organizáciou práce, s riešením sociálnych problémov, o pracovných, mzdových a sociálnych pomeroch, o celkovej organizácii práce pod zemou i na povrchu, i o výnosnosti alebo stratovosti jednotlivých banských závodoch za rok 1763; textová správa mala aj rozsiahlu mapovú prílohu; správa uvádza: - kónsky ťažný gápel, banský gápel na čerpanie vody, ťažné stroje s vodným kolesom, ťažné a čerpacie stroje s brzdiacim zariadením, vzduchové čerpacie stroje, vodnostĺpcové čerpacie stroje, stupy s 9 tĺkmi, i s 10 tĺkmi, triediace rudy, výkres pece na tavenie medených rúd, tajovské pece (v Tajove), premývacie zariadenia hald, všetkých druhov pecí, dedičná štólňa s výdrevou,
70. roky 18. storočia			pokles produkcie medi na 1150 centov
18. storočie	inovácia banskej techniky, postupný úpadok záujmu o meď v prospech železa – rozvoj manufaktúrne výroby		
rok 1800			na Pieskoch sa začala hĺbiť šachta František
rok 1804			v Richtárovej sa začala hĺbiť šachta Terézia
rok 1812	havária šachty Maximilián	areál šachty je z tunajších šácht najzachovalejší	hĺbenie šachty Ludovika na malej plošine severne od obce
rok 1824	ukončenie slávnostnou omšou , ktorú celebroval biskup Belánszky	obnova kostola	
rok 1829	datovanie podľa chronostikonu z latinského nápisu nad vstupom	výstavba kaplnky sv. Jána Nepomuckého na ceste k cintorínu na západnom okraji obce	
30 - 40. roky 19. storočia			výrazné oživenie ťažby, úsilím komorského grófa Gabriela Svaitzera produkcia medi vzrástla na 3000-4000 viedenských centov
rok 1837			Evidované na Pieskoch a Richtárke v Španej Doline staré a nové pingy na východze žily Pfeifer. zmapované Ťažiarске bane Sandberger v Španej Doline, Sandberg gewerkschaft Bergbau
rok 1841			mesto Banská Bystrica má bane na Pieskoch, štólňu Glabita v Španej Doline Sandberger, Glabite Stollen,
19. storočie	r. 1971 – 1972 sa ešte podarilo zdokumentovať existenciu 7 drevených prístreškov s kamennou ohradou v sedle medzi úžľabinou Pieskov a Richtárovou.		menej intenzívne pokračuje ťažba na Pieskoch
polovica 19. storočia	na Španej Doline pracovalo asi 800 ľudí		začiatok úpadku ťažby malá vodná nádrž sa v Španej Doline objavila až na mape z 2.pol.19.storočia (v Hurtici)
rok 1851	zrušená Banská komora v Banskej Bystrici		v Španej Doline ostala pôsobiť len banská správa podriadená Hlavnému komorsko - grófskemu úradu v Banskej Štiavnici, bane na ťažbu medených a strieborných rúd boli na úpadku
rok 1888			ukončenie ťažby na Španej Doline
rok 1901	štát odpredal špaňodolinské bane Špaňodolinskému ťažiarstvu Polkanová, ktoré sa o rok pokúšalo o ťažbu, ale r. 1915 tiež činnosť zastavilo		

Historický dátum	Historická udalosť	Stavebná činnosť	Banská činnosť
rok 1918	Špaňodolinské bane kúpila v roku 1918 budapeštianska spoločnosť pre banský a hutný priemysel		
rok 1922			na Pieskoch skončila výroba zelenej farby
rok 1923	zastavenie prác		
rok 1935		obnovený interiér kostola, vymaľoval ho Hanula	
1. 1. 1946	majetková podstata Špaňodolinského ťažiarstva prenesená do podniku Rudné bane a huty na farebné kovy Banská Bystrica		
rok 1952	Západoslovenský rudný prieskum n. p. začal prieskumné práce na haldách		
rok 1957	začiatok výstavby úpravne rúd	vybudovaná flotačná úpravovňa na spracovanie rúd nachádzajúcich sa v haldách	
22. máj 1964	spustenie prevádzky úpravne rúd		
roky 1976 - 1980	Rudné bane spracovávali aj kovohutnícku trosku z Banskej Štiavnice, spolu 75 000 ton		
roky 1983 - 1985			otvorené ložisko so štôľami Mária a Dana
28. júl 1985	vyrobená posledná meď z Španej Doliny		
roky 1985 - 1990			v úpravni sa spracovávala len ortuťová ruda
rok 1996			Skončenie výroby medeneho koncentrátu
2010		asanácia objektu flotačnej úpravne Rudných baní závod Špania Dolina	

Stavebný vývoj obce (príloha HM - 10, 13, 14, 18, 19, 20, 21)

V písomných prameňoch sa Špania Dolina prvýkrát spomína v roku 1263 ako Montana. Jej ďalšie názvy v minulosti boli Grueb (1458), Herregrundt (1535), Valiis Dominorum, Úrvölgy, Baňa, Španá Dolina (príloha HM-1,2,3,4,5,13,14,19,20,21). Historické pramene hovoria o tom, že za panovania Belu IV. sa usídlili v okolí Banskej Bystrice nemeckí kolonisti – baníci. S kolonizáciou súvisia aj nemecké názvy osád, potokov, vrchov a chotárov (Sandberg, Herregrund, Altenberg, Bergbach, Grünbach, Glasur). Prevažná časť miestnych názvov bola poslovenčená, časť nárečovo prispôbená (Glezúr, Zamperk a iné). V katastri obce Špania Dolina bola miestna časť Piesky, ktorá v stredoveku predstavovala samostatnú banícku osadu. Zaniknutá banícka osada Piesky, sa nachádzala pri prameni Zeleného potoka (Grünbach), ľavého prítoku Starohorského potoka.

Jediným dokladom počiatkov intenzívneho stavebného rozvoja obce je kostol, ktorý bol postavený krátko po založení osady, prestavaný v r.1593, stavebne upravovaný v r.1723 a 1820 – 1824. Výraznejšie stavebné etapy vývoja obce sú datované do 16.- 17.storočia, kedy boli postavené budovy banskej správy, dostavaný areál kostola (fara, bašta). Na vedute „Herregrund - Špania Dolina“ - 1764, podľa kresby Arvaya sú zobrazené viaceré stavby, ktoré tvorili jadro sídelnej štruktúry.

Banské osídlenie je spojené so vznikom Thurzovsko-fuggerovskej spoločnosti a presunom ťažby z osady Piesky na Španiu Dolinu. Banícke domy sú situované v nadväznosti na banské diela, rozptýlené v svažitom teréne údolia po vrstevniciach.

E.2. Zásadné urbanistické vývojové etapy územia

Špania Dolina je sídelná štruktúra, lokalizovaná v ústi Banskej doliny s nepravidelnou zástavbou situovanou na svahoch po oboch stranách údolia. Jej urbanistický vývoj bol podmienený

prírodnými danosťami, výskytom kovových rúd a banskou činnosťou už od praveku. Hmotné pozostatky sídelných štruktúr z tohto obdobia neboli doposiaľ doložené žiadnymi výskumami.

Jednoznačným nositeľom a prvkom založenia plánovitej urbanizácie vo väzbe na podzemné banské diela je areál kostola na terase severných svahov nad údolím Banského potoka, vystavaný na základoch pôvodne menšej románskej stavby. Naň nadväzovala aj rozvoľnená heterogénna sídelná štruktúra baníckych domov, organicky budovaná vo väzbe na toto centrum. Obdobne ako areál kostola, boli domy postavené na menších terasách a zárezoch v teréne. Zástavba sa rozvíjala postupne od areálu kostola smerom východným, západným a južným.

Impulzom pre urbanizáciu územia v stredoveku bola nemecká kolonizácia. V r. 1494 krakovský mešťan Ján Thurzo spolu s augsburgskými finančníkmi Fuggerovcami vytvorili výnimočnú obchodnú a podnikateľskú spoločnosť Ungarischer Handel. Až do 19. storočia boli ťažobné aktivity v území pomerne rozsiahle a to znamenalo aj intenzívny územný a stavebný rozvoj v lokalite.

Vedľa krajinného a funkčného sakrálneho centra sa vytvorilo v údolnej polohe vedľa banskej klopačky druhé, administratívne sídelné centrum. Tu boli realizované a neskôr asanované alebo prestavané administratívne budovy banskej správy, byty pre zamestnancov a výrobné priestory. Boli postavené viaceré technické diela európskeho významu, najmä špaňodolinský banský vodovod. V tejto etape vývoja bola stabilizovaná urbanistická štruktúra obce, ktorá sa s malými zmenami zachovala až dodnes.

1. stavebná etapa - prelom 15. - začiatok 16. storočia

Najstaršou zachovanou stavbou obce je rímsko-katolícky kostol Premenenia Pána (*príloha HM - 8, HF - 39, 40 - 45*), ktorého vznik je často nesprávne datovaný do roku 1254 podľa latinského nápisu nad renesančným portálom do lode, ktorý nie je historicky podložený. Listinné pramene, týkajúce sa vzniku kostola a osídlenia obce sa nezachovali. Podľa archívnych písomných podkladov na území banskobystrického teritória do polovice 15. storočia stáli len tri rímsko-katolícke kostoly. Kostol Nanebovzatia Panny Márie, kostol sv. Jakuba v Jakube a kostol sv. Antona a Pavla Pustovníkov v Sásovej.¹ V archívnych prameňoch až do konca 16. storočia absentuje zmienka o špaňodolinskom kostole. Baníci prostredníctvom Bratstva Božieho tela odovzdávali tzv. rudu Panny Márie, z ktorej finančný výnos bol použitý na prestavbu farského kostola v Banskej Bystrici a dokumentuje príslušnosť k tomuto kostolu. Ešte na prelome 15. a 16. storočia nemala Špania Dolina postavenie filiálky. Aj baníci boli začiatkom 15. storočia označovaní ako nestále fluktujúci element z rôznych krajov² (z nemeckých krajín, z okolitých dedín a tiež bez určenia bydliska, ktorá tvorila prevažnú časť fluktujúcich baníkov³). Boli nájomnou pracovnou silou, ktorá sa v období bez práce vracala do svojich dedín alebo sa zdržiavala v podnájme v meste.

O osídlení Španej Doliny pred vznikom Thurzovsko-fuggerovskej spoločnosti neexistujú žiadne písomné pramene. Nálezy železných baníckych nástrojov v Španej Doline pochádzajú až zo 14.-16. storočia.⁴ Proces usadzovania baníkov v banskom prostredí začal až neskôr. Vznik banskej osady s trvalým osídlením je spojený so vznikom thurzovsko-fuggerovským podnikaním, kedy sa ťažba medenej rudy presunula z Pieskov na Španiu Dolinu, kde vznikol banský komplex a vytvorili sa podmienky pre trvalé usadenie robotníkov pracujúcich v baniach. Predpokladom vzniku trvalejšieho osídlenia bola jednak veľká vzdialenosť od mesta, kde boli baníci zdaňovaní, napriek tomu, že nevlastnili nehnuteľnosti. Okolo baní sa postupne formovala banská osada, ktorá patrila pod banskú komoru. Baníci, ktorí patrili v civilných otázkach naďalej pod jurisdikciu mesta Banská Bystrica, sa stali zamestnancami podniku, ktorý tak získal priamy vplyv a mesto strácalo autoritu, z čoho vznikali viaceré spory mestom a spoločnosťou.

Napriek tomu, že existencia trvalého osídlenia počas existencie Thurzovsko-fuggerovskej spoločnosti je nespochybniteľná, prvá písomná zmienka o baníckej osade pochádza z roku 1525.

¹ Matulay, Ctibor: Mesto Banská Bystrica. Katalóg administratívnych a súdnych písomností (1020) 1255. reg. 21, 22, 23, a 194.

² Matulay, c. d., reg. 478, s. 155.

³ Ratkoš, Peter: Dokumenty k baníckemu povstaní na Slovensku (1525-1526). Bratislava: vydavateľstvo SAB 1957, s. 128, č. 72c.

⁴ Labuda, Jozef: Železné banícke nástroje zo Španej Doliny a ich analýza, s. 11.

Zmienka o Španej Doline, konkrétne o inventári mediarskeho podniku, pochádza až z roku 1526 v súvislosti s jeho odovzdávaním.

Zmeny v cirkevnej správe nastali s príchodom reformácie, ktorá sa v sociálne vyhrotenom prostredí koncom 1. štvrtiny 16. storočia rýchlo udomácnila. Rok 1526 je spätý so vznikom samostatnej protestantskej farnosti. Prvým farárom v špaňodolinskej kaplnke sa stal Mikuláš z Ľubietovej, v roku 1593 bola kaplnka prestavaná na kostol.⁵

2. stavebná etapa renesančná - 17. storočie

Prvé konkrétne artefakty, spojené s existenciou murovanej architektúry, sa viažu až na koniec 15.-začiatok 16. storočia, na obdobie, keď vlastníkom banského komplexu bol erár (*príloha HF- 52, 53, 74, 77*). V oboch prípadoch sa jednalo o viacpriestorové stavby, v ktorých centrálnym priestorom bol veľký priestor takmer štvorcového pôdorysu, vzadu s priestormi zapustenými do svahu. Dispozícia tohto typu tvorila najstaršie jadro banského domu č. 118, za domom so suterénnymi priestormi vyhlíbenými do svahu, primárne zaklenutými valenou klenbou. K staršiemu jadrú v dome č. 65 (*príloha HF - 64 - 68*) bol priradený do svahu zahĺbený priestor s valenou klenbou, oddelený od domu uličkou. V interiéri centrálného priestoru sa zachovali fragmenty vykurovacieho krbu, na špaletách vstupu široké zošíkmené hrany ukončené plamienkom. Fasády mali povrchovú úpravu gletovaním s vtláčaným bielym vápenným náterom.

Aktívnu stavebnú činnosť dokumentujú nálezy výzdob, ktoré podľa analógií na meštianskych domoch v Banskej Bystrici je možné zaradiť do 2. štvrtiny 17. storočia. Fasády banských objektov mali maľovanú výzdobu, aká sa vyskytovala v tom čase na meštianskych domoch. Na východnej strane takmer celú šírku doliny zaberali 2 banské objekty - klopačka - dom. č. 102 a budova banského meračstva - dom č. 101 (*príloha HF - 36, 109 - 117*), spojené v úrovni poschodia premostením s kamennými vstupnými portálmi. Fasády mali členené maľovanými esovkovými kordónovými pásmi, ukončené korunnými pásmi z obdĺžnikov s vykrojenými rohmi. Náročia zvyrazňovalo náročné kvádrovanie vymedzené po obvode čiernou páskou. Tento typ výzdoby sa uplatnil aj na fasádach r. k. kostola Premenenia Pána a pravdepodobne aj na fasádach budovy bývalej fary. Iný typ výzdoby sa vyskytoval na fasádach domu č. 118 (*príloha HF - 74, 77*), ktoré boli zdobené maľovanou výzdobou s plošným striedavým čiernym kvádrovaním lemovaným červenou páskou. Okenné otvory mali maľované šambrány s čiernou štylizovanou rastlinnou výzdobou, po obvode lemovanou červenou páskou.⁶ O existencii ďalších banských stavieb na základe doterajších poznatkov nie sú hmotné doklady, čo neznamena, že v tom čase neexistovali.

Jednou z dominant zástavby v 17. storočí bol kostol stojaci na vyvýšenej terase nad námestím. Jeho súčasťou v 17. storočí bola fara s fortifikačnými prvkami, zachovanou kľúčovou strieľňou. Špania Dolina, ktorá nemala štatút mesta, nebola opevnená, ale mala vybudované opevnenia okolo kostola (*príloha H - 44, 45*) na nároží s baštou, ktorej vznik je datovaný do r.1644. Bašta bola vybavená kľúčovými strieľňami, orientovanými na južnú, severnú stranu a východnú stranu oproti hlade Maximilián.

O stavbách na bývanie v 17. storočí nemáme žiadne hmotné doklady. Údaje o počte domov obsahujú viaceré súpisy obyvateľstva. V r.1664 bol vykonaný súpis obyvateľov, domov a pozemkov, najmä záhrad a lúk za prítomnosti banských dozorcov Martina Oravca a Mateja Uhrína. Obec bola rozdelená na štvrte - Kostolnú, Štôľňovú, Pivničnú a Baštovú. V Španej Doline bolo v tom čase okolo 150 domov, v ktorých bývalo asi 190 - 200 baníckych rodín. V Kostolnej štvrti bolo v tom čase 41 obytných domov, viaceré značené ako ošarpané alebo chudobné domčeky a 41 maštali. K domom patrilo veľa záhrad, až 97, málo zeleninových, 28 lúk, záhrady aj lúky na seno. Najväčšia bola Štôľňová štvrť, kde bolo 65 domov, ku ktorým patrilo 57 záhrad, 49 maštali a 17 lúk. V Pivničnej štvrti Keller Viertel bolo len 29 domov, 23 maštali, ale 63 záhrad a 21 lúk s malou rozlohou, väčšinou prídomevé záhradky. Najmenšia bola Baštová štvrť - Bästl Viertel s 15 domami, ku ktorým patrilo 6 maštali, 22 záhrad a 4 lúky na seno.⁷

⁵ Schematismus Historicus Diocesis Neosoliensis pro anno saeculari MDCCCLXXVI, s. 158.

⁶ Analógia na hlavnej fasáde meštianskeho domu č. 14 na Námestí M. R. Štefánika v Brezne.

⁷ Zborník 2005. Vozár, s. 45-46.

3. stavebná etapa baroková - 18. storočie, rok 1764

Jadro sídelnej štruktúry v 18. storočí tvoril komplex banských stavieb alebo stavieb súvisiacich s banskou činnosťou. Pri príležitosti cisárskych návštev habsburských princov Leopolda II. a rímskeho cisára Jozefa II., synov Márie Terézie bolo vyhotovených viacero máp a kresieb banských diel. Autorom viacerých bol merač Johann Arvay (*príloha HM - 10*).

Komplex budov podľa Arvayovej rytiny banských v r.1764 tvorili:

1. Podnikové stajne
2. Výroba zelenej farby, sušiareň a usadzovacie nádrže
3. Podniková strelnica
4. Skúšobňa
5. Ubytovanie felčiara
6. Byt banského pisára
7. Kostol s rezidenciou Spoločnosti Ježišovej
8. Horná alebo Maximiliánova šachta
9. Byt zásobovacieho pisára
10. De Witteho fabrika na výrobu banskej zelene
11. Sklad rudy s dvorom na ich triedenie
12. Horná stupa
13. Závodná kováčska dielňa
14. Svätý hrob
15. Byt banského správcu
16. Dolná alebo Ferdinandova šachta
17. Ubytovanie banského inšpektora
18. Izba dozorcov, evidencia baníkov pred fáraním
19. Miestnosť na zhotovovanie banských máp
20. Tesárska dielňa
21. Byt banského protokolistu
22. Ubytovanie pomocníka banského inšpektora
23. Kaplnka III. rádu sv. Františka
24. Závodné mäsiarstvo

V období cisárskych návštev sa r.1764 pracovalo na troch šachtách Ferdinand, Maximilián a Mária. Banská správa mala 22 zamestnancov, v baniach pracovalo 548 robotníkov.

V roku 1787 mala Špania Dolina asi 1900 obyvateľov.

4. stavebná etapa - 19. storočie

V polovici 19. storočia bane pracovali už s deficitom, v r.1888 bola prevádzka zastavená. Väčšina obyvateľov sa v tomto období snažila o realizáciu iných aktivít, ale mnohí baníci presídlili do železiarní v Hronci, v Juhoslávii a v Rumunsku (*príloha HF-1*).

5. stavebná etapa - 20. storočie

Neskôr, v 20. storočí bola ťažba obnovená, avšak s jej útlmom v 2. polovici 20. storočia došlo aj k zániku satelitných sídelných štruktúr - osada Piesky. Tento vývoj znamenal stagnáciu stavebných aktivít na území obce a čiastočnú degradáciu urbanistickej štruktúry, jej architektonických, výtvarných a krajinárskych hodnôt (*príloha HF - 2 - 211, HF - 3, 7, 8, 12, 31, 32, 33, 35, 36, 37*).

Počet obyvateľov:

17. storočie	2500obyvateľov
koniec 18. storočia	1900
1869	1275
1880	1288
1890	1142
1900	1055
1910	961
1921	685
1930	874
1940	842
1950	721
1961	706
970	479
1992	96
2004	199
2005	140

Zhrnutie vývoja sídla k počtu obyvateľov a domov:

r.1664 - 190 - 200 baníckych rodín, 150 domov
 r.1787 - najviac 1897 obyvateľov
 r.1828 - 1417 obyvateľov a 240 domov
 r.1880 - 1288 obyvateľov (po zatvorení baní)
 r.1921 - 685 obyvateľov
 r.1930 - 847 obyvateľov
 r.1948 - 702 obyvateľov
 r.1970 - 479 obyvateľov

F. CHARAKTERISTIKA PAMIATKOVÝCH HODNÔT ÚZEMIA**F.1. Pamiatkové hodnoty územia hmotnej povahy****F.1.1. Obraz krajiny (reliéf terénu, vodné plochy, prírodné prvky) – charakteristické pohľady**

Špania Dolina je horská obec, ktorá sa rozprestiera v geomorfologickom celku Starohorské vrchy na severozápadnom svahu masív Panský diel. Katastrálne územie má hornatinový charakter. Prírodnú vegetáciu tvorili bukové a jedľové lesy, v súčasnosti prevažujú smrekové porasty.

Špania Dolina tvorí súčasť historického banského regiónu (*príloha HM - 1, 2, 3, 4, 5, 15, 16*). Banská oblasť sa delí na severnú starohorskú a južnú špaňodolinskú, banský revír sa tiahol od Starých Hôr cez Piesky a Richtárovú až po Španiu Dolinu. Banské diela sú situované v nadmorských výškach od 430 do 900 m. Významným geomorfologickým činiteľom bol a je človek, ktorý svojou hospodárskou činnosťou vytvoril na území banskej oblasti Špania Dolina - Staré Hory rozsiahle antropogénne formy reliéfu, prevažne montánneho pôvodu.

Špecifiká územia pamiatkovej rezervácie a kultúrnej krajiny:

- banské osídlenie s charakteristickou organickou štruktúrou urbanizmu
- rozvoľnená sídelná štruktúra zástavby obce v lievikovitej údolnej priehlbene
- prevládajúci krajinný typ - banícka krajina
- charakter obce vo vzťahu k determinantom krajiny - osídlenie pozdĺž vrstevníc v prudko stúpajúcom svahovitom teréne s akceptovaním statických, hydrologických a klimatických podmienok. Zástavba sa rozvinula v symbióze s povrchovými banskými dielami a ich dopadom na terén (haldy) a zároveň s akceptovaním dominantných krajnotvorných hrebeňov

Vodné toky

Celá banská oblasť Špania Dolina patrí do povodia Hrona. Vody z oblasti Španej Doliny, z plochy 5,3 km², odvodňuje Banský potok, ľavostranný prítok Bystrice, ktorý pramení v starohorských horách. Zberá množstvo puklinových prameňov, do Banského potoka gravitujú aj vody zo starých banských diel, nachádzajúcich sa v jeho povodí. Pod obcou Uľanka ústi Banský potok do potoka Bystrica.

F.1.2. Vonkajší obraz územia – panoráma, silueta

Krajinný obraz sídla prezentuje symbiózu prírodných a urbánnych foriem a prvkov (prílohy HF – 1 - 38). Exponovaný terén Banskej doliny ohraničený priestorotvornými hrebeňmi okolitých svahov je vhodným pozadím dvoch fenoménov:

- dominantne situovaného areálu kostola, ktoré je zároveň prvým centrom sídelnej štruktúry
- hald Maximilián a Ludovika

Pandantom je druhé centrum ukryté v údolnej polohe na zastavanej ploche námestia, kde sú koncentrované stavby služieb, administratívy a vybavenosti od stredoveku. Oba fenomény krajinného priestoru dotvára systém rozvoľnenej zástavby ľudových obytných domov s charakteristickými znakmi (jedno- a dvojpodlažné stavby so sedlovými strechami so štítom a polvalbou). Táto „strešná krajina“ je rovnocenným partnerom dominant v krajinnom obraze sídla.

Vonkajšie pohľady:

- I. pohľad z Jamy smerom severným na haldy
- II. panoramatický pohľad z haldy Maximilián na rezerváciu
- III. pohľad z východnej časti južného svahu smerom severným v časti „Horný koniec“
- IV. pohľad z JZ časti obce smerom SV
- V. pohľad zo západnej časti nad domom č. 161 smerom východným v časti „Grôb“
- VI. pohľad zo severu smerom južným na haldu Maximilián

F.1.3. Vnútorň obraz územia – priestorová štruktúra (výškové a hmotovo-priestorové usporiadanie objektov

(príloha HF - 41, 64, 111, 112)

Pre vyhodnotenie prvkov a kvality krajinného obrazu a priestorovo-kompozičných vzťahov v Španej Doline sú rozhodujúce nasledovné priestorovo-kompozičné kritéria:

- lokalizácia hlavnej severo-južnej osi (od námestia smerom na areál kostola) a vedľajších juhozápadno-severovýchodných kompozično-významových osí založených historicky
- trasy siluetárneho vnímania, uplatnenia výraznej siluety areálu kostola v exponovaných smeroch, najmä z juhozápadného nástupu do obce, z námestia a okolitých svahov
- vzťah krajinného obrazu k historickej siluete v panoramatických pohľadoch
- kritériá esteticko-priestorové:
  - mierka zástavby baníckych domov v krajinnom priestore - úmerná a rešpektujúca prirodzenú morfológiu terénu
  - proporčnosť a vyváženosť medzi prírodnými a umelými prvkami - banícke obydlia sú osadené s rešpektom k svahovitosti terénu (včlenené do terénu, tvoriaci kompaktný celok s prostredím nevytvárajúc vizuálne vnímanie samostatného podlažia)
  - rytmus - tvorený nepravidelnou rozvoľnenou zástavbou, kopirujúci rytmus vrstevníc
  - asymetria, charakteristický jav celého územia, ktorá je vizuálne vnímaná sa uplatňuje najmä v zástavbe východne od klopačky
  - gradácia zástavby a jej silueta - vytvorená spolupôsobením prírodných daností a pretváraním stavebnou činnosťou vyplývajúcou z existenčných potrieb obyvateľov
  - akcent, ktorými sú stavebné dominanty (kostol v pozadí s haldou Maximilián)
  - kontrast – prírodný terén a existencia hald, ktoré ho výrazne zmenili a stali sa umelou vytvorenou prírodnou dominantou
  - zhoda medzi urbanizovaným a krajinným prostredím, ktorej prejavom je charakteristické hmotovovo-priestorové riešenie obydľí a ich situovanie v teréne

F.1.3.1. Hmotová skladba zástavby

Celkový obraz územia pamiatkovej rezervácie tvorí zástavba v symbióze s hornatým územím a pozostatkami po banskej činnosti, ktoré výrazne ovplyvnili a predurčili urbanistickú kompozíciu a tvorbu zástavby územia.

Urbanistická kompozícia je tvorená sekundárne realizovanou obslužnou komunikáciou, ktorá nahradila pôvodnú historickú v juhozápadnej časti územia dôsledkom vytvorenia háld na základe banskej činnosti. Komunikácie vychádzajúce z námestia vedú serpentínovo k dominujúcemu areálu kostola a rozvoľneným banským osídleniam, ktoré boli v malej miere pozmenené a zachovali si svoju charakteristickú podobu až podnes.

Historicky najvýznamnejšia zástavba je z časti zachovaná v centre obce. Tvoria ju objekty bývalých správnych, hospodárskych budov a domov banských úradníkov, baníkov a iných špecifických profesií (lekár, mäsiar, pekár). Dominantou je rímsko-katolícky kostol Premenenia Pána na kopci priamo nad námestím. V opevnenom areáli sa zachoval objekt fary, hospodárska stavba, zvonica a objekt Tureckej bašty.

Banícka obec Špania Dolina je významný urbanistický celok, pozostávajúci z technických, cirkevných, verejných stavieb a baníckych obytných domov s doplnením príslušných hospodárskych stavieb.

Profánne stavby

- **ľudový dom, banícky obytný dom** (príloha HF - 81 - 99)
- **stavby viažuce sa na banskú a inú doplňujúcu hospodársku činnosť** (príloha HF - 54 - 61, 109 - 117)

Dom banícky

Domy sú postavené z dreva, murované z kameňa alebo kombinované z oboch materiálov. Kamenné i drevené steny sú omazané hlinou a obielené vápenným náterom. V minulosti nebola povrchová úprava stien natoľko rozšírená, niektoré zruby sú dodnes neomietnuté. Sedlové strechy majú doštené štíty lomené ostreším. Drevené konštrukčné prvky (podstrešné trámy, doštenia štítov, šindľová krytina, dverné výplne...) mali povrchovú úpravu tmavohnedej farebnosti. Pôvodná šindľová krytina bola na mnohých domoch nahradená falcovaným plechom.

Domy sú väčšinou orientované pozdĺž vrstevníc terénu. Vysoké podmurovky vyrovnávajú svažité terén a sú využité aj ako steny klenutých pivníc. Vstup do domu a komunikáciu okolo neho umožňujú drevené pavlače. Pavlače sú buď na jednej, dvoch alebo troch stranách domu, podľa jeho osadenia v teréne. Pri úpravách domov je snaha o vytvorenie zádveria pred vstupom do pitvora, preto mnohé domy majú verandu.

Domy sú prízemné alebo jednoposchodové s obytnými miestnosťami v oboch podlažiach. Múry niektorých poschodových domov sú v prízemnej časti spevnené opornými piliermi. Domy baníkov sú špecifické prevahou obytných priestorov nad hospodárskymi, čo vyplýva z nosnej ekonomickej aktivity v obci - baníctva.

Terén za domami postavenými vo svažitom teréne je zabezpečený kamenným oporným múrom rovnobežným so zadnou stenou domu. Priestor medzi domom a oporným múrom je zastrešený a nazýva sa „medzierka“. Medzierka odvetraním chránila steny domu pred vlhnutím. Využívaná bola ako uskladňovací priestor, v minulosti aj na ustajnenie oviec.

Umiestnenie a počet okien na štítovej a pozdĺžnej stene domu záležal najmä od orientácie objektu a od okolitej zástavby. Vstup do domu je na pozdĺžnej stene. Pôvodným vykurovacím zariadením bola pec v izbe. Varilo sa na otvorenom ohni na ohnisku pod otvoreným komínom.

Pôdorysná dispozícia domov je dvoj- alebo trojpriestorová.

- a) Dvojpriestorový dom mal izbu a predelený pitvor, v ktorého zadnej časti bol otvorený komín (dom č. 136). Funkcie priestorov v dome sa menili na izbu využívanú aj na varenie a pitvor alebo na izbu a kuchyňu.
- b) Trojpriestorový dom mal členenie izba, predelený pitvor a komora alebo dve izby a uprostred predelený pitvor. Funkcie priestorov v dome sa menili na izbu, kuchyňu, komoru alebo na izbu, pitvor a kuchyňu alebo na izbu, kuchyňu a izbu.

Základný dvoj- a trojpriestorový pôdorys býval rôzne rozvíjaný, najčastejšie do šírky, pripojením ďalšieho priestoru pod štít, napr. komory vedľa izby a maštale vedľa komory a pod.

Zachovalo sa niekoľko vývinových typov obytných domov, ktoré sú v súčasnosti väčšinou prestavané a zmenené:

- domy s priechodným pitvorom, na jednej strane izba s pecou, na druhej strane „studená“ izba, resp. komora (pitvor, izba, komora)
- domy s ohniskom v zadnej časti pitvora a s komorou za zadnou izbou
- domy s komorou, alebo šopou po celej šírke zadnej steny domu, obytné priestory boli prístupné z pitvora, alebo priestoru pod ohniskom

Z hospodárskych stavieb sa v obci stavali maštale a drevárne. Buď boli súčasťou domu, stáli tesne pri dome, alebo samostatne v záhrade. Ich umiestnenie záležalo najmä od terénnych možností.

Väčšina baníckych domov je z 19. storočia. V obci sú aj staršie ľudové domy z 18. storočia, napr. dom č. 47, datovaný na stropnom tráme rokom 1732. Zachovalo sa viacero hodnotných baníckych domov len s malými stavebnými úpravami. Najznámejší je dom č. 65.

Stavby viažuce sa na banskú činnosť

Okolo námestia sa zachovali objekty slúžiace pôvodne ako výrobné a administratívno-správne budovy banského závodu - domy č. 34, 127, 101, 102 a 103 (*príloha HF - 54 - 80*). Technické diela - dvojpodlažné a prízemné murované alebo drevené objekty - stará stupa, prevádzková budova šachty Ferdinand, kováča s hámrom, sklad rudy, usadzovacie nádrže, premývarne rúd, úpravňa zelenej farby, nová stupa a jej rozšírenie boli koncentrované tiež v centre sídla, okolo a na námestí (*príloha HM - 8, 10, 20, 21, HF - 107, 108, 118 - 159, 162*). Tieto objekty sa nezachovali, okrem torza prevádzkovej budovy šachty Ferdinand vo východnej časti námestia.

Sakrálne stavby

Areál kostola Premenenia Pána tvorí komplex stavieb - objekt kostola, rímsko-katolíckej fary, bývalej hradobnej bašty, kaplnky, zvonice, hospodárskej budovy, dreveného krytého schodiska vedúceho z námestia ku kostolu a kamenný fortifikačný múr. Múr je lokalizovaný a zachovaný len v polohe južnej a juhovýchodnej. Jeho dominantnou súčasťou je bašta. V polovici 17. storočia, kedy bola bašta postavená, získal celý areál, vzhľadom na výhodnú strategickú polohu, pevnostný charakter a stal sa tak v čase vojenského nebezpečenstva útočiskom pre obyvateľov z obce aj z okolia (*príloha HF - 39 - 45*).

- **Kostol** Premenenia Pána bol prestavaný a rozšírený v r.1593 zo staršej románskej stavby, neskôr stavebne upravený v r.1723 a 1820 – 1824. V r.1934 vymaľoval interiér kostola J. Hanula. Jednoloďový priestor zaklenutý troma poliami prúskej klenby je ukončený presbytériom zaklenutým českou plackou s polygonálnym uzáverom. Vstupný portál situovaný v západnom múre je barokový z r.1723. V južnej kaplnke sa zachoval portál s datovaním 1593. Zariadenie kostola pochádza prevažne zo 17. a 18. storočia. Objekt kostola je v dobrom stave, pokrytý šindľovou krytinou.
- **Fara**, pôvodne renesančná budova z polovice 17. storočia, neskôr stavebne upravovaná. Je to samostatne stojaci trojpodlažný objekt, postavený do svahu na obdĺžnikovom pôdoryse. V suteréne a na prízemí sa zachovali priestory s pôvodným zaklenutím. Pod mladšou omietkou sa zachovala pôvodná renesančná sgrafitová výzdoba, čierna pasparta okolo polkruhového vstupu do suterénu a jednoduchá ornamentálna výzdoba okolo kľúčovej strielne, orientovanej na prístup ku kostolu.
- Murovaná **kaplnka** sv. Jána Nepomuckého postavená v r.1829 na obdĺžnikovom pôdoryse, ukončená polkruhovým uzáverom nad vstupom s tympanónom, spolu s murovanou **zvonickou** postavenou na štvorcovom pôdoryse v prízemí na všetky strany otvorenou polkruhovo ukončenou arkádou, tvoria súčasť celého areálu ohraničeného kamenným múrom, zastrešeným šindľovou strieškou.

Kaplnky a kríže (*príloha HF - 46 - 51*)

Kaplnka Božieho hrobu postavená v r.1794 ako kópia Božieho hrobu v Jeruzaleme, bola VIII. zastavením Bolestnej cesty dlhej 11 km, ktoré začínalo pôvodne v jezuitskej rezidencii pri kostole sv. Františka Xaverského, neskôr pri Hore Olivovej pri farskom kostole v Banskej Bystrici a pokračovalo smerom na Španiu Dolinu.

Misionárska kaplnka pri dome č. 60, postavená v r.1652-1654. Jednoduchá stavba na obdĺžnikovom pôdoryse s vežičkou, nad vstupom s tympanómom.

Fortifikácia

Bašta (príloha HF - 42, 43) pôvodne fortifikačný objekt, neskôr rozšírený a upravený na bývanie. Trojpodlažný objekt postavený v r.1644 (podľa zachovaného datovania v omietke na vonkajšom líci juhozápadného múru). Päť uholníkový pôdorys vznikol z pravidelného štvorca skosením južného nárožia smerujúceho ku kostolu. Vyspelý typ kľúčových a kruhových strielní sa kompletne zachoval na treťom podlaží. Zamurované strielne sa zachovali na vonkajšom líci severovýchodného a severozápadného múru v úrovni 1. a 2. podlažia. Z pôvodného zastrešenia objektu sa zachovala konštrukcia krovu.

Tento jedinečný komplex kostola tvorí svojou zachovanou pôvodnou hmotovou skladbou výraznú krajinársku a sídelnú dominantu charakteristickú pre sídelnú štruktúru Španej Doliny.

F.1.3.2. Strešná krajina

Materiálové a farebné riešenie striech, ich tvar, konštrukcia a jednotlivé prvky v Španej Doline sú špecifickým a originálnym prejavom historického stavebného fondu a výrazným znakom krajinného obrazu a panorámy sídla. Banícke a ľudové domy sú zastrešené sedlovými strechami s pultom, polvalbovými alebo sedlovými strechami s polvalbou a podlomenicou. Na niektorých objektoch je miesto polvalby zachovaný kabrinec (kukla).

Objekty s obytným podkrovím majú na strechách osadené vikiere so sedlovou, polvalbovou alebo pultovou strieškou. Tradičnou krytinou je šindel, ktorý bol od 20. storočia nahrádzaný falcovaným plechom v pásoch. Koncom 20. a začiatkom 21. storočia sa vyskytli rušivé, atypické tvarované plechy s plastovou alebo granulátovou kamennou povrchovou úpravou a nevodnou farebnosťou. Hrebene striech sú väčšinou rovnobežné s vrstevnicovým systémom svahovitého terénu. Ojedinele sa pri stavebných úpravách vyskytli i tvarovo nevhodné pultové strechy.

Profánna architektúra má zachované sedlové strechy s polvalbou, valbové s krytinou z dreveného šindľa alebo falcovaného plechu v pásoch. Klopačka je zastrešená manzardovou strechou s krytinou z profilovaného plechu s kamenným granulátom.

Sakrálne objekty majú sedlové a valbové strechy. Veža kostola je zastrešená cibuľovitou strechou a zvonica stanovou strechou. Objekty majú krytinu šindel.

Ďalším výrazným prvkom strešnej roviny sú komíny, ktoré svojím masívnym tvarom zdôrazňujú strechy aj v diaľkových pohľadoch. Komíny sú kónického alebo štvorcového tvaru obložené šindľom alebo len omietnuté s ukončením poloblúkom alebo sedlovou strieškou.

Strešná krajina spolu so zeleňou v pohľadoch tvoria originalitu a jedinečnosť kultúrno-historickej hodnoty územia Španej Doliny. Harmónia a súlad je v posledných desaťročiach narušený viacerými faktormi.

F.1.4. Funkčné využitie územia

Prvotným podnetom pre vznik sídla na tomto území bola banská činnosť súvisiaca s ťažbou, úpravou a spracovaním medenej rudy v okolitom území. Banské diela boli súčasťou obytného a správneho celku územia.

Okrem banskej činnosti hlavnou funkciou v území bolo bývanie, ktoré súvisí s presunom banskej činnosti z Pieskov do Španej Doliny a vznikom trvalého osídlenia v 15.storočí. Sídlu bolo situované v priamej nadväznosti na banské diela, ktoré sú dnes jeho integrálnou súčasťou – šachty a štôlne. Dnes je trvalo obývané len minimum objektov, väčšina má charakter rekreačného bývania, časť je bez využitia a údržby.

V 17. storočí bola obec rozdelená na štvrte, ktoré si vytvárali tzv. námestíčka - pláče, ktoré slúžili na zhromažďovanie menších skupín obyvateľov a sú po menších úpravách zachované do dnešnej doby (napr. voľný priestor smerom k r. k. kostolu a priestor pred klopačkou).

Dnešné námestie obce bolo pôvodne zastavané banskými objektmi - budovy banskej správy, skladov a šachty Ferdinand. Po ich odstránení bolo na celom území vybudované námestie, ktoré slúži na rôzne kultúrno-spoločenské podujatia uskutočňované v obci a ako plocha statickej dopravy. V severozápadnej časti námestia sa nachádza priestor so sadovníckou úpravou, v ktorého centrálnej polohe je situovaný pomník so súsoším padlým partizánom.

So zánikom baníckej činnosti súvisí i funkčná zmena využitia objektov slúžiacich správe banskej činnosti. Konverziou týchto objektov na objekty vybavenosti – reštaurácia, potraviny, hotel, sa do územia dostáva funkcia podporujúca dominantnú rekreačnú funkciu.

Ďalší zachovaný objekt banskej správy sa nachádza západným smerom od šachty Ferdinand a dnes je sídlom obecného úradu a Baníckeho bratstva Herrengrund, ktoré tu vytvorilo miestne banícke múzeum.

Na kopci nad námestím je jedna z dominant obce, rímskokatolícky kostol Premenenia Pána, v areáli ktorého je situovaný objekt Tureckej bašty v súčasnosti využívaný na rekreačné účely. Hospodársky objekt v areáli kostola bol prebudovaný na diecézne centrum. Z námestia k areálu kostola je vybudované prekryté drevené schodisko.

F.1.5. Historický pôdorys

Heterogénna sídelná štruktúra sa vyvíjala postupne v súlade s rastom počtu obyvateľov. Determinovaná bola nielen morfológiou terénu, ale najmä lokalizáciou povrchových banských diel. Založená osnova osídlenia bola koncentrovaná v blízkosti povrchových banských diel – vstupov do šacht, štôlní a vo väzbe na vrstevnicový systém. Týmito faktormi bola ovplyvnená aj parcelácia (*príloha HM - 20, 21*).

Z archívnych a mapových podkladov vyplýva, že parcelácia bola podmienená najmä nasledovnými faktormi:

- morfológia terénu
- extrémna svahovitosť
- lokalizácia povrchových stavieb banských diel

Pôdorysná línia ulíc smerujúca k centrálnemu priestranstvu námestia, ktoré vzniklo na mieste zaniknutej šachty Ferdinand. Uličná sieť je nepravidelná, tvorená serpentínovitými uličkami, kopírujúcimi vrstevnice strmého terénu.

Tvary parciel boli nepravidelné štvor- a viacuholníkové. V centre sídelnej štruktúry v údolnej polohe, kde boli koncentrované aj stavebné objekty, bola rozloha parciel výrazne menšia oproti parcelám na okraji sídelnej štruktúry. Tieto v podstate slúžili najmä pre záhrady a lúky na pasenie.

Až do súčasnej doby sa dochovala pôvodná parcelácia v centre sídla, v závere Banskej doliny a na južnom a severnom svahu. V juhozápadných polohách pri vstupe do obce sa pri budovaní stavieb Rudných baní vytvorila nová stavebná štruktúra. Táto, ako ostatne aj objekty ľudovej architektúry v údolnej polohe pozdĺž potoka, vznikla na odvaloch a haldách. Nová štruktúra čiastočne narušila pôvodnú parceláciu.

F.1.6. Objektová skladba územia

F.1.6.1. Dominanty a akcenty

Hmotovo-priestorovou a výškovou dominantou pamiatkovej rezervácie je areál rímsko-katolíckeho kostola s opevnením a prístupovým schodiskom a solitérne dominanty.

Dominanty a akcenty v minulosti (*príloha HM - 8, 10, HF - 52, 109, 126, 132, 138*)

- ťažná veža šachty Ferdinand na námestí
- ťažná veža šachty Maximilián, severozápadne od námestia, na okraji haldy Maximilián
- dvojpodlažná budova banskej správy na južnej strane námestia s vežičkou, dodnes zachovaná len jej východná časť

- dvojpodlažná budova „Lavondorium“ v strede námestia s manzardovou strechou a stredovým komínom
- halda Maximilián
- poschodová strážna veža s drevenou ochodzou v juhozápadnej časti areálu kostola, dnes bez ochodze

Dominanty a akcenty v súčasnosti

Výškové dominanty:

- veža r. k. kostola Premenenia Pána

Hmotové dominanty:

- klopačka s vežičkou
- Maximilián halda
- Halda pod námestím a Obecným úradom

F.1.6.2. Systém opevnenia

Špania Dolina, vzhľadom na svoj charakter a územie nemala vybudovaný systém opevnenia svojej sídelnej štruktúry. Opevnenie definujeme len v súvislosti s vybudovaním areálu kostola Premenenia Pána, avšak nepoznáme jeho pôvodnú líniu.

Na ochranu baní slúžili lokálne zabezpečovacie fortifikačné diela. V časoch existencie Thurzovsko-fuggerovskej spoločnosti boli z dôvodu tureckého nebezpečenstva pred vchodom do bane vybudované 3 priekopy s násypom.

F.1.6.3. Priestory

(príloha HM - 20, 21, HF - 39, 45, 64, 63, 79, 112)

Terénne danosti neumožnili vytvárať typickú urbanistickú zástavbu so sieťou ulíc a voľných priestranstiev. Prístupová komunikácia do obce vedie priamo na námestie, ktoré je vhodným verejným priestranstvom pre uskutočňovanie obecných, kultúrno-spoločenských a ostatných aktivít. Z námestia vedú 4 komunikácie približne na všetky svetové strany. Rozvoľnená zástavba v obci a jednotlivé objekty sú väčšinou sprístupnené sieťou chodníkov.

V 17. storočí bola obec rozdelená na štvrte, ktoré si vytvárali tzv. námestíčka – pláce, ktoré slúžili na rôzne zhromažďovania obyvateľov okolitých objektov.

Podľa katastrálnej mapy z roku 1859, ktorá bola aktualizovaná v roku 1939, môžeme hovoriť o nasledovných miestach:

- pri šachte Ferdinand - pred klopačkou
- južný nástup - schody do kostola a ulica k obecnému úradu
- západný vstup ku kostolu - pred kaplnkou sv. J. Nepomuckého
- pred Misionárskou kaplnkou a domom č. 65
- okolo domov 146, 149, 150, 151, 155, 156 a 142
- pri vodnej štôlni - okolo domov 165, 166, 168, 169, 170, 173

F.1.6.4. Zástavba

Zástavba obce je odrazom existenčných potrieb obyvateľov územia a to v jeho štruktúre a type. Prevládajúca banská činnosť vyformovala racionálny rozsah a druhovosť objektivej skladby, ktorými sú objekty obytné (ľudové domy banícke - 19. storočie), objekty banských správ, technických diel (15. - 18. storočie) a sakrálne objekty (16. storočie).

F.1.6.5. Zatriedenie nehnuteľností v pamiatkovom území:
Nehnuteľné národné kultúrne pamiatky (NKP)

Č. ÚZP F	IUZ	Ro zsa h	NO	Súp.č.	Parc.	ÚNKP	ÚNPO	BURC
82	1	1-5	243	243	1	kostol s areálom	kostol	r.k.Prem.pána
82	2	1-5	15	15	6	kostol s areálom	fara	r.k.
82	3	1-5	0		4	kostol s areálom	kaplnka	r.k. sv. Jána Nepomuckého
82	4	1-5	0		5	kostol s areálom	zvonica	murovaná
82	5	1-5	14	14	9	kostol s areálom	bašta	
83	0		102	102	330	klopačka	klopačka	solitér
183	0		0		324	pomník so súsoším	pomník	padlí partizáni
1495	0		18,1 9	18,19	83,8 4	dom banícky	dom banícky	zrubový
1496	0		23	23	100	dom banícky	dom banícky	zrubový
1497	0		24	24	102	dom banícky	dom banícky	zrubový
1498	0		25,2 6	25,26	106	dom banícky	dom banícky	zrubový
1499	0		43	43	353	dom banícky	dom banícky	zrubový
1501	0		65	65	385	dom banícky	dom banícky	murovaný
1503	0		121	121	612	dom banícky	dom banícky	zrubový
1504	0		124	124	597	dom banícky	dom banícky	zrubový
1505	0		130	130	286	dom banícky	dom banícky	zrubový
1506	0		137	137	586	dom banícky	dom banícky	zrubový
1507	0		155	155	127	dom banícky	dom banícky	Zrubový + kameň
1508	0		214	214	616	dom banícky	dom banícky	murovaný
2623	0		144	144	241	dom banícky	dom banícky	zrubový
2899	0		31	31	294	dom banícky	dom banícky	zrubový+murovaný
2936	0		57	57	390	dom banícky	dom banícky	zrubový
3034	0		2	2	51	dom banícky	dom banícky	kameň
3036	0		12	12	13	dom banícky	dom banícky	zrubový+murovaný
3037	1	1	13	13	11	dom banícky a pivnica	dom banícky	zrubový
3038	0		253	253	6/2	stavba hospodárska	stavba hospodárska	zrubová+kameň
3040	1		17	17	80	dom banícky	dom banícky	zrubový
3041	1	1-2	20	20	123	dvor hospodársky	dom banícky	zrubový
3041	2	1-2	20	20	120	dvor hospodársky	maštal'	zrubová
3042	1	1	22	22	99	dom banícky	dom banícky	kameň
3043	0		26	26	104	dom banícky	dom banícky	murovaný
3044	1	1-2	29	29	273	dvor hospodársky	dom banícky	zrubový
3044	2	1-2	28	28	272	dvor hospodársky	stavba hospodárska	zrubová, rámová
3045	0		32	32	299	dom banícky	dom banícky	zrubový

3046	0		33	33	292	dom banický	dom banický	zrubový
3047	0		36	36	311	dom banický	dom banický	zrubový
3048	0		41	41	321	dom banický	dom banický	zrubový
3050	0		47	47	349	dom banický	dom banický	zrubový
3051	0		50	50	344	dom banický	dom banický	zrubový
3052	0		52	52	343	dom banický	dom banický	zrubový
3053	0		55	55	347	dom banický	dom banický	zrubový
3054	0		56	56	374	dom banický	dom banický	zrubový
3055	0		60	60	381	dom banický	dom banický	zrubový
3056	0		61	61	376	dom banický	dom banický	kameň
3058	0		70	70	424	maštal'	maštal'	zrubová
3059	0		76,7 7	76,77	441, 442	dom banický	dom banický	zrubový
3060	0		80	80	456	dom banický	dom banický	kameň
3061	0		81	81	438	dom banický	dom banický	zrubový
3062	0		82	82	434	dom banický	dom banický	zrubový
3063	0		83	83	435	dom banický	dom banický	zrubový
3064	0		89	89	465	dom banický	dom banický	zrubový
3065	0		93	93	503	dom banický	dom banický	zrubový
3067	0		96	96	422	dom banický	dom banický	kameň
3068	0		106	106	495	dom banický	dom banický	kameň, tehla
3069	0		107	107	493	dom banický	dom banický	zrubový
3070	0		108	108	491	dom banický	dom banický	zrubový+ murovaný
3071	0		109	109	490	stavba hospodárska	stavba hospodárska	drevená
3072	0		111	111	488	dom banický	dom banický	zrubový+ murovaný
3073	0		112	112	555	dom banický	dom banický	zrubový
3074	0		113, 114	113,11 4	558	dom banický	dom banický	zrubový
3075	0		115	115	552	dom banický	dom banický	zrubový
3076	1	1-2	117	117	544	dom banický a stavba hospodárska	dom banický	zrubový
3076	2	1-2	117	117	544	dom banický a stavba hospodárska	maštal'	murovaná
3077	0		119	119	609	dom banický	dom banický	zrubový
3078	0		120	120	610	dom banický	dom banický	kameň
3079	1	1-2	122	122	602 (600, 599 moni torin g)	hostinec a stavba hospodárska	hostinec	kameň+zrub
3079	2	1-2	122	122	601 (602- moni torin g)	hostinec a stavba hospodárska	stavba hospodárska	murovaná
3080	0		125	125	571	dom banický	dom banický	zrubový

3081	0		129	129	289	dom banický	dom banický	kameň
3082	0		131	131	284	dom banický	dom banický	kameň
3083	0		140	140	269	dom banický	dom banický	zrubový
3084	0		145	145	240	dom ľudový	dom ľudový	zrubový
3085	0		150	150	243	komora	komora	zrubová
3086	1	1-2	152, 153, 154	152,15 3,154	248, 249	dvor hospodársky	dom ľudový	zrubový
3086	2	1-2	152, 153, 154	152,15 3,154	252	dvor hospodársky	stavba hospodárska	
3087	0		165	165	222	dom ľudový	dom ľudový	kameň
3088	0		169	169	208	dom ľudový	dom ľudový	zrubový
3089	0		171	171	190	dom banický	dom banický	zrubový+murovaný
3090	0		182	182	204	dom banický	dom banický	zrubový
3091	0		186, 187	186,18 7	194, 196	dom ľudový	dom ľudový	zrubový
3092	0		0		535	kaplnka	kaplnka	r.k.boži hrob
3093	0		132	132	283/ 1-2	škola	škola	
3073	0		112	112	555	dom ľudový	dom ľudový	zrubový
3074	0		113	113-4	558	dom ľudový	dom ľudový	zrub-mur
3075	0		115	115	552	dom ľudový	dom ľudový	zrub-mur
3425	0		136	136	585	dom ľudový	dom ľudový	zrub-kameň
3426	0		242	242	243	dom ľudový	dom ľudový	zrubový
3048	0		41	41	321	dom ľudový	dom ľudový	zrubový

Nehnutelnosti vytypované na vyhlásenie za NKP

Objekty s vysokou mierou zachovania architektonických, umelecko-historických, historických, estetických hodnôt, ktoré vytvárajú predpoklady na vyhlásenie objektov za národné kultúrne pamiatky.

SÚP. Č.	PARC. Č.	DRUH OBJEKTU		
-	52	Šachta Maximilián	šachta	kameň
-	2/1	kostol s areálom	múr ohradný a brána	murovaný
-	2/2, 3	kostol s areálom	oplotenie	kameň, drevo
-	302	kostol s areálom	schodisko	kameň, drevo
34	306	budova správna	dom banského pisára	murovaný
-	332	štôľňa denná	vstupný portál a štôľňa	kameň
-	420	kaplnka	kaplnka misionárska	murovaná
110	489	dom banický	dom banický	murovaný
142	255	budova správna	dom felčiara	murovaný
-	675/1	štôľňa vodná	vstupný portál a štôľňa	kameň

Nehnutelnosti s pamiatkovou hodnotou

Historické objekty, ktoré nie sú kultúrnymi pamiatkami, ale vhodne dotvárajú prostredie PR. Radia sa sem historické objekty, ktoré sú kompatibilné s typickou zástavbou - situovaním na parcele, v hmote, typologickým zameraním. Objekty sú vo výraze mierne redukované, ale štýlovo identifikovateľné s menšou mierou novodobej prestavby. Niektoré vyžadujú menšie stavebné úpravy.

SÚP. Č.	PARC. Č.	DRUH OBJEKTU	HODNOTY
1	30	dom banický	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové členenie, architektonický výraz fasád
6	18	dom banický	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové členenie, architektonický výraz fasád
7	61	dom banický	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové členenie, arch. výraz fasád
8	63/1, 63/2	dom banický	urbanistické začlenenie
-	6/3	hospodársky objekt	urbanistické začlenenie, konštrukčné riešenie
28	272	dom banický	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové členenie, arch. výraz fasád
30	297	dom banický	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové členenie, arch. výraz fasád
35	308	dom banický	urbanistické začlenenie
40	358	dom banický	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové členenie
44	352	dom banický	urbanistické začlenenie
45	365	dom banický	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové členenie, arch. výraz fasád
59	379	dom rodinný	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové členenie
62	341	dom banický	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové členenie, arch. výraz fasád
63	335	dom banický	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové členenie
64	340	dom banický	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové členenie, arch. výraz fasád
67	386	dom banický	hmotovo-priestorové členenie, architektonický výraz fasády, konštrukčné riešenie
69	417	dom banický	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové členenie, arch. výraz. fasády
72	410	dom banický	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové členenie, arch. výraz. fasády
-	448	hospodársky objekt	hmotovo-priestorové členenie, konštrukčné riešenie, materiálové riešenie
86	428	dom banského mäsiara	hmotovo-priestorové členenie, hmotovo-priestorové členenie, arch. výraz. fasády
92	505	dom banický	urbanistické začlenenie
95	476	dom banický	urbanistické začlenenie
98	476	dom banický	hmotovo-priestorové členenie, hmotovo-priestorové členenie
100	520	dom banského protokolistu	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové členenie, arch. výraz. fasády
101	523	budova správna – budova b. meračstva	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové členenie
103	531/4	dom banskej správy	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové členenie
104	479	dom banický	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové členenie
105	481	dom banický	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové členenie
116	549	dom banický	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové členenie
127	325	budova správna	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové členenie
138	263	dom banický	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové členenie, arch. výraz. fasád, konštrukčné riešenie
-	265	hospodársky objekt	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové členenie, arch. výraz. fasád, konštrukčné riešenie
139	261	dom banický	hmotovo-priestorové riešenie
141	268	dom banický	urbanistické začlenenie
148	235	dom banický	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové členenie
149	239	dom banický	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové členenie, arch. výraz. fasád
151	245	dom banický	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové členenie,

			arch. výraz. fasád
162	223/1	dom banický	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové členenie, arch. výraz. fasád
164	224	dom ľudový	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové členenie, arch. výraz. fasád
166	185	dom banický	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové členenie, arch. výraz. fasád
167	186	dom banický	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové členenie, arch. výraz. fasád
168	188	dom banický	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové členenie
170	206	dom banický	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové členenie, arch. výraz. fasád
172	192	dom banický	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové členenie, architektonický výraz fasád
173, 175	213, 214, 215	dom banický	urbanistické začlenenie
176	228	dom banický	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové členenie
177	232	dom banický	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové členenie
209	625	dom banický	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové členenie
212	619	dom banický	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové členenie, arch. výraz. fasády
213	617	dom banický	urbanistické začlenenie

Nehnuteľnosti rešpektujúce pamiatkové hodnoty územia

Objekty osadením, hmotou a výrazom nenarúšajú pamiatkovo chránené prostredie. Patria sem aj niektoré nové stavby, ktoré rešpektujú a nenarúšajú historické prostredie PR.

SÚP. Č.	PARC. Č.	DRUH OBJEKTU	PREVLÁDAJÚCA HODNOTA
91	55/2	dom rekreačný	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové členenie, architektonický výraz fasád
3	57	dom rekreačný	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové členenie, materiálové riešenie strechy
4	25	dom banický	urbanistické začlenenie
5	23	dom banický	urbanistické začlenenie
9	64/1	dom rodinný	urbanistické začlenenie
10	67	dom banický	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové riešenie
16	78	dom rodinný	urbanistické začlenenie
37	314	dom banický	hmotovo-priestorové členenie, arch. výraz. fasády, materiálové riešenie
53	368	dom rekreačný	materiálové riešenie
54	369	dom rekreačný	hmotovo-priestorové riešenie
58	389	dom rekreačný	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové členenie
66	388	dom rekreačný	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové členenie
68	395	dom banický	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové členenie
71	415	dom banický	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové členenie
73-74	406, 405	dom banický	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové členenie
85	463	dom banický	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové členenie
-	428	objekt hospodársky	urbanistické začlenenie
88	469	dom banický	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové členenie
97	509	dom rekreačný	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové členenie, architektonický výraz fasád
99	517	dom banický	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové členenie
113	12/2	dom rekreačný	hmotovo-priestorové členenie, architektonický výraz fasád
118	537	dom rodinný	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové členenie, architektonický výraz fasád
128	290	dom banický	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové členenie

133	282/1	dom rodinný	hmotovo-priestorové členenie
134	278/3	dom rodinný	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové členenie
147	236	dom rekreačný	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové členenie
156-157	128	dom banický	hmotovo-priestorové členenie, architektonický výraz fasád
159	134	dom rodinný	urbanistické začlenenie
160	136	dom rodinný	urbanistické začlenenie
161	142	dom rodinný	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové riešenie
163	227	dom banický	hmotovo-priestorové riešenie, architektonický výraz fasád
178	230	dom banický	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové riešenie, architektonický výraz fasád
179	220	dom rekreačný	hmotovo-priestorové členenie
180	219	dom banický	hmotovo-priestorové riešenie, architektonický výraz fasád
181	217	dom banický	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové riešenie
183	203	dom banický	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové riešenie
188	181	dom banický	urbanistické začlenenie
208	627/2	dom rekreačný	hmotovo-priestorové členenie, materiállové riešenie
211	622	dom rodinný	urbanistické začlenenie

Objekty nerešpektujúce pamiatkové hodnoty územia

Pôvodné objekty, ktoré boli nevhodne prestavané a rušivé novostavby bez tradičného štýlového výrazu. Situovaním na parcele a osadením do terénu, hmotou a výrazom kontrastujúce s historickým prostredím PR.

SÚP. Č.	PARC. Č.	DRUH OBJEKTU	NEVHODNÉ ZÁSAHY
11	74	dom rodinný	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové riešenie
254	107	hospodársky objekt	hmotovo-priestorové riešenie, arch. výraz fasád
27	110/1	dom rekreačný	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové riešenie
38	319	dom rekreačný	hmotovo-priestorové riešenie, architektonický výraz fasád, materiállové riešenie, tvar strechy
48	350	dom rekreačný	hmotovo-priestorové riešenie, arch. výraz fasád
90	471	dom rodinný	hmotovo-priestorové riešenie, arch. výraz fasád
-	532	garáž	hmotovo-priestorové riešenie, architektonický výraz fasád
235	577/5	dom rekreačný	hmotovo-priestorové riešenie, architektonický výraz fasád
143	258	dom rodinný	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové riešenie, architektonický výraz fasád
257	260	garáž	urbanistické začlenenie, hmotovo-priestorové riešenie, architektonický výraz fasád
146	238	dom banický	hmotovo-priestorové riešenie, tvar strechy
158	131	dom rodinný	hmotovo-priestorové riešenie, architektonický výraz fasád, materiállové riešenie
199	377	dom rodinný	hmotovo-priestorové riešenie, architektonický výraz fasád, materiállové riešenie
217	615	dom rekreačný	hmotovo-priestorové riešenie, architektonický výraz fasád, materiállové riešenie, farebnosť povrchových úprav

Pamätihodnosti obce

Obecné zastupiteľstvo Obce Špania Dolina prijalo dňa 22. 05. 2006 Uznesenie č. 4/2006, ktorým schválilo zoznam pamätihodností obce podľa § 14 ods. 6 zákona č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov.

1. Nehnutel'né:

• Montánne

001	Šachta FERDINAND – zvyšky stavby	pri Klopačke č.d.102
002	Šachta MAXIMILIÁN – miesto šachty	medzi domami č. 1,2 a 4
003	Halda šachty MAXIMILIÁN – priestor	nad centrom s Hurticou
004	Areál šachty LUDOVKA – priestor	pri futbalovom ihrisku
005	Areál stupy LUDOVKA – zvyšky stavby	pri futbalovom ihrisku
006	Haldové pole šachty LUDOVKA – priestor	pri futbalovom ihrisku
007	Vetracia štôlna šachty LUDOVKA – vstup	pod hald.poľom Ludoviky
008	Areál šachty MÁRIA – priestor	na svahu Klzkého dielu
009	Haldové pole šachty MÁRIA – priestor	na svahu Klzkého dielu
010	Vetracia štôlna šachty MÁRIA – miesto	pod hald.poľom Márie
011	Denná štôlna – vstup a okolie	v centre pri dome č. 50
012	Piesocká štôlna – vstup a okolie	v centre na okraji Hurtice
013	Štôlna pod haldou – miesto vstupu	v centre pri dome č. 58
014	Štôlna pril Božom hrobe – miesto vstupu	v centre pri dome č. 103
015	Štôlna PUSTŔ na Grobe – vstup a okolie	v západnej časti pri dome č.166
016	Farebná štôlna v Hurtici – miesto	v centre na okraji Flúdra
017	Ľadová štôlna – miesto	v západnej časti pri Úpravovni
018	Dedičná štôlna KAROL – vstup a okolie	pod dolnou usadzovacej nádržou
019	Haldové pole šachty KAROL – priestor	pod dolnou usadzovacej nádržou
020	Štôlna MÁRIA pomocnica – miesto	pri dolnej usadzovacej nádrži
021	Stará stupa pri Banskom potoku – miesto	v údolí Banského potoka
022	Nová stupa pril Banskom potoku – priestor	v údolí Banského potoka
023	Tajch s náhonom v Hurtici – priestor	v centre pri kostole
024	Chodník z Hurtice ku kostzolu – peší chod.	v centre pri dome č. 37
025	Úžľabina HURTICA – priestor	v centre medzi dom.č. 6 a 34
026	Úžľabina FLÚDOR s náhonom – priestor	v centre medzi námestím a domom č.124
027	Podzemná časť potoka v zástavbe – kanál	medzi námestím. a domom č. 86
028	Otvorená časť potoka v zástavbe – priest.	na severnom okraji medzi dom. 79 a 86
029	Chodník pod haldou do Fajtlovej – peší	na východnom okraji popri dome č. 68
030	Svätotrojická štôlna – priestor	na východnom okraji za domom č. 75
031	Štôlna MANN vo Fajtlovej – vstup a okolie	v úžľabine Fajtlová
032	Halda štôlne MANN vo Fajtlovej –priestor	v úžľabine Fajtlová
033	Úpravovňa rúd Špania Dolina – areál	na západnom okraji zástavby
034	Dopravný prekop na Piesky – štôlna	na západnom okraji zástavby
035	Prieskumná štôlna IVAN – štôlna	pri hornej usadzovacej nádrži
036	Horná usadzovacia nádrž – priestor	pod Úpravovňou
037	Okraje hald nad nádržou – priestor	na okraji usadzovacej nádrže
038	Dolná usadzovacia nádrž – priestor	v údolí Banského potoka
039	Šachta FRANTIŠEK, Piesky – areál	na západnom okraji býv.osady
040	Vetracia štôlna šachty .FRANTIŠEK – miesto	pri dolnom hald.polí
041	Farebná štôlna PIESKY – miesto	pri šachte František
042	Štôlna LEOPOLD Piesky – miesto	nad dolným haldovým poľom
043	Sypová štôlna PIESKY – štôlna	na východnom okraji býv.osady
044	Spodné haldové pole Piesky – priestor	v hornej časti Zelenej dol.
045	Horné haldové pole Piesky – priestor	východne od býv.osady
046	Haldové pole na Komarniku – priestor	severne od býv.osady
047	Haldové pole pod GLEZÚROM – priestor	na severnom svahu výšiny Glezúr
048	Štôlne a haldy v Zelenej doline – priestor	v strednej časti doliny
049	Osada Piesky – priestor	v závere Zelenej doliny
050	Šachta JÁN OBĚRNAUER – priestor	na západnom svahu výš.Ganiarka
051	Dedičná štôlna FERDINAND v Polkanovej – vstup	na východnom okraji zástavby
052	Štôlne a haldy v Polkanovej – priestor	na vých.okraji v Malej zelenej doliny
053	Vodotechnické diela na dolnom Šturci – priestor	v sedle Dolný Šturec
054	Jarok z dolného Šturca k šachte MÁRIA – trasa	po úbočí Ťapušky a Klzk.dielu
055	Jarok od šachty MÁRIA k šachte MAXIMILIÁN.-trasa	po úbočí Klzk.dielu a Gricmanca
056	Jarok z dolného Šturca k šachte MAXIMILIÁN.-trasa	po úbočí Gricmanca a Fajtlovej

057	Vodná štôľňa a tajch vo Fajtlovej – priestor	v hornej časti úžľabiny Fajtlová
058	Krytý jarok z Fajtlovej k Ľudovke –trasa	po južnom úbočí Gricmanca
059	Jarok z dolného Šturca na Piesky – trasa	po sever.úbočí Glezúra
060	Jarok z dolného Šturca do Richtárovej -trasa	po sever.úbočí Fišiariky
061	Jarok z Richtárovej na Piesky – trasa	po juž.úbočiach Zelenej doliny
062	Jarok zo Zelenej doliny do Richtárovej – trasa	po juž.úbočiach Zelenej doliny
063	Stará cesta do Španej Doliny cez ARCIZÍBEL-trasa	po záp.svahu a v údolí Ban.pot.
064	Cesta Fajtlovou na Horný Šturec -trasa	úžľabinou Fajtlová
065	Cesta cez Dobrú vodu na Šachtičky- trasa	úžľabinou Dobrá voda
066	Cesta cez Hornú Valasku na Horný DIEL- trasa	po záp.úbočí Klzkého dielu
067	Cesta cez Katrenku A Ganiarku Na Piesly - trasa	cez Suchý vrch a Ganiarku
068	Cesta popod Suchý vrch do Bystrickej doliny - trasa	po vých.úbočí Suchého vrchu
069	Cesta popod Hrádok do Uľanky – trasa	po vých.úbočí Končitého vrchu
070	Cesta Zelenou dolinou na Staré Hory – trasa	po juž.úbočiach Zelenej doliny
071	Cesta Z Pieskov na Dolný Šturec – trasa	po sever.úbočiach Glezúra
072	Terénne úpravy na Krásnej hore –priestor	západne od Španej Doliny
073	Terénne úpravy na Suchom vrchu - priest.	západne od Španej Doliny
074	Terénne úpravy na Zadkoch – priestor	južne od Španej Doliny
075	Haldy na Koglerke a Ťapuške – priestor	východne od Španej Doliny
076	Haldy na Šachtičke a Banských lúčkach - priest.	východne od Španej Doliny

- Kultúrne

101	Špaňodolinský cintorín
102	Kaplnka pri cintoríne
103	Kaplnka pri Maximilián šachte
104	Kaplnka na hornom konci
105	Piesocký cintorín
106	Kaplnka na Pieskoch
107	Krížová cesta Zastavenie na ARCIZÍBLI
108	Krížová cesta Golgota pod Mária šachtou
109	Kríž v sedle Dolný Šturec
110	Kríž v sedle Horný Šturec
111	Kríž v sedle Šachtička
112	Kríž v sedle Katrenka
113	Kríž v sedle Kramec pod Glezúrom
114	Sv.Trojica v sedle pod Suchým vrchom
115	Pamätník SNP na námestí Španej Doliny – zapísaný v ÚZPF/národná kultúrna pamiatka
116	Pamätník SNP na Pieskoch

- Prírodné

131	Panský diel
132	Horný diel
133	Žiare
134	Klzký diel
135	Lazy nad Kršňavou
136	Šachtička
137	Banské Lúčky
138	Horný Šturec
139	Dolný Šturec
140	Glezúr
141	GRICMANEC
142	Kukel
143	Fafringa
144	Zadky
145	Dobrá voda
146	Fajtlová
147	Krásna Hora
148	Katrenka

149	Suchý vrch
150	Ganiarka
151	Piesky
152	Banský potok
153	Arcizibel
154	Zlatý potok
155	Zelená Dolina

F.1.7. Archeologické nálezy a náleziská

Archeologický výskum preukázal zatiaľ najstaršie osídlenie v katastri obce Špania Dolina z obdobia neskorej doby kamennej. Túto etapu osídlenia prezentujú len torzovité nálezy keramiky ludanickej skupiny lengyelskej kultúry na svahoch kopca Glezúr, smerom k osade Piesky. Kultúrne nezaradený nález sekeromlatu z tohto obdobia sa našiel aj v centre obce. Pomocou rozboru zloženia medenej rudy používanej v metalurgii nitrianskej kultúry staršej doby bronzovej, máme nepriamo doložené využívanie špaňodolinských rúd v staršej dobe bronzovej. Ojedinelé nálezy najmä na vrchu Glezúr dokazujú využívanie rudných ložísk aj v mladších úsekoch doby bronzovej a to lužickou kultúrou. Z mladších období prehistórie a z protohistorických období zatiaľ nálezy zo Španej Doliny nemáme. Napriek doloženej prítomnosti človeka a využívaniu rúd v praveku, nepoznáme charakter osídlenia tejto lokality. Nie je zrejmé, či išlo o sezónnu prospektorskú a banskú činnosť s dočasnými obydliami ľahkých konštrukcií alebo sa tu nachádzalo permanentné sídlo. Nálezy koncentrujúce sa na vrchu Glezúr a jeho svahoch, smerom k osade Piesky indikujú, že kryštalizačné jadro banskej činnosti a osídlenia s ňou súvisiaceho, sa nachádza práve v tomto území. Z dôvodu intenzívnej banskej činnosti a hrubému navrstveniu hlušiny na haldách je veľmi náročné lokalizovať pozostatky prehistorickej ťažby a osídlenia v teréne. Z tohto dôvodu sú pre ďalšie archeologické bádanie veľmi dôležité sedimenty Richtárovského potoka, od miesta kde opúšťa haldy. V týchto sedimentoch, je veľký predpoklad prítomnosti archeologických nálezov transportovaných vodnou eróziou z celej doliny Pieskov a preto je tu vysoká pravdepodobnosť, že výskumom týchto sedimentov bude možné presnejšie stanoviť chronológiu banskej činnosti na tomto území.

Počiatok stredovekého osídlenia Španej Doliny nie je známy. Doterajšie archeologické nálezy a výskumy zatiaľ túto problematiku nedokázali objasniť. Stredoveké obdobie je zastúpené najmä niekoľkými ojedinelými nálezmi banského náradia a keramiky z povrchových zberov na Pieskoch a nálezom fragmentu stredovekej cesty v sedle Glezúr. V území PR evidujeme len jeden realizovaný sondážny výskum objektu Špania Dolina 55, ktorý priniesol cenné nálezy avšak už zo záverečnej fázy stredoveku. Komorová kachlica nájdená na tomto výskume s reliéfnym vyobrazením svätice má už prvky renesančného štýlu a jej datovanie posúva tieto nálezy na prelom 15. a 16. storočia.

S intenzívnym novovekým osídlením a ťažbou súvisí mnoho nálezov keramiky, skúšobných téglíkov a baníckeho náradia z povrchových zberov, z výkopov na haldách a v centre obce.

Archeologické náleziská a nálezy na území PR

- Dom č. 55, parc. č. 347 – hnutelný nález, komorová kachlica z prelomu 15. a 16. storočia s reliéfnym vyobrazením svätice s prvkami renesančného štýlu, novoveké hnutelné nálezy.
- Park na námestí – hnutelné nálezy novovekej keramiky počas osádzania rozvodov pre verejné osvetlenie.
- Farské schody - mohutné odpadové vrstvy s veľkou koncentráciou novovekého črepového materiálu vo svahu pod nimi.
- Centrum obce – bližšie neurčená parcela – pri búraní stodoly nájdený sekeromlat.
- Rímsko-katolícky kostol Premenia Pána – pri presbytériu v exteriéri - zistené ossárium kamenné zaklenuté valenou klenbou pristavané k opornej stene presbytéria sekundárne. Vo vnútri ľudské kosti, ktoré neboli ďalej skúmané. Nebol zistený žiadny ďalší hnutelný nález.
- Parcela č. 281 – predpokladané zvyšky objektu zakresleného na historických mapových podkladoch, výskumom sa nepotvrdili.

Rozsah zachovaných pamiatkových hodnôt, zistených archeologickými výskumami nemožno stanoviť.

V území PR je evidovaných viacero zaniknutých stavieb, ktorých výstavba bola podmienená banskou činnosťou

V území PR je vysoká pravdepodobnosť intaktne zachovaných nálezov (in situ) a uplatnením systematického prístupu má vysoký potenciál byť zdrojom hodnotných informácií o banskej činnosti v danom území.

Predpokladané miesta archeologických nálezov v území PR

- Haldy - predpoklad ojedinelých hnutelných nálezov z obdobia vzniku hald, prípadne starších nálezov v sekundárnej polohe.
- Intravilán obce - predpokladajú sa hnutelné nálezy a torzálne nálezové situácie súvisiace s banskou činnosťou a vývojom sídla od obdobia 16. storočia po súčasnosť.
- Zastavané územie obce - predpoklad nálezu torz stavebných konštrukcií a materiálnej kultúry súvisiacej so zaniknutými objektmi vyznačenými v mape.

F.1.8. Technické diela - banská činnosť, spracovanie medenej rudy a s tým súvisiace činnosti

F.1.8.1. Krajina, banská činnosť

Historická rudná oblasť na ťažbu medenej rudy - tzv. severný starohorský a južný špaňodolinský banský revír sa tiahol od Starých Hôr cez Piesky a Richtárovú až po Španiu Dolinu. Banské diela sú situované v nadmorských výškach od 430 do 900 m n. m. Banský revír ohraničuje od severu Starohorský potok, do ktorého ako ľavé prítoky sa postupne vlieva Richtársky potok, Zelený potok a od Špaňodolinskej doliny Banský potok, prameniace pod vrchom Glezúr. Banský potok ešte i dnes zbiera vody zo starých banských diel nachádzajúcich sa v jeho povodí a cez Bystricu gravitačne odvádza vody do povodia Hrona. Celým územím sa tiahne horský chrbát, ktorý sa zvažuje smerom k Starohorskému potoku. Vyskytovali sa tu významné ložiská medenej rudy, v súčasnosti sú zväčša vyťažené. Celý banský rudný revír bol majetkovo-právne historicky rozdelený na banské polia patriace ťažiarom, mestu Banská Bystrica a banskej komore - eráru. Od roku 1546 vlastnil na území Španej Doliny banské polia len erár.

V rámci geológie sa v špaňodolinskom-banskom revíre nachádzajú štyri hlavné žily popísané aj na mape z r. 1920 (*príloha HM - 4, 11, 12, 15, 16, 17, 19, HF - 100*):

- špaňodolinská hlavná žila (východne od šachty Ferdinand - smerom na juh)
- v podloží sa nachádza Horná žila Kukel (Kugler žila - východne od šachty Maximilián - smer východ)
- Haljarská alebo Pfeifer hlavná žila (na Starých Horách - východne od Pieskov smerom na sever, je nadložnou žilou štôlne Pfeiffer, na juhu je žila štôlne Pfeiffer odrezaná Červenou žilou a na severe sa považuje len za žilník)
- žila korunného princa Ferdinanda (severne od Pieskov)

Vývoj banskej činnosti

Urbanistická štruktúra sídla Špania Dolina svojou skladbou prezentuje historické prvky prírodno-technického a architektonicko-technického charakteru (banské diela podzemné i povrchové, vodohospodárske dielo, niektoré zachované budovy bývalých banských správ, strojných zariadení a iných doplnkových objektov). Banskou činnosťou a na ňu nadväzujúcimi činnosťami sa postupne pretváral celkový obraz krajiny.

Ťažobný prírodno-technický systém a spracovanie nerastných surovín, má v banskej oblasti Špania Dolina – Staré Hory zo všetkých prírodno-technických systémov dominantné postavenie. Tento systém bol determinujúcim pre vznik osídlenia v lokalite, jeho stavebných aj krajinárskych foriem. Systém tvoria všetky banské diela, ktoré z hľadiska antropogénnej geomorfológie zaraďujeme k montánnym, resp. industriálnym formám antropogénneho reliéfu (šachty, štôlne, prekopy, pingy, odvaly, troskové odvaly, odkaliská).

Množstvo pracovných eneolitických kameňomlatov zo Španej Doliny sú dokladom o intenzívnom dolovaní medenej rudy už v tomto období a baníctve na pomerne vysokej úrovni. Revír Piesky je

zatiaľ na území Slovenska jedinou preukázateľnou pravekou ťažobnou lokalitou, ktorej počiatky ťažby siahajú až do eneolitu a reprezentuje jedno z miest s najväčšou koncentráciou kamenných mlatov v Európe. Praveký baník využíval prevažne riečne okruhliaky, ktorých výber nebol náhodný, ale tvar, veľkosť, hmotnosť a hornina mali osobitnú funkciu. Stopy po dobývaní medených rúd sú známe i zo staršej doby bronzovej (2000-1700 r. pr. n. l.). Analýza medených artefaktov z obdobia 2350 - 1200 r. pr. n. l., nájdených v strednej Európe dokazuje, že boli z medi z karpatskej oblasti. Predpokladá sa, že baníctvom v tejto oblasti sa zaoberali aj galské kmene Kvádov a Kotínov v prvých storočiach nášho letopočtu. Iné zdroje označujú začiatky baníckej činnosti od r.1006 v severnej starohorskej oblasti (Haliar). Spočiatku sa ťažba medi obmedzovala na oxidačné a horné cementačné vrstvy. V 12. a 13. storočí sa ťažila najmä železná ruda z gosanu sideritových žíl, menej meď a striebro. V polovici 14. storočia sa prechádza na výlučne podzemnú ťažbu.

Historické podklady spomínajú ťažbu medenej rudy na lokalite Piesky v 13. storočí za Bela IV., ale vrchol dosahuje ťažba koncom 15. a 16. storočia, keď vznikla šachta pod baníckou osadou. Obdobie maximálneho rozvoja ťažby medenej rudy s vysokým obsahom striebra, pre ktorý mala ruda mimoriadnu cenu, bolo v r.1496 - 1546. Začalo sa r.1494 hĺbením hlavnej ťažobnej šachty Ferdinand a pretrvávalo aj v 16. a prvej polovici 17. storočia. Najproduktívnejšia ťažba bola zo šachty Ludovika, ktorá dosiahla hĺbku 440 m. Banskobystrický mediarsky podnik (Thurzovskofuggerovská spoločnosť), závislý hlavne od ložiska Špania Dolina - Staré Hory, bol najväčším producentom medi na svete. Z Uhorska sa do konca 15. storočia väčšina vyťaženej medi vyvážala do Benátok, ďalej do Gdaňska, Vratislavi, Pomoranska a Flandier.

Ťažba medi v špaňodolinských baniach prebiehala od 15. storočia až do konca 19. storočia, kedy zaznamenávala klesajúcu tendenciu, stávala sa nerentabilnou až napokon v r.1888 ťažbu zastavili. Špaňodolinské bane kúpila v r.1918 budapeštianska spoločnosť pre banský a hutný priemysel, ale už v r.1923 ťažbu zastavili. V r.1957 sa začala výstavba úpravne rúd, ktorá bola v prevádzke od roku 1964. Ťažba bola ešte na krátku dobu opäť obnovená.

F.1.8.1. Technické diela

(príloha HF - 107, 108, 118 - 159, 162)

Vytvorené človekom, jeho banskou činnosťou získavania, ťažby a spracovania rudy. Historické námestie vzniklo na sútoku Banského potoka s prítokom od severu, od údolia na návrší s kostolom bolo menšie ako dnešné, zdokumentované a zakreslené v správach, v mapách, olejomalbe, vedute a pozemno-knižných mapách od 15.storočia do 18.storočia (prílohy HM - 8, 10, 12, 13, 14, 15, 18, 19, 20, 21). Vymedzovali ho objekty prevádzkové na ťažbu a spracovanie rudy (na severovýchode stupa, ťažná a prevádzková budova šachty Ferdinand, na západe kováčaňa s hámrom, ku komunikácii smerujúcej severnej od námestia stáli budovy, východne podnik „Lavondorium“, výrobná zelenej farby a na západe sklad rudy s premývacím zariadením, nová stupa) a dvojpodlažné stavby banskej správy (na východnej strane námestia klopačka a budovy meračov, na južnej strane námestia hlavná komorská správna budova). Charakteristické je, že k prevádzke patrili aj obytné časti budov, so samostatným vstupom, záhradou, maštaľou a lúkou.

Prírodno-technický systém /transportný a ťažobný/

- povrchová ťažba, lomy, pingy
- štôlne, chodby
- šachty, prekopy, prepahliská
- odvodnenie a prívod banských vôd
- banské odvaly, haldy, výsypky, odkaliská

• Transportný prírodno-ťažobný systém

Odvodňovacie dedičné štôlne

Erbstolln, Dedičná štôlna korunného princa Ferdinanda, Južná dedičná štôlna Weiden, Severná dedičná štôlna, Dedičná štôlna Pfeiffer, Dedičná štôlna Karol

Banské vody

V celej oblasti sa vody pohybujú do povrchových vodných tokov gravitačne. Výdatný prameň vyteká napr. na úpätí juhovýchodného svahu odvalu šachty Maximilián.

Keď Thurzovsko-fuggerovská spoločnosť ovládla ťažbu na Španej Doline a začala budovať prvú hlbinnú šachtu s gáplom, šachtu Ferdinand, postavenú r.1496, vznikla potreba zabezpečiť pohon ťažných strojov a iných banských zariadení. V tom čase banské stroje boli poháňané buď pomocou tzv. gáplov, kde sa používala živá sila zvierat alebo pomocou vodných kolies, ktoré uvádzala do pohybu voda. Ťažné zvieratá boli veľmi nákladné a neraz aj chýbali. Oveľa lacnejším a spoľahlivejším zdrojom pohonnej energie bola voda. Ale na Bani, ako vtedy Španiu Dolinu volali, v nadmorskej výške okolo 700 m, boli len pramene a malé potôčky. Problém začali riešiť až thurzovsko-fuggerovskí faktori.

Voda privádzaná na Španiu Dolinu slúžila nielen na pohon ťažných strojov, ale aj stúp, premývacích a iných banských zariadení. V 18. storočí po havárii šachty Maximilián pribudla na Španej Doline ďalšia baňa – šachta Ludovika. Vodu na pohon potrebovali aj novšie šachty na Pieskoch a v Richtárovej. Preto Banská komora vo Viedni rozhodla dobudovať banský vodovod z Donovál až na severné svahy Nízkyh Tatier pod Prašivú. Suťové bystriny v úžľabinách Prašivej boli dosť výdatné a spoľahlivé po celý rok.

Banský vodovod

je súčasťou prírodného a vodného systému oblasti a tvorí unikátne historické hydrotechnické dielo postupne budované a využívané od začiatku 16. až do začiatku 20. storočia. Privádzal vodu do priestoru Španej Doliny spod Hrubého vrchu pri Donovaloch a neskôr až spod Prašivej v Nízkyh Tatrách na pohon ťažných strojov banských šácht a iných zariadení. Prvý raz na pohon vodného kola na šachte Ferdinand. Celková dĺžka vodovodu i s jeho zbernými a rozvádzacími jarkami v 18. storočí merala viac ako 40 km.

Technická konštrukcia vodovodu bola pomerne jednoduchá, ale vysoko funkčná. V členitom teréne bol prevažne po vrstevnici svahu vytvorený širší chodník (1,5 - 3,0 m). Na chodníku, bližšie k svahu, boli uložené drevené žľaby. Chodník popri nich slúžil na dennú pochôdzku údržbárov (v starých donovalských matrikách, sa ako povolanie uvádza „custos aquaductus“) a tiež na dopravu materiálu pri opravách, výmene žľabov a pri ich príprave na zimnú prevádzku. Na zimu sa zakrývali šindľovými strieškami a zasýpali listím, aby v nich voda nezamrzala. V súčasnosti banský vodovod v Španej Doline nie je funkčný, trasa je miestami viditeľná ako lesná komunikácia, miestami už zaniknutá. Pôvodná trasa vodovodu je vyznačená na historickej mape z r.1851 (príloha HF - 162).

Vodné jarky, flúdre

Systém odvedenia povrchových vôd pomocou prekrytia pod námestím.

Spracovanie banských vôd a získavanie banskej zelenej farby

Tzv. banská zeleň alebo banská zelená farba sa získavala len z vody, ktorá je na pohľad celkom čistá. Voda sa viedla cez odvaly, v ktorých sa vyskytovala aj ruda, a vtekala do drevených nádrží zhotovených na ten účel. V nádržiach sa usadzovali vo forme múľu čiastočky skalice a medi, ktoré voda vtiahla do seba. Múľ sa zhromažďoval v priebehu celého roku, na jar sa vybral z nádrží a rozprestrel sa po zemi v sušiarňi, ktorá bola v blízkosti nádrže. Cez leto sa vysušil a na jeseň sa ukladal do nádob používaných obvykle na tento účel. Ďalšie spracovanie banskej zelenej farby bolo na námestí, v budove nazývanej De Witteho fabrika v r.1764, po prestavbe v r.1775 nazývanej „Lavondorium“.

• Ťažobný prírodno-ťažobný systém

Štôlne

Vznikali pri ťažbe rúd z väčších hĺbok na nafáranie rudných ložísk, zároveň slúžili na dopravu, vetranie a odvodňovanie banských pracovísk. Mnohé štôlne sú dnes v teréne už ťažko identifikovateľné, časť štôlní bola zničená pri povrchovej ťažbe odvalového materiálu. O ich existencii svedčia dnes len staré banské mapy. Mená historických štôlní z celej banskej oblasti uvádzajú aj historické mapy a správy. Poznať presnú topografickú situáciu pri niektorých dnes už zavalených, resp. odstrelených alebo zasypaných štôľňach umožňuje vytekajúca voda z banských diel, presakujúca horninovým materiálom a situovanie banských odvalov v teréne, ktoré bezprostredne nadväzovali na výstupné koridory a zárezy štôlní. Celková dĺžka ťažobných, sledných a dedičných štôlní v banskej oblasti Špania Dolina – Staré Hory je 70 km. Dnes je prístupná asi 1/10. Ostatné sú zavalené.

Denná štôľňa, Tag stollen, Tag St. Mundlech, z r.1796, pri dome č. 50. Má najzachovalejšie ústie, resp. portál spojovacej alebo priechodovej štôľne, ktorá viedla zo Španej Doliny na Staré Hory – Richtársko. Podzemná voda, ktorá štôľňou preteká je zvedená do žlabov a využívaná ako zdroj úžitkovej vody. Ďalšou štôľňou s dobre zachovalým ústím je Vodná štôľňa. Nachádza sa v časti Grôb, pri dome č. 166.

Šachty

V celej oblasti v priebehu niekoľko storočnej ťažby bolo vyhlbených celkom 8 šacht, ktoré sú dnes už všetky zavalené. V katastri Španej Doliny boli štyri šachty (Mária, Ferdinand, Maximilián a Ludovika), na Pieskoch šachta František, v Richtárovej šachta Terézia, v Polkanovej v Zelenej doline šachta Obernauer a na Starých Horách šachta Haliar. V špaňodolinskej oblasti sú šachty známe od konca 15. storočia. Najstaršou bola šachta Ferdinand (r.1494), ako posledná sa budovala šachta Ludovika (r.1812). Pred osadou Piesky od Starých Hôr bola lokalizovaná šachta František. S jej výstavbou sa začalo roku 1800 a pracovala až do skončenia hlbinej ťažby v tomto priestore koncom 19.storočia (*príloha HM - 4, 8, 11, 12, 15, 16, 17, 18, 19, HF – 122 - 144, 147*).

Šachta Ferdinand - Ferdinand Schacht, starší názov „Stará“ alebo „Dolná“, od 16. storočia Ferdinand. Ústie štôľne sa nachádza na námestí v centre obce, v nadmorskej výške 699 m. Začala sa hĺbiť okolo roku 1400. Dosiahla hĺbku asi 250 m (125 siah). V čase najväčšieho rozkvetu špaňodolinského baníctva v 15. storočí až do 17.storočia bola najbohatšou na rudu a tým aj najvýznamnejšou. Ťažná veža s vodným kolesom je zdokumentovaná na banských mapách a historických fotkách. Šachta zanikla roku 1819, v súčasnosti je zavalená a prekrytá železobetónovými platňami. Z príslušných prevádzkových a ťažných budov sa dodnes zachovali iba torzá. Areál pozostával s ťažnej veže, prevádzkovej budovy s kolesom a prítokom vody, skladovými a pomocnými stavbami a príslušnou haldou.

Šachta Maximilián - Maxim Schacht, starší názov „Horná“ alebo „Nová“. Ústie štôľne sa nachádza severovýchodne od námestia, na severnom okraji haldy rovnakého mena, v nadmorskej výške 783 m. n. m. Šachta je v súčasnosti zavalená. Jej vznik sa datuje do r.1567, pričom v r.1819 už bola opustená. Na mapách je značená ešte 1. pol. 20. storočia. Dosiahla hĺbku okolo 320 m. Areál pozostával s ťažnej veže, prevádzkovej budovy s kolesom a prítokom vody, skladovými a pomocnými stavbami a príslušnou haldou.

Šachta Ludovika sa nachádza severne od obce na severnom okraji odvalu. Je prístupná lesnou cestou i turistickým chodníkom. Začala sa hĺbiť po vyčerpaní rudy v šachte Maximilián v roku 1812 a ťažba bola ukončená v roku 1888. Nachádza sa vo výške 816 m. n. m. Dosiahla hĺbku 390 m. Jej ústie bolo zavalené v období prvej svetovej vojny. Areál šachty je z tunajších šacht najzachovalejší. Šachta Mária je najjužnejšie situovaná šachta asi 60 m južne od obce v nadmorskej výške 796 m. n. m. Spolu so šachtou Maximilián a Ferdinand patrí k najstarším šachtám v špaňodolinskom katastri. Bola založená pravdepodobne na prelome 15. a 16. storočia a zanikla roku 1774. Dosiahla hĺbku 330 m.

Odvaly – haldy

Pozostatky po banskej činnosti, sú krajinársky najdominantnejšími umelo vytvorenými formami v prírodnom prostredí. Zo všetkých montánných foriem reliéfu zaberajú najväčšiu plochu, dosahujú najväčšiu výšku a spôsobujú najvýraznejšie zmeny v konfigurácii terénu. Aj po stáročiach ich existencie sú zo všetkých foriem reliéfu vizuálne najlepšie identifikovateľné. V morfológicky členitom teréne banskej oblasti Špania Dolina – Staré Hory sú odvaly rozmiestené v nadmorskej výške od 430 m do 900 m (*príloha HM - 4, 13, 14, 15, 16, 17, 19; HF- 1, 2, 3, 8, 9, 12, 21, 22, 32, 33, 36, 100 - 106, 112, 151, 160*).

Terénnou dominantou územia je halda šachty Maximilián, nachádzajúca sa severovýchodne od námestia a východne od areálu kostola. Povrch haldy je odhalený, bez porastu zeleňou, čím sa dostáva do kontrastu s okolitou krajinou a stáva sa tak významným a charakteristickým prvkom územia. Odvaly šachty Maximilián svojim objemom 405.510 m³ (*Kravjansky, 1962a*) sú najväčším odvalom v celej banskej oblasti.

Halda šachty Ferdinand sa nachádza v strede obce na námestí. Mohutné terénne úpravy výšky asi 5 m zasypaním údolia Banského potoka odvalmi Ferdinandovej šachty vytvárali priaznivé podmienky pre rozšírenie sídla. Pôvodne povrchové vody boli odvedené kamennou štôľňou -

flúdrodrom pod námestím. Dnes sú takmer celé odvaly zastavané. Etážovitost' odvalov je spôsobená etapovitost'ou v priebehu histórie ťažby na tejto šachte.

Na severnej strane Španej Doliny v nadmorskej výške 755 – 815 m. n. m., v silne členitom teréne, sa rozprestierajú svahové odvaly šachty Ludovika.

Haldy sú i pod prístupovou cestou do Španej Doliny k námestiu. Stará cesta v mapách popísaná ako „alt“, bola viac v údolí a z dôvodu zásypov i na námestí nahradená novou „neu“ - súčasnou.

Ostatné prevádzkové a úžitkové stavebné banské objekty

- **prevádzkové budovy baní a spracovanie rudy:**

- Lavendorium - spracovanie zelenej farby, dom č. 127 (*príloha HF - 76*)
- premývacie zariadenia banských odvalov
- stupy
- medený hámor, neskôr kováčstvo
- sklady
- hutnícke pece
- stavby na premývanie banských odvalov
- výrobňa drôtu
- sklad rudy, sklad medi a medených výrobkov

- **objekty banskej správy:**

- hlavná budova banskej správy – eráru, východná časť dom č. 103, západná časť zaniknutá
- budova banskej správy – klopačka, dom č. 102
- byt erárny pomocného banského inšpektora, dom č. 65
- byt zásobovacieho pisára, dom č. 34
- byt banského pisára
- byt banského felčiara, dom č. 154
- erárny bytový dom, dom č. 142
- byt banského mäsiara, dom č. 86
- byt strážnika
- byt tesárskeho majstra
- byt banského skúšača
- byt banského protokolistu
- byt šafára medeného hámra
- byt kováčskeho majstra

- **objekty lesného hospodárstva:**

- lesný úrad
- píla
- uhliarstvo

Sklad rudy, sklad medi a medených výrobkov

V severnej časti námestia, oproti schodom ku kostolu stála ešte v r.1889 (*podľa olejomalby Stollmann*) prízemná, ale pôdorysne veľká stavba s vysokou strechou. Slúžila ako sklad rudy, ale aj medi a medených výrobkov.

Hámor, kováčstvo s hámrom

Západne od námestia, severne pod prístupovou cestou na námestie stála do prelomu 19. - 20. storočia budova kováčstva s hámrom (*autor František Xaver Fischer, kópia Anton Dietrich 1764, na Arvayovej vedute pod č. 11, zborník s. 173, príloha HM - 10*). Išlo o blokovú stavbu o rozmeroch asi 31,5 x 10 m na vysokom kamennom základe, smerom k príjazdovej komunikácii s piliermi s doskovou výplňou. Vo vnútri hámor mal kladivo, kováčsku dielňu s dvoma vyhňami, sklad uhlia a malú miestnosť ako sklad náradia.

Objekt č. 101

Pôvodne objekt slúžiaci banským dozorcóm, meračóm banských máp s bytom. Ide o dvojpodlažný teraz obytný dom spojený murovaným oblúkom s objektom klopačky. Ide pôvodne o renesančný dom s maľovanou výzdobou na fasáde.

Objekt č. 102

Pôvodne banícka klopačka zo začiatku 16. storočia, prestavaná v 17. a v druhej polovici 18. storočia. Posledné stavebné úpravy pochádzajú z 2. tretiny 20. storočia. Objekt v roku 1982 vyhorel. Dvojpodlažná budova je postavená na obdĺžnikovom pôdoryse s trojtraktovou dispozíciou prejazdového typu. Nová manzardová strecha je pokrytá plechovou krytinou imitujúcou šindľovú krytinu. Banícka strážnica bola sídlom banského inšpektora. Boli tu izby banských dozorcov a miestnosť, kde sa zhotovovali banské mapy. Klopačka v nadstavenej časti nad strechou objektu prestala slúžiť svojmu účelu okolo roku 1910.

Objekt č. 103

Budova banskej správy (*pohľad a pôdorys autor František Xaver Fischer, 1764, na Arvayovej vedute pod č. 15, zborník s. 174*) je bloková poschodová stavba, na južnej strane námestia, dnes sú zachované 2/5 východnej časti stavby. Pôvodne bol objekt zastrešený sedlovými strechami s hrebeňmi kolmými na uličnú čiaru, podlomenicami s výzorníkmi, vežičkou, fasády s maľovanou výzdobou - nárožným kvádrovaním, kordónovým a korunným pásom. Profánne administratívne stavby v Španej Doline zo 16. a 17. storočia niesli znaky architektúry meštianskych mestských domov.

Objekt č. 127

Pôvodne renesančná budova, v polovici 18. storočia slúžila na spracovanie banskej zelenej farby tzv. Lavondorium. V tomto období dvojpodlažná s vysokou manzardovou strechou a komínom v strede (*vid'. veduta z r. 1764 a prestavba z r. 1775*). Dnes je objekt prízemný s nevhodnými úpravami, je v ňom pohostinstvo a obchod.

Objekt č. 100

Prízemný murovaný objekt, trojtraktový, v minulosti slúžil ako dom banského protokolistu, nachádzajúci sa na južnej strane cesty z námestia na východnú stranu obce.

Objekt č. 65

Atypický murovaný poschodový dom, vsadeným do svahu, v minulosti slúžil banskému inšpektorovi, v súčasnosti ide o súkromný bytový fond.

Objekt č. 86

Prízemný kamenný dom, nachádzajúci sa pri ceste, s hospodárskymi objektmi, ktoré prekrývajú potok. Pôvodne dom banského mäsiara.

Objekt č. 34

Dvojpodlažný, samostatne stojaci dom s nepravidelným pôdorysom, hlavnou fasádou orientovanou do námestia – na juhovýchod. Miestnosti majú drevené trámové stropy alebo sú zaklenuté. Na fasáde sa zachovalo pôvodné renesančné členenie okenných a dverných otvorov, so sgrafitovou výzdobou (kvádrovanie). Objekt má viacero vstupov, slúžil na prízemí ako výčap, na poschodí byt notára. V súčasnosti bez využitia.

Objekty č. 142

Nachádza sa v časti nazývanej Grôb, obývanej už v 15. storočí, bývalý dom felčiara.

Objekt č. 154

Kamenný murovaný prízemný dom, neskôr nadstavaný s prístavbou zrubovej konštrukcie so zachovanou renesančnou i mladšou výzdobou fasád, s pavlačou na južnej fasáde a verandou vo dvore. Pôvodne slúžil ako skúšobňa, neskôr erárnemu lekárovi i ako byt, v súčasnosti je využívaný na bývanie a prechádza obnovou.

Zaniknuté objekty banskej činnosti (príloha HF - 75, 76, 77, 107, 120, 121, 118, 119, 122 - 143)

Budova meračstva, časť budov banskej správy, sklady, stará stupa, nová stupa, kováčňa s hámrom, sklad rudy, premývacie zariadenia, prevádzková a ťažná budova šachty Ferdinand a Maximilián, banský vodovod, štôlna.

F.1.9. Zeleň v pamiatkovom území, plochy záhrad a parkov

Územie pamiatkovej rezervácie je obkolesené lesnými spoločenstvami a trvale trávnatými porastmi, ktoré tvoria determinujúcu zložku historickej krajinej štruktúry. Urbanistická štruktúra sídla sa začala formovať na území vrchoviny s prevládajúcou lesnou krajinou. Banská činnosť a osídľovanie územia mali za následok niekoľkonásobné celoplošné postupné odlesňovanie a zalesňovanie územia, úpravu prirodzenej terénnej modelácie. Osídľovanie územia a výstavba obydli dáva predpoklad vzniku úžitkových záhrad, ktoré boli pravdepodobne prvým typom zámerne vysádzanej vegetácie. Tieto plochy zelene dokumentujú väzbu domu ľudovej architektúry (baníckych domov a domov remeselníkov) s utilitárnou zeleňou a zároveň participujú na špecifickom krajinnom obraze pamiatkovej rezervácie. Údolná poloha urbanistickej štruktúry je dôvodom vzniku a formovania špecifického typu parcelácie (postupné a pomerne rovnomerné zväčšovanie parcel v smere od údolia k hranici lesa, kde sa nachádzali lúky a pasienky, využívané na kosbu, príp. ovocné záhrady s jablňami, hruškami, slivkami, orechmi).

Údolná poloha, terénna konfigurácia a krajinné zázemie spolu s charakterom sídla nedávali predpoklady na vznik a vývoj okrasných záhrad a parkov, príp. parkových úprav plôch námestí, či uličných interiérov. Táto kategória zelene je v súčasnej štruktúre sídla zastúpená minimálne (úprava plochy námestia v 1. polovici 20. storočia, pozostatok stromoradia pred obecným úradom, významné solitérne dreviny).

Súčasná štruktúra zelene pamiatkového územia :

- **Areál kostola** - areál kostola a diecézneho centra (so zaniknutým cintorínom), upravený vo forme trávnatého porastu s tvarovaným živým plotom a ojedinelými ovocnými drevinami.
- **Plochy dvorcov a dvorov** - priestor okolo domu, ohradený alebo neohradený, väčšinou zatravnovaný s kvetinovou úpravou, v niektorých prípadoch zistené nežiaduce ohraničenie priestoru, či solitérna výsadba tují a iných cudzorodých drevín.
- **Plochy záhrad** - neohraničené veľkorozmerové plochy, situované v svahovitom teréne, prevažne s výsadbou ovocných stromov.
- **Plochy verejných priestranstiev** - krajinná štruktúra je zastúpená sadovníckou úpravou plochy námestia, pozostatkom stromoradia pred obecným úradom, sadovnícky upravenou plochou pred Dennou cisárskou štôľňou, trávnikovou plochou v okolí Kaplnky Božieho hrobu.
- **Hodnotné solitérne stromy** - v pamiatkovom území zastúpené vekovo a historicky hodnotnými jedincami lipy (*Tilia*), umiestnenými prevažne v polohách križovatiek miestnych komunikácií alebo v blízkosti stavieb.
- **Plochy lúk a pasienkov** - pomerne výrazne plošne zastúpený typ krajinej štruktúry, umiestnený spravidla pod hranicou lesných porastov, v súčasnosti využívané ako kosienky.
- **Ostatné plochy zelene** - plochy zelene, ktoré nie je možné začleniť v rámci uvedených kategórií. V pamiatkovom území sú zastúpené prevažne stromovou vegetáciou pozdĺž hlavnej cestnej komunikácie a porastom na parcelách v údolnej polohe v juhovýchodnom smere od plochy námestia.
- **Plochy náletovej zelene** - plochy porastov stromov a krov, ktoré vznikli v dôsledku nevyužívania a zanedbania pravidelnej údržby na plochách záhrad, v ústí a svahoch háld.
- **Plochy lesných spoločenstiev** - plochy lesa, zasahujúceho do územia pamiatkovej rezervácie alebo plochy lesného porastu, ktoré vznikli rozšírením na pôvodných plochách lúk alebo záhrad.

Zatriedenie zelene podľa zachovaných pamiatkových hodnôt :

Plochy zelene zapísané v Ústrednom zozname pamiatkového fondu:

- tento typ zelene sa na území pamiatkovej rezervácie nevyskytuje

Plochy navrhované na zápis:

- tento typ zelene sa na území pamiatkovej rezervácie nevyskytuje

Plochy zelene s pamiatkovou hodnotou, prípadne s inou kvalitou:

- maloplošné úpravy, solitérna zeleň alebo uličné aleje zachované aspoň vo fragmentoch na pôvodných plochách a uliciach; kategórie krajinných vegetačných štruktúr s väzbou na zachovanú historickú krajinnú štruktúru :
  - areál kostola
  - plochy dvorcov a dvorov
  - plochy záhrad
  - plochy verejných priestranstiev
  - plochy lesných spoločenských
  - plochy lúk a pasienkov
  - hodnotné solitérne stromy

Plochy ostatnej zelene – rešpektujúca historické prostredie:

- novodobé parkové úpravy, aleje na uliciach a námestiach alebo solitérna zeleň, ktorá nenadväzuje na vzory z minulosti, ale vhodne dotvára interiér rezervácie, prípadne akceptuje historické dominanty
- plochy zelene na parcelách bez špecifickej funkcie, príp. zeleň náletová, bez negatívneho vplyvu na historické prostredie:
  - plochy ostatnej zelene

Plochy ostatnej zelene – v historickom prostredí nevhodná:

- zeleň, ktorá v interiéri sídla pôsobí nevhodne a rušivo, náletová alebo vysádzaná nekoncepčne pod vplyvom módných trendov, prekrývajúca dominanty mesta
- líniová a solitérna výsadba tují a iných cudzodrodných drevín

Plochy navrhovanej zelene:

- tento typ zelene sa na území pamiatkovej rezervácie nevyskytuje

F.1.10. Prvky uličného interiéru a uličného parteru**Oplotenia**

Na vedute z roku 1764 sú oplotené viaceré parcely dreveným plotom, tzv. „priemom“, vodorovnými okrasenými brvnami z guľatiny, pripevnenými na zvislé stojky, vymedzujúce hranice pozemkov. V predchádzajúcom období sa rozšírila forma oplotenia o drevený lakový plot, zvisle kladený, pravidelnej alebo nepravidelnej šírky so šikmým ukončením.

V povojnovom období sa vyskytujú viaceré historicky nevhodné formy oplotenia:

- kovové dielce, upevnené medzi kovové stĺpiky, osadené v betónovom múriku
- neprirodzená farebná povrchová úprava okrová (dom č. 54)
- kotvenie zvislých trámov na vysokých oceľových pohľadovo vnímateľných pätkách (dom č. 54)
- osadenie drevených stĺpov na kamennom múriku s betónovým prekrytím

Komunikácie

Komunikácie vznikali prispôbením sa terénu, väčšinou s miernym stúpaním, sledujúc vrstevnice. Z hlavnej komunikačnej osi viedli vstupy alebo pešie komunikácie k jednotlivým domom. Mali len prírodný povrch, bez povrchovej úpravy spevnením, ktorý na menej frekventovaných miestach (cestičky) zarastal trávou. V exponovaných miestach (cesty prevažne vedúce z námestia) sa povrch ciest upravoval nasucho kladeným lomovým kameňom. Evidujeme i výskyt častí ciest s nežiaducou realizáciou povrchovej úpravy z liateho betónu a asfaltu.

Oporné múry

Historicky najstaršou zachovanou formou boli oporné múriky malých rozmerov, funkčne brániace zosuvom v strmých častiach komunikácií. Realizovali sa použitím prírodného kameňa, ktorý sa vkladal „na husto“ do rastlého terénu, prevažne ukladaním do riadku bez povrchovej úpravy, prezentujúc materiál a nerovnosť terénu.

V súčasnosti, v snahe vytvárania si zázemia domu dochádza k nežiaducim realizáciám neúmerných stavebných úprav terénu, ktoré majú za následok vybudovanie neproporčných múrov

z betónu. Negáciou ich vizuálneho účinku je typový obklad z kameňa so „škárováním“, nezodpovedajúci pamiatkovým hodnotám územia.

F.1.10.1. Drobná architektúra a historické cintoríny

Drobná architektúra

Pomník so súsoším - Pomník padlým partizánom venovaný popraveným a padlým občanom obce v SNP s výtvarno-architektonickým stvárnením je umiestnený v strede obce, v parčíku, na voľne upravenom priestranstve, na malej, umele vytvorenej vyvýšenine. Autorom je signovaný na pravej severnej strane: Pollák, 1952.

Pomník má dvojstupňový podstavec. Súsošie z pieskovcového monolitu má malý podstavec v tvare platne, z ktorého vyrastajú postavy, ktoré znázorňujú stojaceho vojaka a kľačiacu ženu. Súsošie stvárňuje ideu SNP netradične, keď autor použil na vyjadrenie odboja a účasť domácich obyvateľov v ňom atribúty nie vojnové ale civilné, typické pre dané prostredie. Výtvarne a kompozične je pomník stvárnený na vysokej úrovni.

Liatinové kríže na cintoríne, drevené kríže.

Historické cintoríny

Banské robotníctvo v cirkevných záležitostiach podliehalo mestskej farnosti. Okolo kaplnky sa rozprestieral aj prvý neskoro stredoveký cintorín.

Výpust vody

Pri vstupe do Cisárskej štôlne

Grandy

Kmene stromov s vydlabaným vnútrom na zadržiavanie vody. Rozmiestnené po celom území obce voľne prístupné pri komunikáciách.

F.2. Pamiatkové hodnoty územia nehmotnej povahy

Vývoj názvov Španej Doliny

- Montana (1263)
- Grueb (1458)
- Herregrundt (1535)
- Herren Grundt, Fundus Dominorum (vo význame Panská pôda, Panský pozemok a Panský diel, pred a po 25. 5. 1526, inventár banskobystrického mediarskeho podniku, archív mesta Banská Bystrica)
- Vallis Dominorum (1584)
- slovné spojenie na bani auf dem Perg, auf dem Berge
- Španyadolina (1584)
- Úrvölgy
- Baňa
- Španá Dolina

Topografické miestne názvy

prevaha výskytu nemeckých názvov osád, potokov, vrchov a chotárov súvisí s kolonizáciou:

- Kostolná, Štollová, Keller Viertel Pivničná a Bästl Viertel Baštová štvrť (1664)
- Windtlaith (1664) záhrada pri Windtlaith (*Vozár*, s. 27, 35)
- Zátoky (1664) záhrada pri Zátokách (*Vozár*, s. 27)
- vyberačka na Teucht (*Vozár*, s. 39)
- panské lúky Herrenwiesen (*Vozár*, s. 4, 6, 11, 15, 19)
- predné panské lúky (*Vozár*, viackrát citácia)
- Jellensgä (1664) lúka pod Jellensgä (*Vozár*, s. 34)
- pracuje Auf der gröb (*Vozár*, s. 4, 11, 14, 17, 35), lúka na gröb (*Vozár*, s. 39)
- lúka v Puggovitz (*Vozár*, s. 15), nad Bugowitz (*Vozár*, s. 4), Pugowitzer Kunst, pracuje v Pugoviach, Pugovitzer Kunst (*Vozár*, č. 36, 37)

- lúka na Selesergrundt (*Vozár, s. 15*)
- lúka na Sachsengund (*Vozár, s. 15*)
- lúka nad Fleischbank (*Vozár, s. 4*)
- lúka na Thielu (*Vozár, s. 12, 40, 43*)
- na Zadkoch (*Vozár, s. 12*)
- pri Kunst na Bukovej (*Vozár, s. 13*)
- potoky *Grünbach* Zelený potok, *Bergbach*

Osobnosti

Čillík Ivan, Ing., CSc. (*2.1.1928, Špania Dolina -)

Geológ v Geologickom prieskume n. p., Spišská Nová Ves. V teréne riadil geologicko-prieskumné práce na mnohých ložiskách – Smolník, Poproč, Dúbrava, Jasenie, Zázrivá, Mojtín, Pezinok i Špania Dolina, po ňom je pomenovaná prieskumná štôlna v Španej Doline. V publikačnej činnosti na Španiu Dolinu sa viaže: Špania Dolina – Geologická stavba a zrudnenie.

Langer Jozef (*7. 3.1913, Dubrovník - † 5.5.2003, Hontianske Tesáre)

Akademický maliar. Po návrate rodiny do Čiech vo Vojenskom zemepisnom ústave v Prahe podľa fotografických snímok vyhotovoval maľované plány a mapy. Po príchode do Banskej Bystrice sa venoval výlučne maliarstvu. Neskôr sa usadil v Španej Doline v bašte a maľoval špaňodolinskú krajinu. Na jeho pamiatku sa na Španej Doline každoročne organizuje maliarske a sochárske sympózium.

Sipos Július Andrej (*27.7.1853 Špania Dolina - † 11.2.1935 Košice)

Obchodník s textilom, od roku 1884 majiteľ továrne na výrobu pleteného tovaru v Košiciach, od roku 1919 aj s filiálkami v Príbeníku a Španej Doline. V rokoch 1904 – 1918 bol predsedom Obchodnej a priemyselnej komory v Košiciach.

Stollmann Andrej (*3.11.1852, Špania Dolina -† 1.9.1933, Banská Bystrica)

Výtvarný pedagóg na evanjelickom gymnáziu, priemyselnej škole, meštianskej škole a mnohých ďalších školách v Banskej Bystrici. Maľoval historické a architektonické pamiatky mesta Banská Bystrica a okolia, portréty osobností.

Významné historické udalosti

1494 - Ján Thurzo získal do vlastníctva bane na Španej Doline

1495 - Ján Thurzo podpísal zmluvu s augsburgským finančníkom Jakubom Fuggerom, vznik Thurzovsko-Fuggerovskej spoločnosti

1525 - 1526 - banícke povstanie

1699 - 1739 - razenie medených peňazí s nápisom Herregrund

1709 - do Španej Doliny sa vrátili jezuiti

F.3. Vyhodnotenie pamiatkových hodnôt územia a odôvodnenie jeho ochrany

Pamiatkové hodnoty PR Špania Dolina:

Historický pôdorys, parcelácia sídla

- nepravidelná rozvoľnená forma zástavby rozložená po svahoch údolia (pôdorys vyplývajúci z terénnych daností, situovania banských objektov)
- uličná sieť s hlavnou prístupovou komunikáciou z juhovýchodu z Uľanky a pokračujúcou cez námestie východným smerom na Piesky
- miestna sieť komunikácií a chodníkov
- námestie nepravidelného tvaru, situované v centrálnej časti územia
- prevaha zastavanej štruktúry bez plošného vymedzenia parciel plotmi
- spôsob radenia parciel, ich hustota, nepravidelný tvar lichobežníkového alebo viac uhľolínkového pôdorysu
- veľkosť parciel, ktorá sa zväčšuje smerom do extravilánu
- situovanie objektov na parcele, osadenie baníckych domov v smere vrstevníc

- mierka zástavby baníckych domov a jej hustoty, ktorá sa zintenzívňuje smerom do údolnej polohy

Silueta a panoráma sídla

- charakteristická silueta územia, v južnom a juhovýchodnom pohľade s výškovou dominantou veže rímsko-katolíckeho kostola Premenenia Pána a haldou Maximilián, ktorej kontrastné pôsobenie voči okolitému krajinárskemu prostrediu umocňuje povrch bez vegetácie

Hmotovo-priestorová skladba územia

- výškové zónovanie zástavby:
  - gradácia hmôt zástavby okolo námestia, s viacerými murovanými šírkovo orientovanými poschodovými budovami
- hmotovo-priestorová skladba charakteristická pre jednotlivé typy urbanistických štruktúr:
  - súbor zachovaných banských administratívnych stavieb, sústredených hlavne po obvode námestia alebo v jeho blízkosti
  - areál rímsko-katolíckeho kostola Premenenia Pána (kostol, fara, turecká bašta, zvonica a kaplnka sv. Jána Nepomuckého)
  - rozptýlená zástavba baníckych domov, situovaných pozdĺž miestnych komunikácií, osadených v teréne paralelne s vrstevnicami
  - reliéf strešnej krajiny s charakteristickou skladbou sedlových striech s drevenými štípmi s podlomenicami a charakteristickými komínmi

Architektonicko-historické hodnoty objektov

- banícke viacpriestorové domy, murované, zrubové, alebo kombinácia murovanej a zrubovej konštrukcie, osadené v smere vrstevníc, s hrebeňom paralelným s vrstevnicou, s výraznými architektonickými a remeselnými hodnotami prezentovanými najmä:
  - konštrukčnými systémami, zruby s tesárskymi spojmi
  - trémovými záklopovými stropmi
  - detailami okenných výplní a drevených portálov
- sakrálny objekt r. k. kostola Premenenia Pána
- drobné sakrálné stavby - kaplnky a prícestné kríže
- banské administratívne stavby rôzneho funkčného určenia, z rôzneho časového obdobia so zachovaným pôdorysom, čiastočne aj dispozíciou a členením fasád

Umelecko-historické hodnoty objektov

- štuková výzdoba fasád murovaných objektov z 19. storočia
- maľovaná výzdoba fasád hlavne z renesančnej stavenej etapy (okolo roku 1620-1640), prezentovaná v slohovom výraze alebo prekrytá mladšími omietkovými vrstvami s charakteristickými regionálnymi formami:
  - renesančná fasáda s plošným nárožným kvádrovaním, lemujúcou červenou páskou, maľované šambrány okien so štylizovaným čiernym rastlinným dekorom a obvodovou červenou páskou, dom č. 118
  - renesančné fasády s esovkovitými alebo kvádrovanými kordónovými a korunnými pásmi, plošným nárožným kvádrovaním - klopačka
  - renesančné fasády s esovkovitými pásmi - r. k. kostol Premenenia Pána
- fresky v interiéri r. k. kostola Premenenia Pána
- kamenné detaily okenných otvorov, portály
- drevené zrubové stavby, trámy opracované tesárskym spôsobom s klasickými tesárskymi spojmi
- drevené výplňové prvky

Kultúrne a pamiatkové hodnoty archeologických nálezov a nálezísk

- pozostatky zaniknutých objektov banského podnikania
- pozostatky zaniknutých objektov zástavby
- doklady materiálnej kultúry
  - kamenné mlaty - doklad ťažby v praveku, nálezy z časti Piesok

- Komorová kachlica - dom 55, záverečná etapa stredoveku, prelom 15. a 16. storočia reliéfne vyobrazenie svätice s prvkami renesančného štýlu
- osárium – juhovýchodná časť presbytéria kostola
- na území pamiatkovej rezervácie je evidovaných viacero zaniknutých stavieb, ktorých výstavba bola podmienená banskou činnosťou

Na území PR je vysoká pravdepodobnosť intaktne zachovaných nálezov (in situ), a uplatnením systematického prístupu má vysoký potenciál byť zdrojom hodnotných informácií o banskej činnosti v danom území.

Technické diela, hodnoty vedy a techniky

- hmotné pozostatky banských, úpravárenských závodov a stavieb súvisiacich s touto činnosťou, nachádzajúce sa na povrchu i v podzemí:

Stavby pôvodného funkčného využitia:

- vodná štôlna, vodný kanál
- flúdre – privádzacie vodné jarky a žľaby
- odvodňovacie a dopravné štôlne
- odvaly, haldy

Stavby so zmenenou funkciou:

- klopačka, teraz reštaurácia a penzión
- budova bývalého banského meračstva, máp, skladov - teraz obytné domy
- budova bytov banského eráru – teraz obytné domy, bez využitia

- nehmotné pozostatky banskej činnosti, úpravy rudy a stavieb súvisiacich s touto činnosťou:
  - zaniknuté objekty: šachty, štôlne, haldy, cesty (stará „alt.“), trasy banských vodovodov, stará a nová stupa, kováčňa s hámrom, premývacie zariadenia niekoľkých stupňov, úpravovňa zelenej farby
  - udalosti viažuce sa k zavedeniu technických diel a vedecký pokrok jednotlivých etáp vývoja
  - udalosti viažuce sa k významným návštevám technických diel: Agricola, Brown, cisárske návštevy

F.3.1. Zachovanie architektonicko-historických hodnôt

Tvaroslovné prvky baníckych domov :

- jedno a dvojpodlažné objekty s dvoj- a trojpriestorovou pôdorysnou dispozíciou
- murovaná, zrubová resp. vzájomná kombinácia konštrukcií
- sedlové strechy s pultom, polvalbové strechy a sedlové strechy s polvalbou a podlomenicou
- doskové štíty, šindľová strešná krytina
- komínové telesá kónického a štvorcového tvaru
- kamenné oporné múry za zadnou stenou domu
- kamenné podmurovky
- drevené pavlače

Tvaroslovné prvky hospodárskych stavieb:

- jednopodlažné objekty pozdĺžneho pôdorysu stojace samostatne alebo tesne pri dome
- murovaná, zrubová alebo kombinovaná konštrukcia
- sedlové štítové strechy

Tvaroslovné prvky verejných stavieb:

- klopačka - objekt je výrazným prvkom sídla s typickou vežičkou, charakteristickým pre územia s banskou činnosťou
- správne budovy - dvojpodlažné objekty pozdĺžneho pôdorysu, s pavlačami alebo verandami, s torzami renesančných omietok
- kamenné murované konštrukcie s klenbami a drevené zrubové stavby alebo ich nadstavby

Technické diela:

- otvorené i prekryté vodné kanále
- flúdre - privádzacie vodné jarky a žľaby

- Vodná štôlna na Grôbe
- Denná štôlna - kamenný vstupný portál s dreveným krížom a trasa – prechodná štôlna
- areál šachty Ferdinand - torzo kamennej prevádzkovej budovy po vodnom kolese šachty, náhone a priestor nad zavalenou šachtou Ferdinand
- odval šachty Maximilián nad obcou s pingami

ZÁSADY OCHRANY, OBNOVY A PREZENTÁCIE HODNÔT ÚZEMIA

„Špania Dolina je rázovitá banícka obec v juhozápadnej časti Nízkych Tatier, severne od Banskej Bystrice. Prvýkrát sa spomína v roku 1263 pod názvom Montana. Počiatky ťažby z povrchových žíl však siahajú až do dôb eneolitu a doby bronzovej. Bane vlastnili banskobystriční ťažiar, od roku 1493 Ján Thurzo a po roku 1546 Dolnorakúska komora. V roku 1888 pre rentabilnosť bola prevádzka v baniach zatvorená,,

Dôvodová a návrhová správa uznesenia vlády SSR z 10.1.1979

Všeobecné podmienky pri ochrane pamiatkového fondu

Každý je povinný správať sa tak, aby svojim konaním neohrozil základnú ochranu kultúrnych pamiatok a základnú ochranu pamiatkového územia a nespôsobil nepriaznivé zmeny stavu pamiatkového fondu a stavu archeologických nálezísk.

Pamiatková rezervácia Špania Dolina je územie so zachovanými objektmi ľudovej architektúry, objektmi banskej správy, banskými dielami, cirkevnými stavbami, drobnou architektúrou. Je to územie vo veľkej miere so zachovaným funkčným využitím, historickým pôdorysom, prejavmi banskej činnosti a krajinným celkom.

G.1. Požiadavky na primerané funkčné využitie územia

Analýza funkcií:

- **historická funkcia:** ťažba drahých kovov, administratívno-správna banskej činnosti, ťažba dreva, bývanie, drobná remeselná výroba (výroba cínového a medeného riadu, čipkárstvo)
- **súčasná funkcia:** obytná, rekreačná, kultúrno-spoločenská, služby
- **cieľová funkcia:** obytná, rekreačná, kultúrno-spoločenská, edukačná, drobné hospodárenie a výroba, malokapacitný obchod a služby
- **neprípustné funkcie:** funkcie poškodzujúce pamiatkové hodnoty územia (priemyselná a poľnohospodárska veľkovýroba, skladové hospodárstvo, veľké dopravné areály a komunikácie, čerpacie stanice pohonných hmôt, veľko-predajné priestory a iné veľkokapacitné stavebné zámery - hotelové komplexy a penzióny) a všetky iné funkcie, narúšajúce urbanizmus a charakter pamiatkového územia a sekundárne vyvolávajúce neprimerané nároky na dynamickú, statickú dopravu, technickú infraštruktúru a jej prvky, riešenia a zariadenia alebo iné nežiaduce nároky, nadmerným spôsobom zaťažujúce objekty alebo prostredie pamiatkovej rezervácie

Primerané funkčné využitie územia PR Špania Dolina je základnou požiadavkou ochrany pamiatkového územia.

1. Zachovať a udržiavať súčasnú funkciu pamiatkového územia s dôrazom na obytnú a rekreačnú funkciu a remeselnú výrobu.
2. Funkčné využitie nehnuteľností (stavby, pozemky, zeleň) v pamiatkovom území podriadiť pamiatkovým hodnotám PR, ich kapacitným a stavebno-technickým možnostiam.

3. Dôsledky nového funkčného využitia nehnuteľností v pamiatkovom území nesmú spôsobiť úbytok ich pamiatkových hodnôt, narúšať ich pohľadovo, prevádzkovo a technickým riešením alebo inak znemožňovať ich vhodnú prezentáciu.
4. Preferovať využívanie existujúceho stavebného fondu, v prípade novej výstavby situovať ju len na miestach po zaniknutých objektoch vyznačených vo výkrese Zásad ochrany pamiatkového územia č. 5.
5. Domy banícke a ľudové využívať na obytnú funkciu, trvalé bývanie alebo rekreačné bývanie s možnosťami uplatnenia v cestovnom ruchu.
6. Bývalé objekty banských správ a existujúcich technických diel v centre obce (námestie) využívať na účely cestovného ruchu, reštauračné, obchodné, administratívne, edukačné alebo kultúrno-spoločenské účely.
7. Vhodnosť realizácie novej výstavby overiť architektonickou štúdiou zameranou na intaktnosť a syntagmatický (harmónia tvaru, proporcie, veľkosti, mierky, textúry, tektoniky, materiálu, ich významový a tvarový kontext) súlad s existujúcimi objektmi, ich súbormi a krajinou.
8. Vylúčiť umiestňovanie veľkoplošných parkovacích plôch, záchytné parkoviská lokalizovať mimo územia PR.
9. Prípustné je parkovanie rezidentov s minimálnymi nárokmi na plošnú výmeru a úpravy terénu.
10. Zachovať súčasnú mieru využitia námestia pre potreby statickej dopravy, vylučuje sa ich rozšírenie.
11. Dimenzovanie dopravnej infraštruktúry, súvisiacej s novými funkciami, overiť urbanisticko-architektonickou štúdiou.
12. Halda Maximilián – zachovať a udržiavať charakteristický prejav banskej činnosti (rekreačná, kultúrno-spoločenská a edukačná funkcia).

G.2. Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu historického pôdorysu a parcelácie

G.2.1 Požiadavky na zachovanie a ochranu historickej pôdorysnej schémy

1. Zachovať, udržiavať a regenerovať špecifickú historickú pôdorysnú schému PR tvorenú historicky vyvinutou komunikačnou sieťou s bočnými uličkami a chodníkmi, verejnými priestranstvami (námestie, pľace), parceláciou, historickým jadrom (areál kostola, býv. správne centrum, objekty banskej činnosti) s typickou rozvoľnenou štruktúrou baníckych osídlení.
2. Zachovať, udržiavať a regenerovať princíp historickej parcelácie (tvar, veľkosť a orientácia parciel v členitom teréne).
3. Novostavby stavať len na mieste zaniknutých objektov, určených vo výkrese Zásad ochrany pamiatkového územia č. 5, ich osadenie v teréne, veľkosť a tvar pôdorysu prispôbiť zaniknutému objektu zistenému na základe archívnych dokumentov a archeologického výskumu.
4. Zachovať a udržať sieť súčasných cestných komunikácií a peších chodníkov sprístupňujúcich jednotlivé objekty a pľace .
5. Vylúčiť vytváranie nových verejných komunikácií v území PR.
6. Zachovať, udržiavať a regenerovať pôvodnú morfológiu terénu, minimalizovať potreby jeho úprav.
7. Zachovať a udržať sieť jarkov a grantov. Jarky neprekrývať a upraviť vydláždením kameňom.

G.2.2. Požiadavky na reguláciu novej zástavby a riešenie rezervných plôch

Územie pamiatkovej rezervácie svojim situovaním a charakterom nevytvára podmienky pre určenie rezervných plôch.

1. Novostavby musia zodpovedať urbanistickému a architektonickému charakteru prostredia; možné je ich umiestňovať len na miestach po zaniknutých stavbách, vyznačených vo výkrese Zásad ochrany pamiatkového územia č. 5.
2. Úprava objektov a umiestňovanie nových stavieb musí rešpektovať historickú zástavbu a harmonizovať s ňou. Vylúčiť akékoľvek stavebné zásahy, rušivo pôsobiace na zachovanie

- a prezentáciu pamiatkových hodnôt územia, dominantne sa prejavujúce na úkor historického prostredia a spôsobujúce veľkoplošné úpravy terénu.
3. Novostavby riešiť na obdĺžnikovom pôdoryse, jednopodlažné s možnosťou zobytnenia podkrovia, v prípade nerovnosti terénu s podmurovkou.
  4. Zobytnenie podkrovia objektov na území PR je prípustné pri zachovaní charakteristického sklonu strechy a výšky hrebeňa strechy.
  5. Na presvetlenie podkroví využívať hlavne okenné otvory v štítových stenách, vikiere realizovať v opodstatnených prípadoch; ich tvar a rozmer prispôbiť historicky zachovaným vzorom; vylúčiť realizáciu strešných okien.
  6. Nadstavby objektov na území PR sú neprípustné.
  7. Dostavby objektov na území PR majú doplnkovú funkciu a sú prípustné len v opodstatnených prípadoch (verandy, hosp. stavby a pod.) v pohľadovo neexponovaných polohách. Ich výraz podriadiť charakteru daného objektu.
  8. Vylúčiť budovanie nových dominánt.
  9. Každý stavebný zámer overiť architektonickou štúdiou s dôrazom na hmotovo-priestorové a architektonické riešenie a individuálne pamiatkové hodnoty územia a jeho väzby na krajinný ráz.

G.3 Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu hodnotnej objektivej skladby

G.3.1. Požiadavky na ochranu charakteru tradičnej zástavby

1. Zachovať a udržiavať charakteristický spôsob zástavby historického jadra a rozvoľnenej zástavby banického osídlenia.
2. Zachovať typické osadenie objektov v svahovitom teréne pozdĺž vrstevníc, s rovnobežne orientovaným hrebeňom strechy, jedno- až dvojpodlažných objektov banických domov.

G.3.2. Požiadavky na zachovanie a ochranu historických dominánt a kompozície výškového zónovania pamiatkového územia

1. Zachovať a rehabilitovať jedinečnú historickú urbanistickú kompozíciu, jej výškové zónovanie vychádzajúce z morfológie terénu a existujúcich historických dominánt územia spoluvytvárajúcich panorámu a siluetu sídla.
2. Zachovať historickú hmotovo-priestorovú gradáciu PR a špecifický obraz sídla (prechod kompaktnejšej historickej urbanistickej štruktúry centra, cez rozvoľnenú zástavbu bývalého banického osídlenia do krajiny) a jeho vzťah k okolitej krajine.
3. Nevytvárať nové dominanty alebo priestorové akcenty, vnútorného alebo vonkajšieho obrazu sídla.
4. Zachovať historickú hmotovú skladbu objektov, bez navyšovania podlaží. Vylúčiť hmotové deformácie proporcií historických objektov nadstavovaním a realizáciou akýchkoľvek nevhodných priestorových hmôt.
5. Korigovať a eliminovať architektonickými prostriedkami účinky rušivo pôsobiacich novostavieb, či nevhodne prestavaných historických objektov (zmena prvkov strešnej roviny, uplatnené cudzorodé materiály, nevhodných farebností, detailov a pod.).
6. Uplatňovať pôvodný princíp osadenia objektov a ich mierky zodpovedajúcej historickej zástavbe.
7. V štruktúre banického osídlenia umiestňovať prízemné objekty s obytným podkrovím s prípadnou podmurovkou .
8. Regulovať výsadbu zelene, odstrániť solitérne vzrastlé dreviny, v pohľadovo exponovaných polohách urbanisticky cenných priestorov a dominánt alebo v blízkosti architektonicky hodnotných objektov.

G.3.3. Požiadavky na zachovanie, obnovu a prezentáciu systému opevnenia

Obranný systém banickej obce nezodpovedá charakteristickému fortifikačnému systému stredovekých miest.

1. Zachovať a prezentovať existujúci areál kostola, jeho časti opevnenia (Turecká bašta a kamenné múry).
2. Obnovu opevnenia realizovať s použitím tradičných materiálov a architektonických detailov (kameň, šindľová strieška, vápenná malta a omietka).

G.3.4. Požiadavky na zásady diferencovaného prístupu k ochrane, obnove a údržbe objektov

Obnova NKP je proces, založený na individuálnom prístupe ku konkrétnym hodnotám s dôrazom na zachovanie urbanistickej, dispozičnej, hmotovo-priestorovej, výrazovej a ideovej autenticity a originality predmetnej nehnuteľnosti.

1. Zachovať a chrániť architektonické, umelecké, umelecko-remeselné artefakty a prvky, pôvodné materiály, povrchové a farebné úpravy, stavebné techniky a technológie NKP. Neprípustné je neopodstatnené nahradzovanie časových, slohových častí prvkov, či detailov, falzifikujúcich autentický stavebný vývoj, materiál a slohové zaradenie pamiatky.
2. Kópiou možno nahrádzať originálne historické prvky alebo materiály, ak stupeň poškodenia originálu je nezvratný. Kópia musí byť identická s originálom materiálovo tvarovo, konštrukčne, povrchovo a farebne a musí mať rovnaké vizuálne a funkčné vlastnosti.
3. V nevyhnutných prípadoch, ak nie je možné zachovať autentickú hmotu alebo materiál historických prvkov, dodržiavať zásadu kontinuity, t.j. zachovať nadväznosť na pôvodný materiál, technologický a remeselný postup.
4. Pri realizácii obnovy NKP a iných novodobých zásahoch do historických prvkov a materiálov uplatniť zásadu reverzibility.

Úprava nehnuteľnosti v pamiatkovom území je procesom s individuálnym prístupom, zameranom na ochranu exteriéru.

1. Stavebné úpravy a zmeny nehnuteľností, ktoré nie sú NKP, nerešpektujú pamiatkové hodnoty PR a pôsobia rušivo, zamerať na odstránenie a nápravu tohto nežiaduceho stavu a rehabilitáciu hodnôt pamiatkového územia.
2. Regenerovať nehnuteľnosti v PR, zosúladiť charakter objektov s ich hmotami, dispozíciou a funkčným využitím.

Zástavbu na území pamiatkovej rezervácie je možné podľa pamiatkovej hodnoty rozdeliť na:

1. **Nehnuteľnosti pamiatkovo-chránené**, zapísané v Ústrednom zozname pamiatkového fondu; sú to nehnuteľnosti, ktoré tvoria podstatu pamiatkovej rezervácie, asanácia týchto objektov je neprípustná.
2. **Nehnuteľnosti vytypované na vyhlásenie za NKP** a zápis do Ústredného zoznamu pamiatkového fondu; sú to nehnuteľnosti s existujúcimi pamiatkovými hodnotami, ktoré je potrebné v budúcnosti na území pamiatkovej rezervácie zachovať a chrániť.
3. **Nehnuteľnosti s pamiatkovou hodnotou** sú nehnuteľnosti dopĺňujúce, s charakteristickou hmotou, autentickou fasádou, konštrukčným riešením a detailami použitými materiálmi, priaznivo dotvárajúce prostredie pamiatkovej rezervácie; je vhodné ich zachovať a chrániť.
4. **Nehnuteľnosti rešpektujúce pamiatkové hodnoty územia**, ale ktoré vyžadujú čiastočnú úpravu, napr. fasády, krytina, konštrukčných detailov; ide o nehnuteľnosti, ktoré prešli stavebnými úpravami bez znalosti a rešpektovania lokálnych charakteristických detailov.
5. **Nehnuteľnosti nerešpektujúce pamiatkové hodnoty územia**, rušivo pôsobiace svojim hmotovým ako aj výrazovým riešením, ktoré narušujú harmóniu historického prostredia a z hľadiska ochrany individuálnych hodnôt pamiatkového územia je potrebná ich prestavba a úprava, resp. náhrada.

Legenda:

	národná kultúrna pamiatka
	nehnuteľnosti vytypované na vyhlásenie za NKP
	nehnuteľnosti s pamiatkovou hodnotou

	nehnutelnosti rešpektujúce pamiatkové hodnoty územia
	nehnutelnosti nerešpektujúce pamiatkové hodnoty územia
	nehnutelnosti asanované

úpis. číslo	parc. číslo	UNKP/PO, resp. názov objektu miestne pomenovanie funkcia	fotografia objektu	kategória pamiatkovej hodnoty č. ÚZPF (pri NKP) nevhodné úpravy	stavebnotechnický stav doporučené úpravy
1	30	dom banický „Do Bačkorov“ rekreačný		objekt s pamiatkovou hodnotou nevhodná farebnosť náteru krytiny, zväčšené okná, okenné výplne bez členenia, latovanie štítu	dobrý farebnosť náteru strešnej krytiny, členenie okenných výplní, latovanie štítu, zmenšenie okna v štíte
2	51	dom banický „Do Mydlov“ rekreačný		NKP 3034/0 nevhodné okenné výplne	dobrý okenné výplne
-	52	šachta Maximilián - -		objekt vytypovaný na vyhlásenie za NKP	dobrý
91	55/2	dom rekreačný - rekreačný		objekt rešpektujúci pamiatkové hodnoty územia	dobrý
3	57	dom rekreačný „Do Grešov“ rekreačný		objekt rešpektujúci pamiatkové hodnoty územia kópia pôvodného objektu	dobrý
4	25	dom banický „Do Píšov“ rekreačný		objekt rešpektujúci pamiatkové hodnoty územia nevhodná plechová krytina, murovaný komín, zdvojený strešný vikier, výplne okenných otvorov	dobrý výmena strešnej krytiny, výplne okenných otvorov, murovaný komín, zdvojený vikier

súpis. číslo	parc. číslo	UNKP/PO, resp. názov objektu miestne pomenovanie funkcia	fotografia objektu	kategória pamiatkovej hodnoty č. ÚZPF (pri NKP) nevhodné úpravy	stavebnotechnický stav doporučené úpravy
5	23	dom banický „Do Kresevníkov“ rekreačný		objekt rešpektujúci pamiatkové hodnoty územia nevhodná plechová krytina, murovaný komín, zdvojený strešný vikier, výplne okenných otvorov	dobrý výmena strešnej krytiny, výplne okenných otvorov, murovaný komín, zdvojený vikier
6	18	dom banický „Do Bendisov“ rekreačný		objekt s pamiatkovou hodnotou	dobrý (v rekonštrukcii)
7	61	dom banický „Do Vajdov“ rekreačný		objekt s pamiatkovou hodnotou	dobrý úprava sokla
8	63/1, 63/2	dom banický „Do Boháčov“ rodinný		objekt s pamiatkovou hodnotou nevhodná krytina, zväčšené okenné otvory, nevhodná prístavba, betónový múrik	dobrý krytina, okenné otvory, betónový múrik
9	64/1	dom rodinný „Do Boháčov“ rekreačný		objekt rešpektujúci pamiatkové hodnoty územia zväčšené okenné otvory, sklon strechy, balkón v štíte, vysoký betónový oporný múr od cesty	dobrý okenné otvory, tvar strešnej roviny, úprava štítu
10	67	dom banický „Do Šimkov“ rekreačný		objekt rešpektujúci pamiatkové hodnoty územia nevhodné úpravy, veľký vikier, vstavaný balkón okná - novotvary	dobrý úprava vikiera, výmena okenných výplní, úprava štítu
11	74	dom rodinný „Do Zimov“ rodinný		objekt nerešpektujúci pamiatkové hodnoty územia typologicky nevhodný v pamiatkovom území novostavba s garážou a dielňami	dobrý typologicky nevhodný v pamiatkovom území

súpis. číslo	parc. číslo	UNKP/PO, resp. názov objektu miestne pomenovanie funkcia	fotografia objektu	kategória pamiatkovej hodnoty č. ÚZPF (pri NKP) nevhodné úpravy	stavebnotechnický stav doporučené úpravy
12	13	dom banický „Do Húskov“ rodinný		NKP 3036/0 plechová krytina, nový komín, šambrány okien a dverí, rozsiahle prestavby	dobrý krytina, komín, okenné a dverné výplne, odstránenie šambrán okien a dverí
13	11	dom banický a pivnica - dom banický „Do Šípošov“ rekreačný		NKP 3037/1 hrubožrná omietka, asanovaná prístavba maštale	narušený komplexná obnova
13	76	dom banický a pivnica - pivnica		NKP 3037/2 narušená omietka, statické poruchy	narušený komplexná obnova
14	9	kostol s areálom - bašta rekreačný		NKP 82/5	dobrý po obnove
243	1	kostol s areálom - r. k. kostol Premenenia Pána		NKP 82/1 poškodená omietka, poškodené výplne okenných otvorov na veži	objekt narušený komplexná obnova
-	2/1	kostol s areálom - múr ohradný a brána		objekt vytypovaný na vyhlásenie za NKP	narušený komplexná obnova
-	3	kostol s areálom - oplotenie		objekt vytypovaný na vyhlásenie za NKP	narušený komplexná obnova

súpis. číslo	parc. číslo	UNKP/PO, resp. názov objektu miestne pomenovanie funkcia	fotografia objektu	kategória pamiatkovej hodnoty č. ÚZPF (pri NKP) nevhodné úpravy	stavebnotechnický stav doporučené úpravy
15	6/1	kostol s areálom - fara		NKP 82/2 po požari zrekonštruované podkrovie r. 2010-2011, nevhodné riešenie vikierov na severnej strane strechy	dobrý úprava vikierov
253	6/2	stavba hospodárska		NKP 3038/0 nevhodná kópia pôvodného hospodárskeho objektu	dobrý odstránenie dreveného obkladu fasády, omietnutie fasád
-	6/3	stavba neidentifikovaná - súčasť ohradného múru areálu kostola		objekt s pamiatkovou hodnotou	narušený komplexná obnova
-	4	kostol s areálom - kaplnka sv. Jána Nepomuckého		NKP 82/3 poškodený šindel'	dobrý výmena krytiny
-	5	kostol s areálom - zvonica		NKP 82/4 poškodený šindel'	narušený výmena krytiny, náter drevených prvkov, oprava omietok

súpis. číslo	parc. číslo	UNKP/PO, resp. názov objektu miestne pomenovanie funkcia	fotografia objektu	kategória pamiatkovej hodnoty č. ÚZPF (pri NKP) nevhodné úpravy	stavebnotechnický stav doporučené úpravy
-	302	kostol s areálom - schodisko		objekt vytypovaný na vyhlásenie za NKP poškodená krytina	narušený výmena krytiny
16	78	dom rodinný „Do Herchlov“ rodinný		objekt rešpektujúci pamiatkové hodnoty územia brizolitová omietka, zväčšené okenné otvory	dobrý omietky, okenné a dverné otvory a výplne
17	80	dom banícky „Do Kunclov“ rekreačný		NKP 3040/0 nevhodný komín, plastové okenné výplne	dobrý komín, okenné výplne
18	83	dom banícky „Do Labotov“ rekreačný		NKP 1495/0	dobrý
19	84	dom banícky „Do Bulov“ rodinný		NKP 1495/0 zväčšené okenné otvory, betónová pavlač, prístavba	dobrý pavlač, okenné otvory a výplne
22	99	dom banícky „Do Blažkov“ rekreačný		NKP 3042/0 nevhodný betónový sokel	dobrý úprava sokel
23	100	dom banícky „Do Fišerov“ rekreačný		NKP 1496/0	dobrý

súpis. číslo	parc. číslo	UNKP/PO, resp. názov objektu miestne pomenovanie funkcia	fotografia objektu	kategória pamiatkovej hodnoty č. ÚZPF (pri NKP) nevhodné úpravy	stavebnotechnický stav doporučené úpravy
24	102/1	dom banický „Do Makovníkov“ rekreačný		NKP 1497/0 nevhodné zdvojené okno v južnom štíte, farebnosť výplní, nevhodne prestavaná veranda	dobrý okenný otvor v štíte, farebnosť drevených výplní a konštrukcií, veranda
25	106	dom banický „Do Kupčov“ rekreačný		NKP 1498/0 objekt čiastočne prestavaný v interiéri, nevhodné drevené šambrány okien 2.NP	vyhovujúci obnova fasády v pôvodnom výraze bez ozdobných olemovaní okien
254	107	hospodársky objekt pri dome č.25		objekt nerešpektujúci pamiatkové hodnoty územia	dobrý zmena tvaru strechy, okenné výplne, vhodná celková prestavba 2.NP
26	104	dom banický „Do Ivanišov“ rodinný		NKP 3043/0 podstatne prestavaný objekt, plastové dverné výplne, plastové okenné výplne	dobrý dverné a okenné výplne
27	110/1	dom rekreačný - rekreačný		objekt nerešpektujúci pamiatkové hodnoty územia typologicky nevhodný do pamiatkového územia	dobrý typologicky nevhodný do pamiatkového územia
28	272	dom banický „Do Dianikov“ rodinný		objekt s pamiatkovou hodnotou	dobrý okenné otvory, sokel
29	273	dvor hospodársky - dom banický „Do Dianikov“ rekreačný		NKP 3044/1 objekt zrekonštruovaný, veranda obložená kameňom, zväčšené a združené okenné otvory, sokel obložený kameňom	dobrý po rekonštrukcii strechy r. 2011

súpis. číslo	parc. číslo	UNKP/PO, resp. názov objektu miestne pomenovanie funkcia	fotografia objektu	kategória pamiatkovej hodnoty č. ÚZPF (pri NKP) nevhodné úpravy	stavebnotechnický stav doporučené úpravy
-	276	dvor hospodársky - stavba hospodárska		NKP 3044/2 nevhodná krytina	narušený komplexná obnova
30	297	dom banícky - „Do Kampov“		objekt s pamiatkovou hodnotou brizolitová omietka	dobrý omietka
31	294	dom banícky - rodinný		NKP 2899/0 nevhodné vikiere, plechový šindel, nevhodné okenné výplne	dobrý vikiere, okenné výplne, strešná krytina
32	299	dom banícky - rekreačný		NKP 3045/0	v obnove
33	292	dom banícky - rekreačný		NKP 3046/0 zväčšený okenný otvor v štíte	dobrý úprava štítu
34	306	budova správna - dom banského pisára		objekt vytypovaný na vyhlásenie za NKP	narušený komplexná obnova, v omietke nález renesančného kvádrovania
35	308	dom banícky - rodinný		objekt s pamiatkovou hodnotou zväčšené okenné otvory, komíny, domurovaná veranda a prístavba	dobrý okenné otvory a výplne, veranda, komín
36	311	dom banícky - rekreačný		NKP 3047/0	dobrý

súpis. číslo	parc. číslo	UNKP/PO, resp. názov objektu miestne pomenovanie funkcia	fotografia objektu	kategória pamiatkovej hodnoty č. ÚZPF (pri NKP) nevhodné úpravy	stavebnotechnický stav doporučené úpravy
37	314	dom banický „Do Soborov“ rekreačný		objekt rešpektujúci pamiatkové hodnoty územia	dobrý
38	319	dom rekreačný - rekreačný		nerešpektujúci pamiatkové hodnoty územia typologicky nevhodný do pamiatkového územia	dobrý tvar strechy, krytina, výplne otvorov
40	358	dom banický - rekreačný		objekt s pamiatkovou hodnotou brizolitová omietka, okenné otvory a výplne, farebný náter dreva	dobrý fasáda, okenné výplne, strešná krytina, komín, farebnosť drevených prvkov
41	321	dom banický - rekreačný		NKP 3048/0 plechová krytina na podlomenici, nevhodné šambrány okien	dobrý krytina na podlomeniciach, šambrány
43	353	dom banický „Do Jergušov“ rekreačný		NKP 1499/0 zväčšené okenné otvory, nevhodné zábradlie na pavlačí, sokel obložený kameňom, podbitie – farebnosť a latky z červeného smreku	dobrý okenné výplne, sokel, krytina, pavlač
44	352	dom banický „Do Faltušikov“ rekreačný		objekt s pamiatkovou hodnotou tvar strechy, združené okenné výplne a farebnosť výplní	dobrý strecha, okenné a dverné otvory a výplne
45	365	dom banický - rekreačný		objekt s pamiatkovou hodnotou nevhodné okenné šambrány	dobrý odstrániť okenné šambrány
47	349	dom banický - rekreačný		NKP 3050/0 oplechovanie štítu, verandy, strešná krytina	vyhovujúci štít, veranda, výmena krytiny

48	350	dom rekreačný - rekreačný		objekt nerešpektujúci pamiatkové hodnoty územia objekt sa rekonštruje, prístavba verandy, tvar strechy	vo výstavbe
50	344	dom banický „Do Behlíkov“ rekreačný		NKP 3051/0	dobrý
52	343	dom banický „Do Grmanov“ rekreačný		NKP 3052/0	dobrý
53	368	dom rekreačný - rekreačný		objekt rešpektujúci pamiatkové hodnoty územia nevhodne urbanisticky osadený, nevhodné proporcie hmoty	vyhovujúci objekt hmotou, tvarom a orientáciou hrebeňa strechy prispôbiť vedľajšiemu objektu
54	369	dom rekreačný - rekreačný		objekt rešpektujúci pamiatkové hodnoty územia tvar strechy, okenné otvory	dobrý tvar strechy
55	347	dom banický - rekreačný		NKP 3053/0 kópia pôvodného objektu, zväčšený pôdorys, farebnosť zrubu, nevhodná podmurovka	dobrý
56	374	dom banický - rekreačný		NKP 3054/0	dobrý
57	390	dom banický „Do Fajglov“ rekreačný		NKP 2936/0	dobrý

súpis. číslo	parc. číslo	UNKP/PO, resp. názov objektu miestne pomenovanie funkcia	fotografia objektu	kategória pamiatkovej hodnoty č. ÚZPF (pri NKP) nevhodné úpravy	stavebnotechnický stav doporučené úpravy
58	389	dom rekreačný - rekreačný		objekt rešpektujúci pamiatkové hodnoty územia nevhodné vikiere, zväčšené okenné otvory	dobrý vikiere, okenné otvory
59	379	dom banický - rodinný		objekt s pamiatkovou hodnotou plechová krytina, brizolitová omietka na prístavbe	narušený komplexná obnova
60	381	dom banický - rekreačný		NKP 3055/0 nevhodná farebnosť okenných výplní	dobrý farebnosť okenných výplní
61	376	dom banický „Do Karolov“ rekreačný		NKP 3056/0	dobrý
62	341	dom banický „Pod orech“ rekreačný		objekt s pamiatkovou hodnotou nevhodný komín	dobrý komín
63	335	dom banický - rekreačný		objekt s pamiatkovou hodnotou nevhodné okenné otvory v štíte, zväčšené okenné otvory, 3-dielne okenné výplne, nevhodný drevený obklad fasády	vyhovujúci okenné otvory a výplne, okná v štíte, fasády
-	332	štôlna denná tzv. „Tag“		objekt vytypovaný na zápis za NKP	dobrý

súpis. číslo	parc. číslo	UNKP/PO, resp. názov objektu miestne pomenovanie funkcia	fotografia objektu	kategória pamiatkovej hodnoty č. ÚZPF (pri NKP) nevhodné úpravy	stavebnotechnický stav doporučené úpravy
64	340	dom banický - rekreačný		objekt s pamiatkovou hodnotou zväčšené okenné otvory, murovaná veranda	dobrý okenné otvory a výplne, veranda
65	385	dom banický - rekreačný		NKP 1501/0	dobrý
-	420	kaplnka Misionárska		objekt vytypovaný na zápis za NKP zavlhnuté murivo	vyhovujúci sanácia muriva
66	388	dom rekreačný - rodinný		objekt rešpektujúci pamiatkové hodnoty územia	dobrý
67	386	dom banický - rekreačný		objekt s pamiatkovou hodnotou	v obnove
68	395	dom banický - rodinný		objekt rešpektujúci pamiatkové hodnoty územia zväčšené okenné otvory, brizolitové omietky, obklad soklu	dobrý strecha, okenné otvory, fasády
69	417	dom banický - rekreačný		objekt s pamiatkovými hodnotami nevhodný obklad sokla, nevhodná farba okenných výplní	dobrý sokel, okenné výplne
70	416	dom banický -		objekt asanovaný	

súpis. číslo	parc. číslo	UNKP/PO, resp. názov objektu miestne pomenovanie funkcia	fotografia objektu	kategória pamiatkovej hodnoty č. ÚZPF (pri NKP) nevhodné úpravy	stavebnotechnický stav doporučené úpravy
-	424	maštal' - oproti domu č. 70		NKP 3058/0 narušená statika, opadaná omietka	narušený komplexná obnova
71	415	dom banický - rekreačný		objekt rešpektujúci pamiatkové hodnoty územia škridlóvá krytina, brizolitové omietky, zväčšené okenné otvory, betónový chodník s nevhodným kovovým zábradlím	dobrý krytina, okenné otvory, fasády
72	410	dom banický „U dolných Reginií“ rodinný		objekt s pamiatkovými hodnotami nevhodné vikiere, betónová pavlač	dobrý vikiere, pavlač
73-74	406 405	dom banický - rekreačný		objekt rešpektujúci pamiatkové hodnoty územia brizolitové omietka, zväčšené okenné otvory, nevhodná prístavba	dobrý fasády, okenné otvory
75	446	dom ľudový „Do Belečkov“ rekreačný		NKP 11885/0 plechová krytina, nevhodne pristavaný vstup do objektu	dobrý vstup do objektu
76-77	441 442	dom banický - rodinný		NKP 3059/0 zavlhnuté murivo, okenné výplne	vyhovujúci fasády, okenné výplne
80	456	dom banický - rekreačný		NKP 3060/0 opadané omietky, zavlhnuté murivo	narušený komplexná obnova

súpis. číslo	parc. číslo	UNKP/PO, resp. názov objektu miestne pomenovanie funkcia	fotografia objektu	kategória pamiatkovej hodnoty č. ÚZPF (pri NKP) nevhodné úpravy	stavebnotechnický stav doporučené úpravy
-	448	objekt hospodársky oproti domu č.80		objekt s pamiatkovými hodnotami poškodený šindel', poškodený krov, narušená statika, zavlhnuté fasády, opadaná omietka	narušený komplexná obnova
81	438	dom banický - rodinný		NKP 3061/0 zväčšené okenné otvory	dobrý okenné otvory a výplne
82	434	dom banický - rekreačný		NKP 3062/0 betónové vstupné schody	narušený komplexná obnova
83	435	dom banický - rekreačný		NKP 3063/0 plechová krytina, zväčšené okenné otvory, poškodený štít	vyhovujúci štít, fasády, okenné otvory
84	462	dom banický		objekt zaniknutý	
85	463	dom banický - rekreačný		objekt rešpektujúci pamiatkové hodnoty územia nevhodné zábradlie pavlač	dobrý zábradlie pavlač
86	428	dom banského mäsiara - rodinný		objekt s pamiatkovými hodnotami	dobrý
-	428	objekt hospodársky		objekt rešpektujúci pamiatkové hodnoty územia nevhodný tvar strechy	dobrý tvar strechy

súpis. číslo	parc. číslo	UNKP/PO, resp. názov objektu miestne pomenovanie funkcia	fotografia objektu	kategória pamiatkovej hodnoty č. ÚZPF (pri NKP) nevhodné úpravy	stavebnotechnický stav doporučené úpravy
88	469	dom banický - rekreačný		objekt rešpektujúci pamiatkové hodnoty územia kamenný obklad sokla, zväčšené okenné otvory a nevhodné okenné výplne	dobry sokel, okenné otvory a výplne
89	465	dom banický - rekreačný		NKP 3064/0 betónový sokel	dobry sokel
90	471	dom rodinný - rodinný		objekt nerešpektujúci pamiatkové hodnoty územia typologický nevhodný objekt v pamiatkovom území	dobry
92	505	dom banický „Do Majšlov“ rekreačný		objekt s pamiatkovými hodnotami nevhodné dostavby, zavlhnuté murivo	narušený objekt pred obnovou /r.2014/
93	503	dom banický - rekreačný		NKP 3065/0 oplechovaný štít, oplechovaná zadná fasáda, nevhodný okenný otvor v štíte, okenné výplne, obklad soklu, murovaná veranda, nevhodná betónová pavlač s nevhodným prístupovým schodiskom	dobry štít, fasáda, okenné výplne, sokel, veranda, pavlač, schodisko
95	476	dom banický - rekreačný		objekt s pamiatkovými hodnotami nevhodný sokel, nevhodné okenné výplne, murovaná veranda	dobry sokel, veranda, okenné výplne
96	422	dom banický - rodinný		NKP 3067/0	dobry

súpis. číslo	parc. číslo	UNKP/PO, resp. názov objektu miestne pomenovanie funkcia	fotografia objektu	kategória pamiatkovej hodnoty č. ÚZPF (pri NKP) nevhodné úpravy	stavebnotechnický stav doporučené úpravy
97	509	dom rekreačný - rekreačný		objekt rešpektujúci pamiatkové hodnoty územia zväčšený pôdorys, plechový šindel'	dobrý plechový šindel'
98	514	dom banický - rodinný		objekt s pamiatkovými hodnotami plechová šablónová krytina, nevhodne osadené okenné výplne, nevhodná farebnosť drevených prvkov	dobrý strešná krytina, osadenie okenných výplní, farebnosť drevených konštrukcií
99	517	dom banický - rodinný		objekt rešpektujúci pamiatkové hodnoty územia	v obnove
100	520	dom banského protokolistu - rekreačný		objekt s pamiatkovými hodnotami eternitová strešná krytina, nevhodné okenné výplne	vyhovujúci strešná krytina, okenné výplne
101	523	budova správna - budova banského meračstva - rekreačný		objekt s pamiatkovými hodnotami nevhodné okenné výplne, prístavba terasy, prebudovaná dispozícia	dobrý členenie okenných výplní, terasa
102	330	klopačka prechodné ubytovanie, reštaurácia		NKP 83/0 nevhodná plechová krytina	dobrý krytina
103	531/4	dom banskej správy - rodinný		objekt s pamiatkovými hodnotami plastové okná	dobrý plastové okná na zadnej fasáde
-	532	garáž		objekt nerešpektujúci pamiatkové hodnoty územia typologicky nevhodný objekt do pamiatkového územia	dobrý tvar strechy, proporcie hmoty

súpis. číslo	parc. číslo	UNKP/PO, resp. názov objektu miestne pomenovanie funkcia	fotografia objektu	kategória pamiatkovej hodnoty č. ÚZPF (pri NKP) nevhodné úpravy	stavebnotechnický stav doporučené úpravy
104	479	dom banický - rekreačný		objekt s pamiatkovými hodnotami zväčšené okenné otvory, farebnosť klampiarskych častí, keramický obklad okolo okien, murovaná veranda, nevhodné podbitie strechy	dobrý okenné výplne, veľkosť okenných otvorov, podbitie strechy, farebnosť klampiarskych častí, keramický obklad okien
105	481	dom banický - rekreačný		objekt s pamiatkovými hodnotami zväčšené okenné otvory, okenné výplne	vyhovujúci plechová krytina, okenné výplne, veľkosť okenných otvorov
106	495	dom banický - rekreačný		NKP 3068/0 nevhodné šambrány okolo okien, zväčšený okenný otvor v štíte	dobrý šambrány okolo okien
107	493	dom banický - rekreačný		NKP 3069/0 rozšírený pôdorys, nevhodný kamenný obklad sokla, tvar strechy, zväčšené okenné otvory, farebnosť drevených častí	dobrý farebnosť drevených prvkov, tvar strechy, veľkosť okenných otvorov
108	491	dom banický - rodinný		NKP 3070/0 objekt nevhodne zrekonštruovaný po požiari, zväčšené okenné otvory, nevhodné okenné výplne, šambrány okolo okien, loggia v štíte, vikiere, kamenné terasy	dobrý okenné otvory a výplne, štít, vikiere, terasy
109	490	stavba hospodárska -		NKP 3071/0 zaniknutý objekt	zaniknutý
110	489	dom banický - rekreačný		objekt vytypovaný na vyhlásenie za NKP farebnosť drevených častí okenných a dverných výplní	dobrý farebnosť drevených častí okenných a dverných výplní

súpis. číslo	parc. číslo	UNKP/PO, resp. názov objektu miestne pomenovanie funkcia	fotografia objektu	kategória pamiatkovej hodnoty č. ÚZPF (pri NKP) nevhodné úpravy	stavebnotechnický stav doporučené úpravy
111	488	dom banický - rekreačný		NKP 3072/0	dobrý
112	555	dom banický - rekreačný		NKP 3073/0 objekt zrekonštruovaný po požiari, nevhodný tvar strechy, vikiere, farebnosť výplní dverných otvorov	dobrý tvar strechy, vikiere, farebnosť výplní dverných otvorov
113	12/2	dom rekreačný - rekreačný		objekt rešpektujúci pamiatkové hodnoty územia nevhodná farebnosť drevených častí, vikiere	dobrý farebnosť drevených častí, vikiere
114	558/1	dom banický - rekreačný		NKP 3074/0 nevhodné presklenie verandy, tvar strechy	dobrý presklenie verandy, tvar strechy
115	552	dom banický - rekreačný		NKP 3075/0 nevhodná kópia pôvodného objektu, tvar strechy, farebnosť drevených častí, vikier, zväčšené okenné otvory v štíte	dobrý farebnosť drevených častí, tvar strechy, veľkosť okenných otvorov v štíte
116	549	dom banický „U Bačkorov“ rekreačný		objekt s pamiatkovými hodnotami obklad štítu, zväčšené okno v štíte, ozdobné šambrány okolo okien, kamenný obklad schodiska	dobrý obklad štítu, okno v štíte, šambrány okolo okien, kamenný obklad schodiska

súpis. číslo	parc. číslo	UNKP/PO, resp. názov objektu miestne pomenovanie funkcia	fotografia objektu	kategória pamiatkovej hodnoty č. ÚZPF (pri NKP) nevhodné úpravy	stavebnotechnický stav doporučené úpravy
117	544	dom banícky a stavba hospodárska - dom banícky - rekreačný		NKP 3076/1 chýba členenie presklených častí verandy	vyhovujúci členenie presklených častí verandy
	544	dom banícky a stavba hospodárska - maštal'		NKP 3076/2	narušený komplexná obnova
-	535	kaplnka		NKP 3092/0	dobrý
118	537	dom rodinný - rodinný		objekt rešpektujúci pamiatkové hodnoty územia kópia objektu obnoveného po požiari, nevhodné šambrány okolo okien, ozdobné latovanie pavlače, zväčšené okenné otvory na celom objekte, pristavaná garáž	dobrý šambrány okolo okien na prízemí, latovanie pavlače
119	609	dom banícky - rodinný		NKP 3077/0 nevhodne obnovený, asfaltová strešná krytina, náter fasády, vikier, prístavba, tvar strechy, výplne okenných otvorov, šambrány okolo okien	dobrý strešná krytina, náter fasády, vikier, tvar strechy, výplne okenných otvorov, šambrány okolo okien
120	610	dom banícky - rekreačný		NKP 3078/0 objekt rozdelený na dve nekompaktné časti s rozsiahlymi nevhodnými úpravami	dobrý šambrány okolo okien, farebnosť štítu
121	612	dom banícky - rekreačný		NKP 1503/0 šambrány okolo okien, šindľový obklad v štíte	dobrý šambrány okolo okien, obklad v štíte

súpis. číslo	parc. číslo	UNKP/PO, resp. názov objektu miestne pomenovanie funkcia	fotografia objektu	kategória pamiatkovej hodnoty č. ÚZPF (pri NKP) nevhodné úpravy	stavebnotechnický stav doporučené úpravy
122	600 599	hostinec a stavba hospodárska - hostinec - rodinný		NKP 3079/1 nevhodná plechová strešná krytina, okná v štíte s balkónom, zväčšené okenné otvory	dobrý krytina, okenné otvory
122	602	hostinec a stavba hospodárska - stavba hospodárska - rekreačný		NKP 3079/2 okná v štíte, zväčšené okenné otvory, okenice, obklad podstrešia, murovaný komín, zmena dispozície, farebnosť omietok	dobrý okenné otvory, farebnosť omietok, odstránenie okeníc, obklad podstrešia
124	597	dom banícky - rekreačný		NKP 1504/0 veľkosť okenných otvorov, okenné výplne, šambrány okolo okien, dverná výplň vstupných dverí, hrubozrnná omietka, murovaný komín, podbitie strechy, predĺženie strešnej roviny pred vstupom	vyhovujúci krytina, okenné otvory, výplne otvorov, komín, podbitie strechy, prístrešok
125	571	dom banícky - rekreačný		NKP 3080/0 nevhodná plechová strešná krytina, veľkosť okenných otvorov, okenné výplne, veranda, keramický obklad	dobrý okenné otvory, výplne okenných otvorov, ozdobný obklad verandy, keramický obklad
235	577/5	dom rekreačný - rekreačný		objekt nerešpektujúci pamiatkové hodnoty územia typologicky nevhodný objekt do pamiatkového územia	dobrý krytina, veľkosť a tvar okenných otvorov, okenné výplne, farebnosť konštrukcií

súpis. číslo	parc. číslo	UNKP/PO, resp. názov objektu miestne pomenovanie funkcia	fotografia objektu	kategória pamiatkovej hodnoty č. ÚZPF (pri NKP) nevhodné úpravy	stavebnotechnický stav doporučené úpravy
127	325	budova správna - služby (obchod, pohostinstvo)		objekt s pamiatkovými hodnotami	dobrý
-	324	Pomník so súsoším „Pomník padlým partizánom“ -		NKP 183/0	dobrý
128	290	dom banický - rekreačný		objekt rešpektujúci pamiatkové hodnoty územia brizolitová omietka, zväčšené okenné otvory	vyhovujúci veľkosť a tvar okenných otvorov, okenné výplne, farebnosť, brizolitová omietka
129	289	dom banický - rekreačný		NKP 3081/0 statické poruchy	narušený komplexná obnova
130	286	dom banický - rekreačný		NKP 1505/0 brizolitové omietky, nevhodné šambrány okolo okien	vyhovujúci šambrány, fasády
131	284	dom banický - rekreačný		NKP 3082/0 zavlhnutý, poškodená krytina	narušený komplexná obnova
132	283/1	budova administratívna - obecný úrad, múzeum		NKP 3093/0	dobrý

súpis. číslo	parc. číslo	UNKP/PO, resp. názov objektu miestne pomenovanie funkcia	fotografia objektu	kategória pamiatkovej hodnoty č. ÚZPF (pri NKP) nevhodné úpravy	stavebnotechnický stav doporučené úpravy
133	282/1	dom rodinný - rodinný		objekt rešpektujúci pamiatkové hodnoty územia nevhodná krytina, farebnosť fasád	dobrý krytina, fasády
134	278/3	dom rodinný - rodinný		objekt rešpektujúci pamiatkové hodnoty územia nevhodná krytina, farba fasád	dobrý krytina, fasády, farba drevených častí
136	585	dom ľudový - rekreačný		NKP 3425/0 nevhodný vikier, nevhodné zasklenie verandy	dobrý vikier, veranda
137	586	dom banický „Do Jolklov“ rekreačný		NKP 1506/0 betónová podmurovka, nevhodný náter okenných výplní a podbitia, združený vikier	dobrý podmurovka, okenné výplne a podbitie, vikier
138	263	dom banický - rekreačný		objekt s pamiatkovou hodnotou prestavané komíny, prestavaná veranda	narušený veranda, komíny, štít, fasády
-	265	objekt hospodársky		objekt s pamiatkovou hodnotou	narušený komplexná obnova
139	261	dom banický - rekreačný		objekt s pamiatkovou hodnotou zväčšené okenné otvory, nevhodný sokel, vstup do podkrovia zo štítu	dobrý okenné otvory a výplne

súpis. číslo	parc. číslo	UNKP/PO, resp. názov objektu miestne pomenovanie funkcia	fotografia objektu	kategória pamiatkovej hodnoty č. ÚZPF (pri NKP) nevhodné úpravy	stavebnotechnický stav doporučené úpravy
140	269	dom banický - rekreačný		NKP 3083/0 brizolitová omietka, zväčšené okenné otvory	vyhovujúci omietky, okenné otvory a výplne
141	268	dom banický - rekreačný		objekt s pamiatkovou hodnotou nevhodné vikiere	dobrý vikiere
142	255	budova správna - dom felčiara - rekreačný		objekt vytypovaný na zápis za NKP	narušený komplexná obnova
143	258	dom rodinný - rodinný		objekt nerešpektujúci pamiatkové hodnoty územia typologicky nevhodný objekt do pamiatkového územia	dobrý
257	260	garáž		objekt nerešpektujúci pamiatkové hodnoty územia objekt typologicky nevhodný do pamiatkového územia	dobrý
144	241	dom banický - rekreačný		NKP 2623/0 okenné výplne, typové dvere, štítové okno - nevhodná šambrána, betónový sokel	dobrý okenné výplne, sokel, okno v štíte
145	240	dom ľudový - rekreačný		NKP 3084/0 brizolitová omietka, nevhodné vstupné schody, nevhodné vstupné dvere	dobrý omietka, vstupné schodisko a dvere

súpis. číslo	parc. číslo	UNKP/PO, resp. názov objektu miestne pomenovanie funkcia	fotografia objektu	kategória pamiatkovej hodnoty č. ÚZPF (pri NKP) nevhodné úpravy	stavebnotechnický stav doporučené úpravy
146	238	dom banícky - rekreačný		objekt nerešpektujúci pamiatkové hodnoty územia nevhodná nadstavba a dostavba, vikiere, nevhodné oplechovanie komína	v obnove vikiere, komín, nadstavanie hmoty
147	236	dom rekreačný - rekreačný		objekt rešpektujúci pamiatkové hodnoty územia	dobrý
148	235	dom banícky - rodinný		objekt s pamiatkovou hodnotou výplne okenných a dverných otvorov, nevhodné schodisko, brizolitové omietka	dobrý výplne okenných a dverných otvorov, schodisko, fasáda
149	239	dom banícky - rekreačný		objekt s pamiatkovou hodnotou škridlová krytina, zavlhnuté murivo	vyhovujúci krytina, odvlhčenie muriva
242	243	dom banícky - rekreačný		NKP 3426/0 poškodený komín, náter sokla	dobrý komín, sokel, krytina
150	257	<i>komora</i>		NKP 3085/0	dobrý
151	245	dom banícky - rekreačný		objekt s pamiatkovou hodnotou betónový sokel, tehlový komín, domurovaná veranda	dobrý sokel, komín
152-153	248-249	dvor hospodársky - dom ľudový		NKP 3086/1 zväčšené okenné výplne	v obnove okenné otvory a výplne, omietka

súpis. číslo	parc. číslo	UNKP/PO, resp. názov objektu miestne pomenovanie funkcia	fotografia objektu	kategória pamiatkovej hodnoty č. ÚZPF (pri NKP) nevhodné úpravy	stavebnotechnický stav doporučené úpravy
-	252	dvor hospodársky - stavba hospodárska		NKP 3086/2	zaniknutý
155	127	dom banícky „Do Krutákov“ rodinný		NKP 1507/0 brizolitová omietka na 1.NP, zavlhnuté murivo	dobrý omietka, odvlhčenie muriva
156-157	128	dom banícky - rekreačný		objekt rešpektujúci pamiatkové hodnoty územia nevhodný vikier	dobrý vikier
158	131	dom rodinný - rodinný		objekt nerešpektujúci pamiatkové hodnoty územia typologicky nevhodný objekt do pamiatkového územia	dobrý
159	134	dom rodinný - rodinný		objekt rešpektujúci pamiatkové hodnoty územia zväčšené okenné otvory, nevhodné okenné výplne	dobrý okenné otvory a výplne
160	136	dom rodinný - rodinný		objekt rešpektujúci pamiatkové hodnoty územia zväčšené okenné otvory, nevhodné okenné a dverné výplne	dobrý okenné otvory a výplne
161	142	dom rodinný - rodinný		objekt rešpektujúci pamiatkové hodnoty územia nevhodný typ strechy, zväčšené okenné otvory, okenné výplne, náter sokla olejovou farbou, brizolitové omietka	dobrý strecha, fasády, okenné výplne
162	223/1	dom banícky - rekreačný		objekt s pamiatkovou hodnotou nevhodná krytina, zväčšené okenné otvory, farba okenných výplní	dobrý krytina, okenné otvory

súpis. číslo	parc. číslo	UNKP/PO, resp. názov objektu miestne pomenovanie funkcia	fotografia objektu	kategória pamiatkovej hodnoty č. ÚZPF (pri NKP) nevhodné úpravy	stavebnotechnický stav doporučené úpravy
163	227	dom banícky - rekreačný		objekt rešpektujúci pamiatkové hodnoty územia prestavaný, zväčšené okenné otvory, nevhodné okenné výplne, nevhodný sokel, betónový chodník okolo domu, plechová krytina	dobrý krytina, okenné otvory a výplne, sokel
164	224	dom ľudový - rodinný		objekt s pamiatkovou hodnotou nevhodná krytina	dobrý krytina
165	222	dom ľudový - rodinný		NKP 3087/0 prestavaný, zväčšené okenné otvory, brizolitová omietka, nevhodný obklad štítu a podbitie	dobrý okenné otvory a výplne, omietky, štít a podbitie
-	675/1	štôľňa vodná - -		objekt vytypovaný na zápis za NKP	dobrý
166	185	dom banícky - rekreačný		objekt s pamiatkovou hodnotou zväčšené okenné otvory	dobrý okenné otvory a výplne
167	186	dom banícky „Do Róतिकov“ rekreačný		objekt s pamiatkovou hodnotou betónový sokel a chodník, nevhodný vikier, zväčšený okenný otvor	dobrý vikier, sokel, okenné otvory a výplne
168	188	dom banícky - rekreačný		objekt s pamiatkovou hodnotou zväčšené okenné otvory, brizolitová omietka, veľké okenné otvory v štíte, nevhodný obklad štítu	dobrý štít, okenné otvory a výplne, omietky

súpis. číslo	parc. číslo	UNKP/PO, resp. názov objektu miestne pomenovanie funkcia	fotografia objektu	kategória pamiatkovej hodnoty č. ÚZPF (pri NKP) nevhodné úpravy	stavebnotechnický stav doporučené úpravy
169	208	dom ľudový - rekreačný		NKP 3088/0 nevhodná krytina, plastové okenné výplne, nevhodné okenné šambrány, betónový sokel, nevhodný vikier, združený komín	dobrý krytina, okenné výplne, šambrány, komín, sokel
170	206	dom banický „Do Šlosiarov“ rekreačný		objekt s pamiatkovou hodnotou zväčšené okenné otvory, betónový chodník	dobrý okenné otvory a výplne
171	190	dom banický - rekreačný		NKP 3089/0	narušený komplexná obnova
172	192	dom banický - rekreačný		objekt s pamiatkovou hodnotou farebnosť náteru strešnej krytiny	dobrý farebnosť náteru krytiny
173 175	213 214 215	dom banický „Do Záhradníkov“ rekreačný		objekt s pamiatkovou hodnotou prestavaný z 3 objektov	dobrý
176	228	dom banický - rekreačný		objekt s pamiatkovou hodnotou zväčšené okenné otvory, nevhodné okenné výplne, betónové schody	dobrý okenné otvory a výplne, vstupné schody
177	232	dom banický - rekreačný		objekt s pamiatkovou hodnotou zväčšené okenné otvory, okenné výplne, betónové schodíky, zavlhnuté murivo	narušený okenné otvory a výplne, omietka, odvlhčenie muriva

súpis. číslo	parc. číslo	UNKP/PO, resp. názov objektu miestne pomenovanie funkcia	fotografia objektu	kategória pamiatkovej hodnoty č. ÚZPF (pri NKP) nevhodné úpravy	stavebnotechnický stav doporučené úpravy
178	230	dom banický - rekreačný		objekt rešpektujúci pamiatkové hodnoty územia zväčšené okenné otvory, nevhodné okenné výplne, obloženie soklu, lemovanie okien	dobrý okenné otvory a výplne, sokel
179	220	dom rekreačný - rekreačný		objekt rešpektujúci pamiatkové hodnoty územia tehlový komín	dobrý komín
180	219	dom banický „Do Kumštárov“ rodinný		objekt rešpektujúci pamiatkové hodnoty územia zväčšené okenné otvory, nevhodné výplne, tehlový komín	dobrý okenné otvory a výplne, komín
181	217	dom banický - rodinný		objekt rešpektujúci pamiatkové hodnoty územia zväčšené okenné otvory, nevhodné okenné výplne, nevhodný sokel	dobrý okenné otvory a výplne, sokel
182	204	dom banický - rekreačný		NKP 3090/0 nevhodný okenný otvor v štíte, nevhodný náter okenných výplní, veranda	dobrý okno v štíte, okenné výplne, veranda, sokel
183	203	dom banický - rodinný		objekt rešpektujúci pamiatkové hodnoty územia zväčšené okenné otvory, nevhodné okenné výplne, brizolitová omietka, obklad soklu	dobrý okenné otvory a výplne, omietky, sokel
186 187	194 196	dom banický „Do Šnajdrov“ rekreačný		NKP 3091/0 nevhodná plechová krytina	dobrý krytina

súpis. číslo	parc. číslo	UNKP/PO, resp. názov objektu miestne pomenovanie funkcia	fotografia objektu	kategória pamiatkovej hodnoty č. ÚZPF (pri NKP) nevhodné úpravy	stavebnotechnický stav doporučené úpravy
188	181	dom banícky - rodinný		objekt rešpektujúci pamiatkové hodnoty územia zväčšené okenné otvory	dobrý okenné otvory, pavlač
199	377	dom rodinný - rodinný		objekt nerešpektujúci pamiatkové hodnoty územia typologicky nevhodný objekt do pamiatkového územia	dobrý
208	627/2	dom rekreačný „Do Kmetíkov“ rekreačný		objekt rešpektujúci pamiatkové hodnoty územia zväčšené okenné otvory, nevhodné okenné výplne, nevhodný sokel, nevhodné vikiere	dobrý vikiere, okenné otvory, farba drevených konštrukcií, sokel
209	625	dom banícky - rodinný		objekt s pamiatkovou hodnotou plechová krytina, zväčšené okenné otvory, nevhodný štít, typové dvere	dobrý okenné otvory, výplne, fasády
211	622	dom rodinný „Do Minichov“ rodinný		objekt rešpektujúci pamiatkové hodnoty územia zväčšené okenné otvory, okenné výplne, nevhodné komíny, sokel, farebnosť fasád	dobrý komíny, okenné otvory a výplne, fasády, sokel
212	619	dom banícky - rekreačný		objekt s pamiatkovou hodnotou farebnosť štítov, zväčšené okenné otvory	dobrý štíty, okenné otvory

súpis. číslo	parc. číslo	UNKP/PO, resp. názov objektu miestne pomenovanie funkcia	fotografia objektu	kategória pamiatkovej hodnoty č. ÚZPF (pri NKP) nevhodné úpravy	stavebnotechnický stav doporučené úpravy
213	617	dom ľudový „Do Caranov“ rodinný		objekt s pamiatkovou hodnotou nevhodná krytina, šambrány okien, farebnosť štítu a okenných výplní, nevhodný komín	dobrý krytina, okenné otvory a výplne, komín, sokel
214	616	dom banický „Do Paškov“ rodinný		NKP 1508/0 nevhodná krytina, zväčšené okenné otvory, nevhodné výplne, brizolitová omietka, nevhodný sokel	dobrý krytina, okenné otvory a výplne, fasády
217	615	dom rekreačný „Do Urbanov“ rekreačný		objekt nerešpektujúci pamiatkové hodnoty územia typologicky nevhodný do pamiatkového územia prestavaný z hospodárskeho objektu	dobrý

G.4 Požiadavky zachovanie, údržbu a regeneráciu výškového a priestorového usporiadania objektov

A. Národné kultúrne pamiatky

- Zachovať, udržiavať a regenerovať všetky pôvodné pamiatkové hodnoty (architektonické, výrazové, materiálové, konštrukčné riešenie, dispozíciu, umelecko-remeselné súčasti interiéru a exteriéru).
- Zachovať a udržiavať výškové, objemové a priestorové usporiadanie NKP.
- Vylúčiť nadstavanie o ďalšie podlažie.
- Limitovať zobytnenie a iné funkčné využitie podkrovia, vhodnosť a spôsob presvetlenia podkrovia bude predmetom osobitného posúdenia; uprednostniť riešenie presvetlenia okennými otvormi v štítoch.
- Zachovať existujúce tvary striech (ich konštrukcie a sklony) a použitú pôvodnú strešnú krytinu.
- Vylúčiť zateplňovanie NKP.
- Vylúčiť dostavby a prístavby NKP.

B. Nehnutelnosti vytipované na vyhlásenie za NKP

- Zachovať, udržiavať a regenerovať všetky pôvodné pamiatkové hodnoty (architektonické, výrazové, materiálové a konštrukčné riešenie, dispozíciu, umelecko-remeselné súčasti interiéru i exteriéru).
- Zachovať a udržiavať výškové, objemové a priestorové usporiadanie objektov.
- Vylúčiť nadstavanie o ďalšie podlažie.
- Limitovať zobytnenie a iné funkčné využitie podkrovia, vhodnosť a spôsob presvetlenia podkrovia bude predmetom osobitného posúdenia; uprednostniť riešenie presvetlenia okennými otvormi v štítoch.

5. Zachovať existujúce tvary striech (ich konštrukcie a sklony) a použitú pôvodnú strešnú krytinu.
6. Vylúčiť ich zateplovanie obvodových konštrukcií.
7. Vylúčiť dostavby a prístavby.

C. Nehnutelnosti s pamiatkovou hodnotou

1. Zachovať, udržiavať a regenerovať všetky pôvodné pamiatkové hodnoty (architektonické, výrazové, materiálové, konštrukčné riešenie, dispozíciu, umelecko-remeselné súčasti exteriéru).
2. Zachovať, udržiavať výškové, objemové a priestorové usporiadanie objektov.
3. Vylúčiť nadstavanie o ďalšie podlažie.
4. Limitovať zbytnosť a iné funkčné využitie podkrovia, vhodnosť a spôsob presvetlenia podkroví bude predmetom osobitného posúdenia; uprednostniť riešenie presvetlenia okennými otvormi v štítoch.
5. Zachovať existujúce tvary striech a ich sklony.
6. Vylúčiť ich exteriérové zateplovanie.
7. Prípustnosť prístavieb bude predmetom osobitného posúdenia.

D. Nehnutelnosti rešpektujúce pamiatkové hodnoty územia

1. Udržiavať a rehabilitovať všetky zachované pamiatkové hodnoty (architektonické, výrazové, materiálové a konštrukčné riešenie, dispozíciu, umelecko-remeselné súčasti exteriéru).
2. Zachovať, udržiavať ich výškové, objemové a priestorové usporiadanie.
3. Vylúčiť nadstavanie o ďalšie podlažie.
4. Limitovať zbytnosť a iné funkčné využitie podkrovia, vhodnosť a spôsob presvetlenia podkrovia bude predmetom osobitného posúdenia; uprednostniť riešenie presvetlenia okennými otvormi v štítoch.
5. Zachovať existujúce tvary striech a ich sklony.
6. Vhodnosť ich zateplovania bude predmetom osobitného posúdenia.
7. Prípustnosť prístavieb bude predmetom osobitného posúdenia.
8. Stavebnými úpravami eliminovať nevhodné zásahy z predchádzajúceho obdobia.

E. Nehnutelnosti nerešpektujúce pamiatkové hodnoty územia

1. Vylúčiť opätovnú realizáciu takýchto nehnuteľností, charakterizovaných ako nerešpektujúce pamiatkové hodnoty územia.
2. Prípadné stavebné úpravy zamerať na odstránenie ich nevhodného (architektonického, materiálového, konštrukčného a farebného) riešenia a eliminovať ich účinky v historickom prostredí.

F. Novostavby

1. Situovať len na miestach po zaniknutých objektoch v zmysle výkresu Zásad ochrany pamiatkového územia č. 5.
2. Realizovať jednopodlažné objekty obdĺžnikového pôdorysu s možnosťou zbytnosť podkrovia, s riešením presvetlenia okennými otvormi v štítoch; minimalizovať počet a rozmery vikierov, ich tvar odvodiť od charakteristických špaňodolinských hospodárskych vikierov (pultové, sedlové).
3. Rešpektovať morfológiu terénu, vylúčiť neúmerne zásahy a netypické plošné úpravy terénu.
4. Na vizuálne vnímateľných konštrukciách (fasády, podmurovky, podstrešné trámy, komínové telesá, výplne otvorov, strecha) použiť charakteristické materiály historicky doložené a zachované - drevo, kameň, pásový plech.
5. Architektonický návrh riešiť podľa lokálnych typov a znakov ľudovej architektúry.
6. Prípustné je, vzhľadom na osadenie stavby v teréne realizovať kamennú podmurovku.
7. Murované stavby omietnuť hladkou omietkou, neobkladať soklovú časť. Vylúčiť použitie výraznej a atypickej farebnosti omietok.
8. Typ strechy použiť sedlový s polvalbou, sedlový s podlomenicou, valbový alebo kombináciu uvedených typov. Krytinu použiť drevený šindel, falcovaný plech v pásoch v hnedej až šedočiernej farebnej úprave alebo metrošindel v tmavosivej farebnosti.

9. Komíny realizovať podľa zachovaných vzorov - kónické obložené šindľom, kónické omietnuté ukončené poloblúkom alebo sedlovou strieškou.
10. Okenné otvory realizovať obdĺžnikové podľa zachovaných vzorov. Okenné výplne použiť drevené 4-tabuľkové alebo 6-tabuľkové, 2-krídlové.
11. Drevené výplne okien a dverí a všetky vizuálne vnímateľné drevené konštrukcie a prvky realizovať náterom tmavohnedej farebnosti (verandy, podbitie, trámy,...).
12. Vytvárať nové dominanty je neprípustné.
13. Vytvárať novú radovú zástavbu netypickú pre toto územie je neprípustné.
14. V území PR vylúčiť realizáciu samostatne stojacich garáží
15. V území PR je neprípustné stavať nebytové objekty s doplnkovou funkciou (prístrešky, altánky, a pod.).

G.4.1 Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu technických pamiatok

A. prevádzkové a úžitkové stavebné banské objekty

1. Zachovať, chrániť a prezentovať objekty spojené s banskou činnosťou, ich funkčnú náplň prispôbiť stavebno-technickému stavu a pamiatkovým hodnotám.

B. diela banskej činnosti a vodohospodársky systém:

1. Zachovať, chrániť a prezentovať prejavy banskej činnosti, miesta a trasy zachovaného historického vodohospodárskeho systému (ústia štôlní, vodné jarky, povrchové dobývky, haldy, pingové polia).
2. Zachovať, stavebne upraviť a prezentovať torzo prevádzkovej budovy a ústie šachty Ferdinand (ťažná veža).
3. Zachovať a prezentovať ústie bývalej šachty Maximilián a štôlní Denná štôlna a Vodná štôlna na Grôbe.
4. Odborne zavalené zvislé banské diela – šachty zachovať a vizuálne vnímateľnú časť prezentovať.
5. Zachovať a udržiavať funkčnosť prístupových ciest v území PR k zaniknutým banským dielam.
6. Zachovať a prezentovať miesta po zaniknutých hospodárskych objektoch (banskej a hutníckej činností).
7. Udržiavať a prezentovať miesta vyústenia šacht (odstraňovať náletovú zeleň a vylúčiť výsadbu vegetácie a iné terénne úpravy).
8. Zachovať hmotu a tvar haldy Maximilián, vylúčiť na nej výstavbu, terénne úpravy a akékoľvek iné činnosti a zásahy do jej telesa.
9. Systematicky odstraňovať náletové dreviny z koruny a telesa haldy:
  - haldy pod cestou od kostolných schodov smerom k cintorínu
  - haldy pod prístupovou cestou k námestiu nad športovými ihriskami
10. Vylúčiť na násypných svahoch akékoľvek sekundárne vrstvy a sústredenie odpadov.
11. Odstrániť náletové dreviny v jarkoch (dno a ich bočné hrádze).
12. Obnoviť a udržiavať profil jarkov odstránením nánosov bahna a ich kamennno-ílových výmuroviek.
13. Zachovať funkčnosť a primerane prezentovať systém vodných kanálov (flúdre) a vodných (otvorených) jarkov.
14. Systematiky čistiť a udržiavať funkčnosť kamenných vodných štôlní a kamenných jarkov, zachovať otvorené šachty vodných kanálov s mrežou.
15. Stavebne upraviť a prezentovať výtokovú časť odvodňovacieho kanála a plochy západne pod námestím (nadväzuje na časť športovísk).
16. Zachovať a udržiavať trasu zaniknutého banského vodovodu v teréne.
17. Vylúčiť realizáciu historicky neautentických technických prvkov v lokalite Španej Doliny.

G.5. Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu prvkov uličného interiéru a uličného parteru

G.5.1. Požiadavky na typické prvky prostredia

- Prvky uličného interiéru

1. Zachovať pôvodné historické prvky uličného interiéru a uličného parteru podľa zachovaných archívnych dokumentov, historických fotografií alebo dobových analógií.
2. Novotvary musia rešpektovať charakteristické pôvodné historické prvky uličného interiéru a uplatňovať ich len na základe osobitného architektonického návrhu po posúdení KPÚ.
3. Vylúčiť umiestňovanie mobilných objektov cudzorodej povahy, katalógové a typizované zariadenia a prvky.
4. Technicky nevyhnutné mobilné zariadenia je možné umiestniť mimo verejne dostupných priestorov, exponovaných a inak vnímateľných polôh.

- **Profil terénu**

1. Zachovať, udržiavať a regenerovať historickú profiláciu a niveletu terénu (doklad stáročného vývoja obce, sú predmetom ochrany).
2. Zachovať, obnoviť a udržiavať plochy námestíčiek, tzv. pláčov, dvorcov a prídromových záhradiek a ostatných verejných plôch vo funkčno-účelovej kombinácii spevnených plôch a zelene.

- **Námestie**

1. Zachovať plochu námestia vo funkčno-účelovej kombinácii spevnených plôch a plochy zelene (park).
2. Prezentovať zaniknuté banské diela v území námestia (torzo šachty Ferdinand, vodný náhon kolesa, banský dopravný systém - vozíky).
3. Zachovať rekreačno-oddychovú funkciu parku; vylúčiť situovanie doplnkových zariadení (detské ihrisko, altánok, preliezky, ...).
4. Zjednotiť architektonický výraz a použitie materiálov uličného mobiliáru, informačného systému, autobusovej zastávky a ostatných prvkov drobnej architektúry.
5. Zachovať situovanie pomníka so súsoším.
6. Nerozširovať súčasnú plochu a kapacitu statickej dopravy námestia.

- **Pešie komunikácie a chodníky**

1. Zachovať historické línie a parametre peších komunikácií a chodníkov.
2. Zachovať prístupové chodníky a schodíky v pôvodnom stave, prípadne realizovať spevnenie ich povrchu kameňom.
3. Povrchovú úpravu chodníkov realizovať z prírodných materiálov (kameň, drevo).

- **Oporné múry a oplotenia**

1. Zachovať a obnoviť historické kamenné oporné múry so zatláčaným špárovaním, vylúčiť betónové múry.
2. Minimalizovať zásahy do terénu, prípadné nové línie oporných múrov realizovať len v nevyhnutnom rozsahu a hmote.
3. Lícnu, pohľadovú stranu oporných múrov a častí oplotení realizovať z kamenného riadkovaného muriva.
4. Uprednostniť jednoduchý tvar oplotenia (latové) s uplatnením tradičných vzorov a materiálov (kameň, drevo).
5. Vylúčiť novodobé plotové dielce a typizované vstupné brány.

- **Sezónne zariadenia (letné sedenia, terasy a pod.)**

1. Charakter zariadení (letné sedenia, terasy a pod.) je dočasný; svojím architektonickým stvárnením, pôdorysným, objemovým a farebným riešením, funkciou a použitými materiálmi nesmú pôsobiť rušivo.
2. Vylúčiť umiestnenie zariadení rušivo pôsobiacich na siluetu, panorámu a architektonické dominanty PR.
3. Vylúčiť veľkoplošné sedenia.
4. Zachovať odstup od historicky cennej fasády objektov, neprekrývať architektúru, výzdobu a tvaroslovie fasád.
5. Vylúčiť zariadenia vyvolávajúce potrebu vedenia vzdušných vedení a akéhokoľvek iného poškodzovania pamiatkových hodnôt územia a nehnuteľností.
6. Vylúčiť zastrešenie terás s vysokou strechou, zastrešenie nesmie presahovať výškovú úroveň prvého nadzemného podlažia príslušného objektu.

7. Zachovať voľné prístupy k vstupom do objektov, vylúčiť realizáciu prístavieb k parteru fasády.
8. Sedenia riešiť na úrovni terénu, bez zbytočného vytvárania bariér a potrieb prekonávania vyrovnávajúcich stupňov s nutnosťou osadenia zábradlí.
9. Uprednostniť tradičné materiálové riešenie (plátené striedky alebo slnečníky, drevené alebo kovové subtilnejšie konštrukcie) a vhodnú pastelovú farebnosť (smotanová, béžová, farba rezného plátna) tieniacich prvkov.
10. Vylúčiť veľkoplošné reklamy a obchodné značky výrobkov na slnečníkoch a zastrešeniach sedení.
11. Osadenie letného sedenia nesmie znehodnotiť povrch verejných komunikácií a priestranstiev.

G.5.2. Požiadavky na zachovanie a použitie charakteristických stavebných materiálov

1. Pri návrhu regenerácie prvkov uličného interiéru uplatňovať charakteristické prírodné materiály (drevo, kameň, kov) a architektonické riešenia s dôrazom na integritu historického prostredia PR.
2. Pri stavebných úpravách NKP a vytypovaných objektoch použiť charakteristické stavebné materiály a technológie s dôrazom na remeselné prevedenie.
3. Pri exteriérových stavebných úpravách ostaných nehnuteľností a novostavieb použiť charakteristické stavebné materiály.
4. V území PR vylúčiť použitie nevhodných materiálov a prvkov:
  - lesklé a reflexné materiály, resp. ich povrchové úpravy
  - novodobé obklady fasád
  - plastové výrobky v akejkoľvek podobe
  - veľkorozmerové šablóny strešnej krytiny, plechové a poplastované
  - hliníkové profily, ušľachtilý kov
  - veľkorozmerové sklenené plochy

G.5.3. Požiadavky na zachovanie, ochranu, obnovu a údržbu pamiatkových a výtvarných hodnôt drobnej architektúry a umeleckých diel

1. Zachovať diela historickej drobnej architektúry (kríže, kaplnky, pamätníky) a ďalšie stavebné prvky s nimi súvisiace (podnož, schodiskové stupne, povrchová úprava, ohrada a pod.). Sú súčasťou autentického obrazu sídla a sú predmetom ochrany pamiatkového územia.
2. Zachovať originálne situovanie prvkov drobnej architektúry a pomníka so súsoším (in situ), vylúčiť ich bezdôvodné premiestňovanie.

G.5.4. Požiadavky pre umiestňovanie reklamných zariadení

1. Umiestňovanie reklamných zariadení je možné len na objektoch služieb a vybavenosti (v rozsahu označenia prevádzky).
2. Objekty baníckych domov označovať len charakteristickými drevenými tabuľkami s miestnym pomenovaním.
3. Umiestnenie, veľkosť a množstvo reklamných zariadení a iných technických zariadení nesmie narúšať priehľady a pohľady na pamiatkové územie, jeho architektonické dominanty a krajinné zázemie.
4. Reklamné zariadenie musí rešpektovať architektonický výraz a historické tvaroslovie fasády objektu a nesmie narúšať architektonickú kompozíciu hlavnej fasády.
5. Reklamné zariadenie riešiť na primeranej tvarovej a materiálovej úrovni, s kvalitným individuálnym výtvarným a dizajnerským prejavom.
6. Veľkosť reklamného zariadenia podriadit architektonickému výrazu a individuálnym hodnotám objektu.
7. Použiť charakteristické materiály a formy (drevo, kov). Vylúčiť novodobé materiály (hliník, plast a pod.) a typizované, sériovo vyrábané reklamné zariadenia (s hliníkovými eloxovanými rámami, neónové, typizované svietiace reklamné zariadenia a pod.).

8. Prípustné sú nápisy (maľované písmo na drevenej doske) s vhodnou typológiou písma. Veľkosť a farebnosť písma, jeho kompozičné usporiadanie má pôsobiť úmerne a harmonicky s rešpektovaním proporcií nehnuteľnosti a jej tektoniky.
9. Vylúčiť umiestňovanie plošne svietiacich reklamných zariadení; reklamné označenie prevádzky je prípustné nasvietiť, podsvietiť.
10. Vhodnou formou reklamného zariadenia je nápis na vnútorných stranách dverníc, prípadne presklené skrinky na fasádach alebo dverniciach objektu.
11. Umiestňovanie reklamných zariadení, označenia prevádzok a informačných zariadení v pamiatkovom území je neprípustné:
  - na strechách objektov
  - v polohách, kde by obmedzovali pohľad na architektúru objektov alebo jej hodnotnú časť
  - na drobnej architektúre a na zeleni
12. V území PR je neprípustné umiestňovanie veľkoplošných reklám, vystužených bannerov a billboardov.

G.5.5. Požiadavky nasvetlenia - iluminácie

1. Použiť prostriedky iluminácie na zdôraznenie dominantných a významných historických objektoch a areáloch.
2. Zosúladiť ilumináciu verejných priestranstiev, dominantných stavieb a individuálne nasvietených reklamných zariadení a označení prevádzok.

G.5.6. Požiadavky na riešenie infraštruktúry a technických zariadení

1. Osvetlenie verejných priestranstiev a prvky verejného osvetlenia tvarovo a materiálovo zosúladiť a prispôbiť historickému charakteru pamiatkového územia.
2. Uplatniť diferencovaný prístup pre umiestnenie a tvarové riešenie mobiliáru verejného osvetlenia, rešpektujúci špecifiká daného prostredia.
3. Minimalizovať osadzovanie nadzemných technických objektov, líniové prvky infraštruktúry prednostne umiestiť pod úrovňou terénu.
4. Vodovodné šachty umiestniť na najmenej exponované miesta; materiálové riešenie poklopu zosúladiť s charakterom komunikácie a jeho povrchovým riešením.
5. Eliminovať účinok (zmenou trasovania, resp. realizovaním preložky do zeme) nevhodne umiestnených trafostaníc a stĺpov vzdušného elektrického vedenia, rušivo pôsobiacich v exponovaných a charakteristických pohľadoch na historické dominanty a siluetu PR.
6. Vylúčiť osadzovanie nových trafostaníc a stĺpov vzdušného vedenia. Existujúce zariadenia sú dočasným riešením; nové vedenia musia svojim technologickým riešením zohľadniť požiadavku ochrany pamiatkových hodnôt územia a zachovať jeho nenarušený vnútorný aj vonkajší obraz územia.
7. Odstrániť nefunkčné technické zariadenia a sieťové pripojenia.
8. Vylúčiť umiestňovanie zariadení technickej infraštruktúry (plynomery, ELI rozvodné skrinky, trafostanice, klimatizačné jednotky, satelitné a telekomunikačné zariadenia, kolektory a iné) v pohľadovo prístupných polohách uličného interiéru a minimalizovať ich vizuálny účinok.
9. Minimalizovať rozmery technických zariadení (skriniek pre elektromer, plynomer) a umiestňovať ich v oplotení alebo predstavanom múriku, typizované dvere prekryť drevenými, prípadne kovovými duplicitnými dvierkami s vhodnou farebnou a materiálovou úpravou.
10. Rozvodné skrine na historických objektoch a trasovanie inžinierskych sietí budú posudzované individuálne vo vzťahu k originálnym pamiatkovým hodnotám objektu a pamiatkového územia.
11. Pri prípadnej rekonštrukcii verejného osvetlenia uprednostniť drevené stĺpy, prípadne kovové stĺpy, vylúčiť použitie betónových prefabrikátov.
12. Vhodnosť osadenia technických zariadení a ich prvkov osobitne posúdi KPÚ Banská Bystrica.

G.6. Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu charakteristických pohľadov, siluety a panorámy územia

1. Zachovať, chrániť a rehabilitovať existujúce historické dominanty územia, ktoré spoluvytvárajú siluetu sídla (rímsko-katolícky kostol Premenenia Pána s vežou, Turecká bašta, halda Maximilián, klopačka s vežičkou).
2. Vylúčiť realizáciu nových dominant alebo akcentov v obraze sídla.
3. Zachovať gradačný charakter historickej urbanistickej štruktúry so špecifickým výrazom obrazu sídla - prechodu historickej urbanistickej štruktúry od centra cez rozvoľnenú štruktúru zástavby baníckeho osídlenia do krajiny.
4. Nové stavebné úpravy existujúcich objektov a umiestňovanie novostavieb podriadiť zachovaným historickým dominantám a existujúcej kompozícii výškového a priestorového zónovania.
5. Vylúčiť akékoľvek stavebné činnosti rušivo pôsobiace na uchovanie a prezentáciu výnimočnej siluety a panorámy v „pohybe“ individuálnym posúdením z viacerých chránených pohľadov.
6. Vylúčiť solitérnu výsadbú drevín, ktoré by mohli tvoriť dominanty a nevodne vizuálne zasahovať a narúšať charakteristické pohľady.

Pre vnímanie vonkajšieho a vnútorného obrazu PR sú prioritné a chránené pohľady:

Vonkajšie pohľady

- I. pohľad z Jamy smerom severným na haldy
- II. panoramatický pohľad z haldy Maximilián na rezerváciu
- III. pohľad z východnej časti južného svahu smerom severným v časti „Horný koniec“
- IV. pohľad z juhozápadnej časti obce smerom severovýchodným
- V. pohľad zo západnej časti nad domom č. 161 smerom východným v časti „Grôb“
- VI. pohľad zo severu smerom južným na haldy Maximilián

Vnútorné pohľady

1. pohľad z haldy Maximilián smerom juhozápadným
2. pohľad z areálu kostola juhovýchodným smerom s haldou Maximilián
3. pohľad z areálu kostola južným smerom
4. pohľad z námestia na areál kostola
5. pohľad z juhovýchodnej časti PR smerom severozápadným
6. pohľad z južnej časti námestia smerom východným
7. pohľad z južného svahu na areál kostola a haldy Maximilián
8. pohľad od objektu č. 144 smerom juhozápadným
9. pohľad od objektu č. 142 smerom západným
10. pohľad od objektu č. 29 smerom juhovýchodným
11. pohľad od kaplnky sv. Jána Nepomuckého smerom ku kostolu

G.7. Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu archeologických nálezísk

Pamiatková rezervácia je územím s predpokladanými archeologickými nálezmi od predhistorických dôb až po novovek, dokumentujúcimi osídlenie a banskú činnosť v Španej Doline.

1. Stavebné činnosti, zasahujúce do terénu s predpokladom výskytu archeologických nálezov, sú podmienené vykonaním pamiatkového archeologického výskumu, o ktorého nevyhnutnosti rozhoduje príslušný krajský pamiatkový úrad.
2. Spôsob, rozsah a forma prezentácie archeologických nálezov sa určí individuálne, na základe ich lokalizácie, výsledkov výskumu, povahy a stavu zachovania nálezu.
3. Zachovať a chrániť všetky torzálne murivá zaniknutých objektov, ktoré majú väzbu na staršie vývojové etapy obce (napr. osárium pri kostole Premenenia Pána, pozostatky šachty Ferdinand) a prezentovať v 3D animáciách.

G.8. Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu ďalších kultúrnych a prírodných hodnôt územia

G.8.1. Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu zelene v pamiatkovom území

Všeobecné požiadavky na zachovanie, obnovu a regeneráciu zelene a prírodných hodnôt územia:

1. Zachovať, chrániť a regenerovať/rekultivovať zeleň v PR (centrálnych priestorov, areálu kostola, dvorcov a dvorov, záhrad a hodnotných solitérnych stromov).
2. Plochu areálu kostola udržiavať vo forme trávnatých plôch.
3. Zachovať a nemeniť voľný krajinársky systém zelene záhrad na území PR.
4. Zachovať pôvodné druhové zloženie a štruktúru zelene v PR, vylúčiť výsadbu cudzorodých druhov drevín (napr. tuje).
5. Pri zásahoch do porastovej štruktúry zelene uplatňovať domáce druhy drevín a tradičné ovocné stromy typické pre prostredie PR. Existujúcu stromovú vegetáciu pravidelne udržiavať a zaistiť tak jej dlhodobú funkciu, dobrý zdravotný stav a prevádzkovú bezpečnosť.
6. Zachovať, udržiavať a regenerovať plochy lesných spoločenstiev.
7. Plochy dvorcov, dvorov a záhrad zachovať a udržiavať vo forme otvorených priestranstiev.
8. Udržať tradičný charakter, sortiment a porastovú štruktúru, nevnášať do úprav novodobé a netradičné prvky, cudzokrajné dreviny a materiály. Preferovať výsadbu ovocných stromov, typických pre prostredie pamiatkovej rezervácie.
9. Hodnotné solitérne stromy zachovať a udržiavať ich v dobrom zdravotnom a estetickom stave, pri náhrade dožitých jedincov uplatniť zásadu zachovania druhového zloženia.
10. Lúky a pasienky ponechať a udržiavať trávnaté, bez stromových porastov alebo len s ojedinelou kríkovou skupinou alebo solitérnymi drevinami, pravidelne kosiť.
11. Náletovú zeleň cyklicky odstraňovať, uchovať len na päte haldy Maximilián.

H. LEGISLATÍVA, MANAŽMENT OCHRANY, VYUŽÍVANIA A REGENERÁCIE ÚZEMIA

H.1. LEGISLATÍVA A MEDZINÁRODNÉ DOHOVORY

Platné právne predpisy :

- Zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov
- Zásady ochrany pamiatkových území, Metodické usmernenie Ministerstva kultúry SR k § 29 zákona č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov, vydané v auguste 2002
- Vyhláška Ministerstva kultúry Slovenskej republiky č. 253/2010 Z. z., ktorou sa vykonáva zákon č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov
- Uznesenie vlády SSR č. 10/1979. o vyhlásení pamiatkovej rezervácie ľudovej architektúry Špania Dolina z 10.1.1979
- Uznesenie č. 91/2001 Z. z. k Deklarácii Národnej rady Slovenskej republiky o ochrane kultúrneho dedičstva z 28. februára 2001
- Zákon č. 479/2005 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 50/1976 Zb. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku (stavebný zákon) v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení niektorých zákonov
- Vyhláška Ministerstva životného prostredia SR č. 55/2001 Z. z. o územnoplánovacích podkladoch a územnoplánovacej dokumentácii

Medzinárodné dohovory:

- Benátska charta (Benátky 1964)
- Charta: Ľudové stavebné dedičstvo (Mexiko 1999)

- Európsky dohovor o ochrane archeologického dedičstva (revidovaný - oznámenie č. 44/2001 Z. z.)
- Dohovor o ochrane architektonického dedičstva Európy (oznámenie č. 369/2001 Z. z.)
- Európsky dohovor o krajine č. 515/2005 Z. z. (EdoK)

H.2. PAMIATKOVÝ ZÁKON A ZÁKLADNÉ POJMY

Podmienky ochrany kultúrnych pamiatok, pamiatkových území, archeologických nálezov a archeologických nálezísk, v súlade s vedeckými poznatkami a na základe medzinárodných zmlúv v oblasti európskeho a svetového kultúrneho dedičstva, ktorými je Slovenská republika viazaná upravuje zákon č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších zmien.

Pamiatkový zákon ďalej upravuje organizáciu a pôsobnosť orgánov štátnej správy a orgánov územnej samosprávy, ako aj práva a povinnosti vlastníkov, iných právnických osôb a fyzických osôb a ukládanie pokút za protiprávne konanie na úseku ochrany pamiatkového fondu, ktorý je významnou súčasťou kultúrneho dedičstva a ktorého zachovanie je verejným záujmom (pozn. čl. 44 ods. 2 a 3 Ústavy SR).

Pamiatkový fond je podľa § 2 ods. 1 pamiatkového zákona súbor hnutelných vecí a nehnuteľných vecí vyhlásených podľa pamiatkového zákona za kultúrne pamiatky, pamiatkové rezervácie a pamiatkové zóny. Za pamiatkový fond sa považujú aj veci, o ktorých sa začalo konanie o vyhlásenie za kultúrne pamiatky, pamiatkové rezervácie a pamiatkové zóny.

Pamiatková hodnota je podľa § 2 ods. 2 pamiatkového zákona súhrn významných historických, spoločenských, krajinných, urbanistických, architektonických, vedeckých, technických, výtvarných alebo umelecko-remeselných hodnôt, pre ktoré môžu byť veci predmetom individuálnej alebo územnej ochrany.

Kultúrna pamiatka je podľa § 2 ods. 3 pamiatkového zákona hnutelná vec alebo nehnuteľná vec pamiatkovej hodnoty, ktorá je z dôvodu ochrany vyhlásená za kultúrnu pamiatku. Ak ide o archeologický nález, kultúrnou pamiatkou môže byť aj neodkrytá hnutelná vec alebo neodkrytá nehnuteľná vec, zistená metódami a technikami archeologického výskumu.

Archeologický nález je podľa § 2 ods. 5 pamiatkového zákona hnutelná vec alebo nehnuteľná vec, ktorá je dokladom o živote človeka a o jeho činnosti od najstarších dôb do roku 1918 a spravidla sa našla alebo nachádza sa v zemi, na jej povrchu alebo pod vodou. Archeologickým nálezom je tiež zbraň, munícia, súčasť uniformy, vojenský výstroj alebo iný vojenský materiál, ktorý sa našiel v zemi, na jej povrchu alebo pod vodou a pochádza pred rokom 1946.

Pamiatkové územie je podľa § 2 ods. 4 pamiatkového zákona sídelný územný celok alebo krajinný územný celok sústredených pamiatkových hodnôt alebo archeologických nálezov a archeologických nálezísk, ktorý je z dôvodu ich ochrany podľa tohto zákona vyhlásený za pamiatkovú rezerváciu (PR) alebo pamiatkovú zónu (PZ).

Archeologické nálezisko je podľa § 2 ods. 6 pamiatkového zákona topograficky vymedzené územie s odkrytými alebo neodkrytými archeologickými nálezmi v pôvodných nálezových súvislostiach.

Pamiatková rezervácia je podľa § 16 ods. 1 pamiatkového zákona územie s uceleným historickým sídelným usporiadaním a s veľkou koncentráciou nehnuteľných kultúrnych pamiatok alebo územie so skupinami významných archeologických nálezov a archeologických nálezísk, ktoré možno topograficky vymedziť.

Ochrana pamiatkového fondu je podľa § 2 ods. 7 pamiatkového zákona súhrn činností a opatrení zameraných na identifikáciu, výskum, evidenciu, zachovanie, obnovu, reštaurovanie, regeneráciu, využívanie a prezentáciu kultúrnych pamiatok a pamiatkových území.

Základná ochrana pamiatkového územia je podľa § 29 ods. 1 pamiatkového zákona súhrn činností a opatrení, ktorými orgány štátnej správy a orgány územnej samosprávy v spolupráci s vlastníkmi nehnuteľnosti zabezpečujú zachovanie pamiatkových hodnôt v území, ich dobrý technický, prevádzkový a estetický stav, ako aj vhodný spôsob využitia jednotlivých stavieb, skupín stavieb, areálov alebo urbanistických súborov a vhodné technické vybavenie pamiatkového územia.

Pamiatkový výskum je podľa § 35 ods. 1 a 2 pamiatkového zákona odborná činnosť zameraná na získavanie poznatkov o kultúrnych pamiatkach, pamiatkových územiach, archeologických nálezoch a o archeologických náleziskách. Vykonáva sa na prípravu obnovy a reštaurovania kultúrnych pamiatok, na vypracovanie zásad ochrany pamiatkových území a na vedecké a dokumentačné účely.

Urbanisticko-historický výskum je druh pamiatkového výskumu, ktorého výsledkom je dokumentácia urbanisticko-historického výskumu pamiatkových území. Pamiatkový výskum podľa § 35 ods. 3 môže vykonávať len fyzická osoba s osobitnou odbornou spôsobilosťou v príslušnom odbore na základe osvedčenia vydaného Ministerstvom kultúry SR.

Predpisy a postupy pri obnove a údržbe kultúrnych pamiatok alebo objektov, ktoré sa nachádzajú na pamiatkovo chránenom území pamiatkovej rezervácie upravujú ustanovenia pamiatkového zákona.

Orgánom štátnej správy na ochranu pamiatkového fondu sú Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky, Pamiatkový úrad SR a krajské pamiatkové úrady.

Krajský pamiatkový úrad je podľa § 11 ods. 1 pamiatkového zákona v prvom stupni vecne príslušným správnym orgánom, ktorý rozhoduje o právach a povinnostiach právnických a fyzických osôb na úseku ochrany pamiatkového fondu, archeologických nálezov a archeologických nálezísk. Prvostupňový orgán podľa § 32 pamiatkového zákona :

- vydáva rozhodnutia a záväzné stanoviská vlastníkovi, ktorý má zámer realizovať obnovu alebo úpravu nehnuteľnosti, vyhlásenej za národnú kultúrnu pamiatku, alebo sa nachádzajúcej v pamiatkovom území.
- v rozhodnutí alebo v záväznom stanovisku uvedie, či navrhovaný zámer je z hľadiska záujmov pamiatkovej ochrany prípustný a určí podmienky, za ktorých je možné tieto práce pripravovať a vykonávať. Toto rozhodnutie alebo záväzné stanovisko slúži ako podklad pre rozhodovanie stavebného úradu.

Práva a povinnosti vlastníka NKP alebo nehnuteľnosti v pamiatkovom území obsiahnuté v pamiatkovom zákone, z ktorého vyberáme:

Vlastník NKP má právo (§ 28 ods. 1 pamiatkového zákona):

- požiadať KPÚ o bezplatné poskytnutie odbornej a metodologickej pomoci vo veciach ochrany NKP
- požiadať obec a ministerstvo o finančný príspevok

Vlastník NKP je povinný (§ 28 ods. 2 a 3 pamiatkového zákona):

- vykonávať základnú ochranu NKP
- užívať NKP v súlade s jej pamiatkovou hodnotou
- umožniť zamestnancom orgánu na ochranu pamiatkového fondu vstupovať do priestorov nehnuteľných NKP
- oznámiť KPÚ a obci každé ohrozenie, poškodenie, odcudzenie alebo zničenie NKP
- oznámiť na KPÚ každú zamýšľanú zmenu využitia NKP

Vlastník nehnuteľnosti, ktorá nie je NKP, ale nachádza sa na pamiatkovom území alebo ochrannom pásme (§ 28 ods. 4 pamiatkového zákona):

- má právo požiadať KPÚ o bezplatné poskytnutie odbornej a metodologickej pomoci
- je povinný s nehnuteľnosťou nakladať a užívať ju tak, aby neohrozoval pamiatkové hodnoty kultúrnej pamiatky a pamiatkového územia

Obnova kultúrnej pamiatky a úprava nehnuteľnosti (§ 32 pamiatkového zákona):

Ak zamýšľa vlastník, resp. užívateľ NKP alebo objektu v pamiatkovom území vykonať obnovu – súbor špeciálnych odborných činností, ktorými sa vykonáva údržba, konzervovanie, oprava, adaptácia a rekonštrukcia NKP alebo jej časti, je povinný KPÚ predložiť žiadosť (a predpísané prílohy) o vydanie rozhodnutia o zámere obnovy (§ 32 ods. 2 pamiatkového zákona).

Podľa (§ 32 ods. 4 pamiatkového zákona) v rozhodnutí KPÚ uvedie, či predpokladané práce sú z hľadiska záujmov chránených pamiatkovým zákonom prípustné, a určí podmienky, za ktorých možno tieto práce pripravovať a vykonávať tak, aby sa kultúrna pamiatka neohrozila, nepoškodila alebo nezničila, najmä či tieto práce možno pripravovať iba na základe výskumov a inej prípravnej dokumentácie.

Ak vlastník nehnuteľnosti v pamiatkovom území, ktorá nie je kultúrnou pamiatkou má zámer vykonať úpravu takejto nehnuteľnosti, novú stavbu alebo úpravu pozemku alebo stavby je povinný vyžiadať si rozhodnutie KPÚ. V rozhodnutí KPÚ uvedie či je predkladaný zámer prípustný a určí podmienky vykonania úprav, najmä zásady objemového členenia, výškového usporiadania a architektonického riešenia exteriéru nehnuteľnosti (§ 32 ods. 5 a 7 pamiatkového zákona).

Reštaurovanie kultúrnej pamiatky (§ 33 pamiatkového zákona):

Podľa § 33 ods. 1 pamiatkového zákona je reštaurovanie národnej kultúrnej pamiatky alebo jej časti osobitný druh obnovy.

Podľa § 33 ods. 2 pamiatkového zákona reštaurovanie môže vlastník pripravovať iba na základe predchádzajúceho rozhodnutia krajského pamiatkového úradu o zámere na reštaurovanie.

Podľa § 33 ods. 4 pamiatkového zákona druh reštaurátorskej dokumentácie, rozsah reštaurátorských výskumov, druh, rozsah a podmienky vykonávania reštaurátorských prác určí krajský pamiatkový úrad v rozhodnutí o zámere na reštaurovanie v prípade nehnuteľnej kultúrnej pamiatky najneskôr v rozhodnutí o prípravnej dokumentácii obnovy kultúrnej pamiatky.

Podľa § 33 ods. 6 pamiatkového zákona krajský pamiatkový úrad vydá osobitné rozhodnutie o každom stupni reštaurátorskej dokumentácie.

Podľa § 33 ods. 7 pamiatkového zákona reštaurovanie môže vykonávať len fyzická osoba, ktorá má odbornú spôsobilosť podľa § 5 ods. 2 písm. a) až d) zákona č. 200/1994 Z. z. o Komore reštaurátorov a o výkone reštaurátorskej činnosti jej členov v znení neskorších predpisov.

Úloha obcí pri ochrane pamiatkového fondu (§ 14 pamiatkového zákona):

- na území obce utvárať všetky podmienky potrebné na zachovanie, ochranu, obnovu a využívanie pamiatkového fondu
- dbá, aby vlastníci kultúrnych pamiatok konali v súlade s pamiatkovým zákonom
- koordinuje budovanie technickej infraštruktúry sídiel s pamiatkovým územím
- spolupôsobí pri zabezpečovaní úprav uličného interiéru a uličného parteru, drobnej architektúry, historickej zelene, verejného osvetlenia a reklamných zariadení tak, aby boli v súlade so zámermi na zachovanie a uplatnenie hodnôt pamiatkového územia
- podporuje iniciatívu občanov a občianskych združení pri ochrane pamiatkového fondu
- na základe výpisov z ústredného zoznamu vedie evidenciu pamiatkového fondu na území obce
- obec môže rozhodnúť o vytvorení a odbornom vedení Evidencie pamätihodností obce
- zákon umožňuje obciam okrem vyhláseného pamiatkového fondu chrániť aj ďalšie regionálne a miestne kultúrne hodnoty, ktoré rozhodnutím zaradí do evidencie pamätihodností obce

- pamätihodnosť je hnutelná alebo nehnuteľná vec kultúrno-historickej hodnoty, kombinované diela prírody a človeka, historické udalosti, názvy ulíc, zemepisné a katastrálne názvy, ktoré sa viažu k histórii a osobnostiam obce

H.3. KRAJINA, ZÁKLADNÉ POJMY A LEGISLATÍVA

Krajinný obraz (zákon č. 24/2006 Z. z. o posudzovaní vplyvov na životné prostredie) je vizuálny vzhľad krajiny. Krajinný obraz je prejavom hmotných, vizuálne identifikovateľných priestorových vlastností krajiny a súvisí s krajinnými typmi. Krajinný obraz je nositeľom rozhodujúcich, vizuálne prenosných informácií o charakteristických črtách krajiny. Javí sa ako kombinácia tvarov reliéfu (konfigurácie) a usporiadania zložiek štruktúry krajinnej pokrývky (kompozície) so spolupôsobením geo-klimatických podmienok.

Charakteristický vzhľad krajiny (zákon č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny) reprezentuje vybrané, charakteristické vlastnosti vzhľadu a charakteru krajiny. Upresňuje tie atribúty, ktoré majú v krajine zvýšený význam, respektíve sú účelovým predmetom záujmu ochrany či pretvárania krajiny. Charakteristický vzhľad krajiny sa prejavuje súborom charakteristických znakov (čŕt), ktoré danú krajinu odlišujú od akejkolvek inej. Charakteristický vzhľad krajiny vytvára kontext a súvis termínov krajinný obraz a krajinný ráz.

Charakteristické črty krajiny (Európsky dohovor o krajine, r. 2000) sú jednotlivé znaky reprezentujúce krajinu a spoluvytvárajúce charakteristický vzhľad krajiny. Vo vzťahu k obyvateľom môžu byť súčasťou identity územia. Charakteristické črty vnímame ako to, čo krajinu prezentuje a špecifikuje.

Krajinný ráz je v medzinárodnom kontexte definovaný ako prírodná, kultúrna a historická hodnota krajiny. Predstavuje hodnotu toho, čo v krajinnom obraze vnímame ako významné zložky (prvky, črty) krajiny. Krajinný ráz je hodnotením vzácného a významného v obsahu krajiny. Predstavuje syntézu a synergický súbor vizuálnych, obsahových a významových atribútov reprezentatívnych znakov krajiny.

Kultúrna krajina - ucelená časť krajiny, ktorá predstavuje kombinované dielo prírody a človeka alebo rozmanitosť prejavov interakcie medzi ľudstvom a jeho prírodným prostredím. Má svoju špecifickú štruktúru, priestorové usporiadanie a pôsobenie na vnemy človeka a je výsledkom dlhodobého pôsobenia človeka na pôvodnú, prírodnú krajinu. V jej výslednom charaktere, štruktúre a obraze sa prejavuje pôvodná, prírodná krajina, ktorá tvorila prvotný životný priestor človeka, ale aj dôsledky dlhobehlej ľudskej činnosti. Kultúrna krajina je preto dvojzložkovým, hybridným systémom, ktorý obsahuje prírodné a humánne prvky. Ich pomer v systéme a intenzita vizuálneho prejavu závisí od koncentrovanosti a charakteru pôsobenia človeka.

Autenticitu kultúrnych krajín treba chrániť pred závažnými zmenami pri využívaní pôdy a pred výstavbou rozsiahlych verejných a súkromných projektov požiadavkou, aby sa vykonali enviromentálne štúdie, čo povedie k zmierneniu negatívneho dopadu na krajinu a jej tradičné hodnoty.

Ochrana krajiny (Európsky dohovor o krajine, r. 2000) znamená činnosti smerujúce k zachovaniu a udržaniu významných alebo charakteristických čŕt krajiny vyplývajúcich z jej historického dedičstva a prírodného usporiadania a/alebo ľudskej aktivity.

I. ZÁVEREČNÉ USTANOVENIA

Prírodné danosti územia obce Špania Dolina sa stali predpokladom vytvorenia charakteristickej sídelnej a krajinnej štruktúry, ktorá vďaka svojim špecifickým hodnotám bola dôvodom pre vyhlásenie časti jej územia za pamiatkovú rezerváciu.

Zásady ochrany pamiatkového územia Pamiatkovej rezervácie Špania Dolina sú dokumentom na vykonávanie základnej ochrany pamiatkového územia, sú súhrnom činností a opatrení, ktorými orgány štátnej správy a územnej samosprávy v spolupráci s vlastníkmi nehnuteľností zabezpečujú zachovanie pamiatkových hodnôt v území, ich dobrý technický, prevádzkový a estetický stav, ako aj vhodný spôsob využitia.

Predmetné zásady definujú účel a predmet pamiatkovej ochrany, územný rozsah pamiatkového územia a požiadavky na zachovanie a ochranu jeho hodnôt. Sú súčasťou územného priemetu ochrany kultúrnych hodnôt územia, ktorý je podkladom na spracovanie územnoplánovacej dokumentácie podľa osobitného predpisu.

Zásady ochrany pamiatkového územia sú predpokladom na dlhodobé a systémové zabezpečenie ochrany kultúrno-historických hodnôt územia, spoluprácu orgánov štátnej správy a územnej samosprávy, odborných organizácií, odborníkov špecializovaných vied, neziskových organizácií, laickej verejnosti a predovšetkým vlastníkov nehnuteľností .

Nadobudnutím účinnosti aktualizácie zásad pamiatkovej ochrany sa v rozsahu podkladov, požívaných v rozhodovacom procese Krajského pamiatkového úradu Banská Bystrica rušia Zásady pamiatkovej starostlivosti pre Pamiatkovú rezerváciu ľudovej architektúry Špania Dolina, spracované Štátnym ústavom pamiatkovej starostlivosti Bratislava v januári 1988.

Ing. arch. Zuzana Klasová
riaditeľka
Krajský pamiatkový úrad Banská Bystrica